

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF
SOCIAL SCIENCES

Cilt / Volume : 16

Sayı / Number : 2

ISSN : 1302-3284

E-ISSN: 1308-0911

Yıl / Year : 01 Nisan – 30 Haziran 2014/01 April – 30 June 2014

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
THE JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF
SOCIAL SCIENCES

Cilt / Volume : 16

Sayı / Number : 2

ISSN : 1302 - 3284

E-ISSN: 1308-0911

Yıl / Year : 01 Nisan – 30 Haziran 2014/01 April – 30 June 2014

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Cilt: 16 Sayı: 2 Yıl: 2014

Yayın No : 09.8888.5300.000/BY.014.083.764

ISSN: 1302-3284

E-ISSN: 1308-0911

1. Baskı

Derginin Sahibi : Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü adına Prof. Dr. Utku UTKULU

Sorumlu Müdür : Prof. Dr. Utku UTKULU

Editörler : Prof. Dr. Faruk SAPANCALI
Doç. Dr. Ethem DUYGULU

Yönetim Yeri : T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Tınaztepe Yerleşkesi 35160 Buca, İZMİR

Yayının Türü : Yılda En Az Dört Kez Yayınlanan Akademik Hakemli Dergidir.

Yönetim ve Yazışma Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Tınaztepe Yerleşkesi 35160 Buca/İZMİR
Tel: (232) 301 87 60
Fax: (232) 453 02 66
E-posta: sbdergi@deu.edu.tr
Erişim Sitesi: www.sbe.deu.edu.tr/dergi/dergi.htm

WEB Editörü : Uzm. Özlem ABACIOĞLU

Dergide yayınlanan makalelerin bilim, içerik ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir.

Dergide yayınlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

Online Yayın Tarihi : 30.09.2014

Basım Yeri : Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası

Basım Tarihi : 16.10.2014

Basım Yeri Adresi : Dokuz Eylül Üniversitesi Matbaası
DEÜ Sağlık Yerleşkesi Mithatpaşa Cad. No: 1606 Balçova 35340 İzmir
Tel : 0(232) 412 33 40 - Fax : 0(232) 412 33 39

© Tüm Hakları Saklıdır.

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY PUBLICATIONS

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

Volume: 16 Number: 2 Year: 2014

Edition Number: 09.8888.5300.000/BY.014.083.764

ISSN: 1302-3284

E-ISSN: 1308-0911

1. Baskı

Journal Owner : Prof. Dr. Utku Utkulu, The owner on behalf of Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences

Director : Prof. Dr. Utku UTKULU

Editors : Prof. Dr. Faruk SAPANCALI
Assoc. Prof. Dr. Ethem DUYGULU

Place of Management : Dokuz Eylül University Graduate School of Social Sciences
Tınaztepe Yerleşkesi 35160 Buca/İZMİR/TURKEY

Publication Type and Period : Journal is a peer-reviewed and published at least four times a year.

Management and Correspondence Address : Dokuz Eylül University, Graduate School of Social
Sciences, Tınaztepe Campus 35160 Buca/İZMİR/TURKEY
Tel: +90 (232) 301 87 60
Fax: +90 (232) 453 02 66
E-mail: sbedergi@deu.edu.tr
WEB: www.sbe.deu.edu.tr/dergi/JOURNAL.htm

WEB Editor : Spec. Özlem ABACIOĞLU

The academic and content responsibility of the articles published in our journal exclusively belongs to the authors.
The articles published in our journal cannot be used without giving reference to the relevant article.

Online Date of Issue : 30.09.2014

Place of Printing : Dokuz Eylül University Printing House

Date of Issue : 16.10.2014

Place of Printing Address : Dokuz Eylül University Printing House
DEU Health Campus Mithatpaşa Street No: 1606 35340 Balçova / İZMİR / TURKEY
Tel: +90(232) 412 33 40 - Fax: +90(232) 412 33 39

© All Rights Reserved

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ

Hakemli Dergi

Cilt: 16 Sayı: 2 Yıl: 2014

Dergi Yayın Komisyonu

Prof. Dr. Faruk SAPANCALI
Doç. Dr. Ethem DUYGULU
Yrd. Doç. Dr. Münevver AKTAŞ
Araş Gör. Pınar IŞILDAR
Araş. Gör. Erdem AKTAŞ
Araş. Gör. Emir ÖZEREN
Araş. Gör. Sinem ERBAŞ
Araş. Gör. Levent ATEŞOĞLU
Araş. Gör. Fulya AKGÜL
Araş. Gör. Önder CANVEREN
Uzman Özlem ABACIOĞLU
Uzman Çağdaş CENGİZ

DANIŞMAN KURULU

Prof. Dr. Ahmet AKTAŞ	Akdeniz Üniversitesi
Prof. Dr. Güneş ARIKDAL	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Abdurrahman AYHAN	Muğla Üniversitesi
Prof. Dr. Canan BALKIR	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Şeyhmus BALOĞLU	Nevada, Las Vegas Üniversitesi
Prof. Dr. Pascale CARAYON	Wisconsin Üniversitesi
Prof. Dr. Celil ÇAKICI	Mersin Üniversitesi
Prof. Dr. Tamer ÇAVUŞGİL	Georgia State Üniversitesi
Prof. Dr. Mehmet Hulusi DEMİR	Yaşar Üniversitesi
Prof. Dr. Yücel ERTEKİN	Çağ Üniversitesi
Prof. Dr. Murat FERMAN	Işık Üniversitesi
Prof. Dr. Doğan GÜRSOY	Washington State Üniversitesi
Prof. Dr. Dima JAMALI	Beyrut Amerikan Üniversitesi
Prof. Dr. Anastasios KARASAVVOGLOU	Kavala Teknoloji Enstitüsü
Prof. Dr. Asker KARTARI	Kadir Has Üniversitesi
Prof. Dr. Metin KOZAK	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Avşar KURGUN	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Chris MILNER	Nottingham Üniversitesi
Prof. Dr. Erdal ONAR	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Sharr PROHASKA	New York Üniversitesi
Prof. Dr. Ercan SIRAKAYA	South Carolina Üniversitesi
Prof. Dr. Ali Nazım SÖZER	Yaşar Üniversitesi
Prof. Dr. Brent S. STEEL	Oregon State Üniversitesi
Prof. Dr. Ercan TATLIDİL	Ege Üniversitesi
Prof. Dr. Hülya TÜTEK	İzmir Ekonomi Üniversitesi
Prof. Dr. Özkan TÜTÜNCÜ	Dokuz Eylül Üniversitesi
Prof. Dr. Selçuk USLU	Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr. Muzaffer UYSAL	Virginia Tech Üniversitesi
Prof. Dr. Sevinç ÜRETEK	Başkent Üniversitesi
Doç. Dr. A. Gürhan KÖK	Duke Üniversitesi
Doç. Dr. M. Haluk KÖKSAL	Alhosn Üniversitesi

Dizgi: Uzman Özlem ABACIOĞLU

DOKUZ EYLÜL UNIVERSITY
JOURNAL OF GRADUATE SCHOOL OF SOCIAL SCIENCES

Refereed Journal

Vol: 16 Issue: 2 Year: 2014

Publishing Commission of Journal

Prof. Dr. Faruk SAPANCALI
Assoc. Prof. Dr. Ethem DUYGULU
Assist. Prof. Dr. Münevver AKTAŞ
Research Assistant Pınar IŞILDAR
Research Assistant Erdem AKTAŞ
Research Assistant Emir ÖZEREN
Research Assistant Sinem ERBAŞ
Research Assistant Levent ATEŞOĞLU
Research Assistant Fulya AKGÜL
Research Assistant Önder CANVEREN
Specialist Özlem ABACIOĞLU
Specialist Çağdaş CENGİZ

ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ahmet AKTAŞ	Akdeniz University
Prof. Dr. Güneş ARIKDAL	Mersin University
Prof. Dr. Abdurrahman AYHAN	Muğla University
Prof. Dr. Canan BALKIR	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Şeyhmus BALOĞLU	University of Nevada, Las Vegas
Prof. Dr. Pascale CARAYON	University of Wisconsin
Prof. Dr. Celil ÇAKICI	Mersin University
Prof. Dr. Tamer ÇAVUŞGİL	Georgia State University
Prof. Dr. Hulusi DEMİR	Yaşar University
Prof. Dr. Yücel ERTEKİN	Atılım University
Prof. Dr. Murat FERMAN	Işık University
Prof. Dr. Doğan GÜRSOY	Washington State University
Prof. Dr. Dima JAMALI	American University of Beirut
Prof. Dr. Anastasios KARASAVVOGLOU	Kavala Institute of Technology
Prof. Dr. Asker KARTARI	Kadir Has University
Prof. Dr. Metin KOZAK	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Avşar KURGUN	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Chris MILNER	Nottingham University
Prof. Dr. Erdal ONAR	Bilkent University
Prof. Dr. Sharr PROHASKA	New York University
Prof. Dr. Ercan SIRAKAYA	South Carolina University
Prof. Dr. Ali Nazım SÖZER	Yaşar University
Prof. Dr. Brent S. STEEL	Oregon State University
Prof. Dr. Ercan TATLIDİL	Ege University
Prof. Dr. Hülya TÜTEK	İzmir Ekonomi University
Prof. Dr. Özkan TÜTÜNCÜ	Dokuz Eylül University
Prof. Dr. Selçuk USLU	Bilkent University
Prof. Dr. Muzaffer UYSAL	Virginia Tech and State University
Prof. Dr. Sevinç ÜRETEN	Başkent University
Assoc. Prof. Dr. A. Gürhan KÖK	Duke University
Assoc. Prof. Dr. M. Haluk KÖKSAL	Alhosn University

Typesetting: Specialist Özlem ABACIOĞLU

DERGİ HAKKINDA

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az dört defa yayınlanan hakemli bir dergidir. Dergi alanında disiplinlerarası ulusal ve uluslararası çalışmaları yayınlar. Derginin yayım dili Türkçe'dir. Ancak İngilizce yazılan makaleler de yayımlanır. Dergi, içeriği tüm kullanıcılara açık, serbestçe/ücretsiz "açık erişimli" bir dergidir. Kullanıcılar yayıncıdan ve yazar(lar)dan izin almaksızın, dergideki makaleleri tam metin olarak okuyabilir, indirebilir, dağıtabilir, makalelerin çıktısını alabilir ve kaynak göstererek makalelere bağlantı verebilir.

Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi uluslararası bir dergi olup aşağıdaki veri tabanlarında yer almaktadır.

ABOUT JOURNAL

Dokuz Eylül University Journal of Graduate School of Social Sciences is a peer-reviewed and international journal published at least four times a year. The journal publishes multidisciplinary national and international articles. The language of the journal is Turkish, but, articles in English may also be published. This is an open access journal which means that all content is freely available without charge to the user or his/her institution. Users are allowed to read, download, copy, distribute, print, search, or link to the full text of the articles in this journal without asking prior permission from the Publisher or the author.

Dokuz Eylül University Journal of Graduate School of Social Sciences is an international journal and indexed by these databases;

Cilt/Volume: 16 Sayı/Issue: 2

01 Nisan – 30 Haziran 2014/01 April – 30 June 2014

İÇİNDEKİLER/CONTENT

SAYFA/PAGE

Ekonomik Özgürlüklerdeki Yakınsamanın Haldane-Hall Yaklaşımı ile Ölçümü Merter AKINCI, Gönül YÜCE AKINCI, Ömer YILMAZ	193
Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Kariyer Seçimine Etki Eden Kariyer Çapalarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma Tuba GEZEN, Özlem KÖROĞLU	213
Reconciliation under the Shadow of Diaspora Politics: Some Lessons from the Turkish-Armenian Reconciliation Commission (TARC) Nazif MANDACI	235
A Research on Barriers of Sustainable Supply Chain Management and Sustainable Supplier Selection Criteria in Turkey Funda ÖZÇELİK, Burcu AVCI ÖZTÜRK	259
Türkiye Hisse Senedi Piyasası Getiri ve Oynaklığındaki Uzun Dönem Bağımlılık için Ampirik Bir Analiz Serpil TÜRKYILMAZ, Mesut BALIBEY	281
İş Doyumu ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin Otel İşletmeleri Açısından İncelenmesi Hülya YEŞİLYURT, Nilüfer KOÇAK	303
Rasyonel Beklentiler Hipotezi: Türk İmalat Sanayi Örneği Sinem YILMAZ, Zehra ABDİOĞLU	325

Yayın Geliş Tarihi: 16.05.2013
Yayına Kabul Tarihi: 16.07.2014
Online Yayın Tarihi: 30.09.2014

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 16, Sayı: 2, Yıl: 2014, Sayfa: 193-212
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

EKONOMİK ÖZGÜRLÜKLERDEKİ YAKINSAMANIN HALDANE-HALL YAKLAŞIMI İLE ÖLÇÜMÜ

Merter AKINCI*
Gönül YÜCE AKINCI**
Ömer YILMAZ***

Öz

Son otuz yıldan bu yana yaşanan en önemli gelişmelerden biri, hızlanan küreselleşme hareketleri kapsamında liberal iktisadi düşünce ve politikaların dünya genelinde yayılması olmuştur. Özellikle neo-liberal hareketler ile birlikte iktisadi bakımdan kapsamı genişletilen özgürlükçü akımlar, toplumsal yapılanma tarafından vazgeçilmez bir unsur olmuş ve ekonomik serbesti, refah gücünün artırılabilmesi amacıyla makro iktisadi gelişmelerin ana eksenini oluşturmuştur. Dolayısıyla bu çalışmada, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin gelişmiş ülkelere ekonomik özgürlükler bakımından yaklaşım yaklaşmadıkları yeni bir yöntem olan Haldane-Hall Yakınsama Analizi ile incelenmiştir. Haldane-Hall yakınsama analizi sonuçları; Arjantin, Belarus, Bolivya, Bulgaristan, Çin, Ekvador, Mısır, El Salvador, Hindistan, Meksika, Papua Yeni Gine, Romanya, Senegal, Tayland ve Türkiye'deki ekonomik özgürlük süreçlerinin gelişmiş ülkelere yakınsadığını; buna karşın Kongo Cumhuriyeti, Gana, Irak, Ürdün, Libya, Moldova, Fas, Sudan, Svaziland, Vietnam, Yemen, Bangladeş, Burkina Faso, Çad, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Gambiya, Gine, Madagaskar, Mali, Mozambik, Sierra Leone ve Uganda'da ise ekonomik özgürlükler bakımından ıraksama olgusunun gündeme geldiğini ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Özgürlükler, Yakınsama, Haldane-Hall Yaklaşımı.

THE MEASUREMENT OF CONVERGENCE OF ECONOMIC FREEDOMS WITH HALDANE-HALL APPROACH

Abstract

One of the most important developments in the last thirty years is the expansion of liberal economic thought and policies in terms of accelerating globalization movements. Libertarian movements the scope of which has been extended with regards to economics and especially neo-liberal movements became an irreplaceable element of social set-up and their economic liberation formed the main core of the developments of macroeconomics

* Araş. Gör. Dr., Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü, makinci86@gmail.com

** Yrd. Doç. Dr., Ordu Üniversitesi, Ünye İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, gyuce81@gmail.com

*** Prof. Dr., Atatürk Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, omeryilmaz@atauni.edu.tr

with the aim of increasing the welfare level. In this study, therefore, whether developing and underdeveloped countries came closer to developed countries in terms of economic freedom is analysed with a new method that is Haldane-Hall Convergence Analysis. The outcomes of Haldane-Hall Convergence Analysis revealed that the economic liberation processes of Argentina, Belarus, Bolivia, Bulgaria, China, Ecuador, Egypt, El Salvador, India, Mexico, Papua New Guinea, Romania, Senegal, Thailand and Turkey converged to developed countries, on the other hand, in Republic of Congo, Ghana, Iraq, Jordan, Libya, Moldova, Morocco, Sudan, Swaziland, Vietnam, Yemen, Bangladesh, Burkina Faso, Chad, Democratic Republic of Congo, Gambia, Guinea, Madagascar, Mali, Mozambique, Sierra Leone and Uganda, the concept of divergence in terms of economic freedom became a current issue.

Keywords: *Economic Freedom, Convergence, Haldane-Hall Approach.*

GİRİŞ

Ekonomik özgürlükler kavramı özellikle 1980’li yıllardan itibaren yeniden dünya gündemindeki yerini alan liberal ekonomi politikalarının ana eksenlerinden bir tanesi haline gelmiş ve doğal hukuk-ekonomi ilişkisinin insan hakları bakımından temel unsuru niteliğine bürünmüştür. Dolayısıyla, ekonomik özgürlükler kapsamında incelenen ilk unsurlardan bir tanesi, her şeyden önce bu özgürlüklerin bir hak niteliğinde olduğudur. “Birinci nesil haklar” olarak tanımlanan sosyal ve siyasal haklara ilaveten, sosyo-ekonomik haklar ise “ikinci nesil haklar” şeklinde ifade edilmiştir (Orend, 2006: 25). Bu bağlamda, bireylere bahşedilen bir hak olarak liberal öğretinin en temel düşünce akımlarından birisini oluşturan ekonomik özgürlükler; serbest piyasa, özel girişim, gönüllü değişim, kapitalizm, sınırlı devlet, serbest ticaret, düşük vergi oranları, sermaye ile emeğin serbest hareketi ve bunun gibi ekonomik hayatın önemli unsurlarını oluşturan *laissez faire-laissez passer* felsefesi üzerine inşa edilmiştir. Bu bağlamda, bir ülkenin ekonomik bakımdan diğer bir ülkeye kıyasla daha fazla özgür olması, yukarıda da belirtilen liberal şartları taşıdığı anlamına gelmektedir (Rabushka, 1991: 23). Ekonomik özgürlüklerin bireylere bahşedilmiş bir hak olduğunu belirten Alston (1990), ekonomik hakların çalışma, ticari birlikler kurma ve bunlara üye olma, mülkiyet hakkı, eşit işe-eşit ücret, sosyal güvenlik, ailenin ekonomik bakımdan korunması, yeterli bir yaşam standardına ulaşılması ve sendikalara üye olunması gibi unsurlardan oluştuğunu savunmuştur. Benzer görüşler, Schwartz (1992) ve Daintith (2004) tarafından da vurgulanmıştır. Ekonomik hakları; mal ve hizmetlerin değişimi, üretimi ve piyasaya sunumu için toprak, işgücü, fiziki-beşeri sermaye gibi kaynaklara erişebilme gücü olarak tanımlayan Gorga (1999)’ya göre, kaynağını ekonomik haklardan alan ekonomik özgürlüklerin anlaşılabilirliği için üç şart gereklidir. Bunlardan birincisi, bireylerin iktisadi dünyada faaliyette bulunabilmeleri için temel ekonomik ihtiyaçlara ilişkin bilgilerinin tam olması; ikincisi, haklara ilişkin yasal karakteristiklerin bilinmesi ve üçüncüsü ise ekonomik hakların adalet kavramı içinde tam olarak yer almasıdır. Johnson (1999) ve Barzel

(2002)'e göre ise ekonomik haklar, bireylerin mal ve hizmetleri değişim ile tüketim yeteneğini yansıtan bir unsurdur.

Ekonomik özgürlüklerin doğal düzen-doğal hukuk ekseninde bir hak olarak nitelendirilmesini takiben farklı yazarlar tarafından, ancak benzer tanımlamalarla ekonomik özgürlükler ifade edilmeye çalışılmıştır. Siegen (1992), bireylerin tek başlarına ya da diğer bireylerle iş yapabilme, ticari faaliyetlerde bulunabilme, meslek seçme, mal ve hizmetlerin üretim ve dağıtımına ortaklık edebilme şeklindeki bir sıralamayla ekonomik özgürlükleri tanımlamıştır. Siegen tarafından yapılan ayrıma benzer bir sınıflandırma yapan Friedman (2002)'a göre ekonomik özgürlükler; mülkiyet haklarının korunması, üretim araçları mülkiyetinin özel olması, bir iş faaliyetine giriş ya da çıkış serbestisi ile ticaret yapma ve rekabette bulunma haklarına sahip olunmasıdır. İfade edilen bu tanımlamalardan hareketle ekonomik özgürlükler; mülkiyet haklarının korunması, gönüllü değişim, ekonomik bakımdan serbest toplum, özel mülkiyetin korunması için devlet tarafından sağlanan korumacı gücün yerine getirilip getirilmediği ve sözleşme hakkı serbestisi gibi unsurları incelemektedir (Haan ve Sturm, 2000: 217). Genel bir ifadeyle belirtmek gerekirse ekonomik özgürlükler; serbest piyasa sistemini harekete geçiren, devletin bu alana yönelik müdahalesinin en az olduğu, piyasa mekanizmasının öncülüğünü yaptığı bireysel refahı maksimum kılan, ekonomik büyüme ve kalkınma dinamiklerini uyararak, ekonomiyi doğal dengeye yönelten ve toplumdaki bireylerin tamamen kendi istekleri doğrultusunda iktisadi kararları alabilmelerine ve bunları uygulayabilmelerine olanak tanıyarak herhangi bir dışsal müdahalenin olmadığı yapıyı ifade etmektedir (Patry, 2009: 151). Ayrıca, ekonomik özgürlüklerin bir hak olarak bireylere sunulması fikrinin yanı sıra, bir ülkenin ekonomik bakımdan özgür olabilmesi için taşıması gereken nitelikler de ortaya konmuştur. Bunlar; kamu kesiminin büyüklüğü, ekonomik yapı ve piyasaların kullanımı, para politikası ve fiyat istikrarı, alternatif para birimlerinin kullanılmasındaki özgürlük, yasal düzenin varlığı ve özel mülkiyet güvenliği, dış ticarete serbestlik, sermaye piyasalarında serbest değişim özgürlüğü, teşebbüs özgürlüğü, paranın değerinin korunmasına yönelik politikalar, sermaye akışında özgürlük ve açık bankacılık sistemi olarak sıralanabilir (Gwartney vd., 2001: 5; Uysal, 2004: 54-55).

Adam Smith'ten beri ekonomistler ve iktisat tarihçileri özgürlükçü bir yapılanmanın girişimcilik, kaynak arzı, rekabet gücü, ticari ve finansal gelişim ile mülkiyet ve sözleşme haklarının güvenliği gibi konularda temel bir faktör olduğunu vurgulayarak iktisadi gelişim süreci için öncü bir rol oynadığını belirtmişlerdir. Son dönemlerde yeni büyüme teorilerinin üzerinde daha çok durduğu ekonomik özgürlükler bazlı çalışmalar, liberal bir iktisadi sistemin ekonomik performans bakımından ülkeler arasındaki gelişim farklılığını yansıtan en önemli faktörlerden birisi olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca bu çalışmalarda; ekonomik özgürlüklerin çeşitli kanallar yardımıyla iktisadi büyüme sürecini uyaracağı da vurgulanmış ve söz konusu etki kanallarından birincisinin çalışma arzusu olduğu belirtilmiştir. Ekonomik bakımdan serbest olan toplumlarda bireyler,

kendi efor ve yeteneklerine dayanarak başarı ya da başarısızlıklarını ortaya koymaktadırlar. Başarı ya da başarısızlık gibi unsurları belirleyen önemli faktörlerden birisi olan liberal toplumlardaki kurumsal yapılanmalar, bireylerin lehine ya da aleyhine olmayacak tarzdaki düzenlemeler ile birlikte ekonomik hayatı dengelemekte ve böylece iş yaşamının devamlılığını sağlamaktadırlar. Özellikle açıklık ve şeffaflık kavramlarıyla karakterize edilmiş kamusal karar verme mekanizmaları ve fırsat eşitliği bireysel arzuları harekete geçirerek ekonomik dinamizme ivme kazandırmaktadır. Bu bağlamda, kamusal sınırlamalara maruz kalmaksızın iş kurabilme ya da hâlihazırda kurulmuş olanlarda serbestçe çalışabilme şeklinde ifade edilebilen çalışma özgürlüğü, liberal bir ekonomik düzen içerisinde sağlanabilmekte ve etkin işleyişi tesis edilebilmektedir. Piyasaların serbest işleyişine yapılan müdahaleler ve uygulanan düzenleyici kurallar ise, üretim maliyetlerinin artmasına neden olmakta ve dolayısıyla da girişimcilerin başarı şanslarını azaltmaktadır (Heritage Foundation, 2012). Bu nedenle, özgürlüklerin yaygın olduğu ekonomilerde girişimciler daha kaliteli mal ve hizmet üretmenin ucuz ve etkin yollarını bulma yeteneklerine daha fazla sahip bulunmakta ve böylece gelişen iş piyasası, hızlı ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin gerçekleşmesini sağlamaktadır. İlaveten, bireyin temel alındığı ekonomik düzen tipinde, girişimcilik ruhundan ve yenilik doğurucu yeteneklerden yararlanılması gereği savunulmakta, bireylerin bu yeteneklerinden yararlanabilmenin ve çalışma hayatına kanalize etmenin en temel yolu olarak ona özgür bir ortam sağlamanın gerekliliğine işaret edilmektedir. Ayrıca bu özellikleri olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen faktörlerin tespit edilmesi ve hangi koşullar altında bu özelliklerin geliştirileceğinin belirlenmesi vurgulanmaktadır. Özgürlüklerin tesis edildiği bir toplumda bireylerin daha başarılı ve verimli olacakları, verimliliğin artmasının bir sonucu olarak da ekonomik büyüme sürecini uyaran unsurların harekete geçeceği ifade edilmektedir (Dursun, 2002: 93).

Sağlanan ekonomik özgürlükler ile birlikte çalışma arzuları harekete geçirilen bireyler, ekonomik özgürlüklerinin güvence altına alındığı toplumlarda sahip oldukları gelirlerinin bir kısmını tasarruflara yönlendirmekte ve bu tasarruflar da yatırımlara kanalize edilmektedir. Liberal bir ekonomik sistemin beraberinde getirdiği artan bireysel tasarruf hacmi, finansal piyasaların gelişimine paralel olarak sermaye birikim sürecini hızlandırmakta ve sermaye, üzerindeki tüm engellerin kaldırıldığı mali yapılanmalar ile birlikte global bazda maksimum kâr elde edebileceği piyasalara yönelmektedir. Artan sermaye kapasitesinin, ekonomik özgürlüklerin sağlandığı ülkelere yönelmesi ile birlikte sermaye maliyetleri azalmakta, yatırım hacmi genişlemekte ve buna bağlı olarak da çıktı miktarı artmaktadır. Sağlanan özgürlükçü sistemin tasarruf kanalıyla sermaye birikimini hızlandırdığı ve sermaye birikiminin de yapılan yatırımlar aracılığıyla işçi başına düşen çıktı miktarını artırmasıyla sonuçlanan bu süreç, sürdürülebilir hızlı iktisadi büyüme ile nihai aşamaya ulaşmaktadır (Henry, 2003: 91). Ekonomik özgürlüklerin fiziki sermaye stoku üzerinde yarattığı pozitif etkilerin yanı sıra, beşeri sermaye birikimi üzerinde de benzer yönlü etkiler ortaya çıkardığını

söylemek mümkündür. Beşeri faktör için yapılan uzun dönemli yatırımlar, artan çıktı miktarı bakımından diğer faktörlere kıyasla daha fazla bir getiri sağlamaktadır. Veri bir hasıla düzeyinde; eğitim, sağlık, sermaye ve bilgi birikimi gibi faktörlerle donatılan yüksek bir beşeri sermaye stoku iki kanal yardımıyla hızlı iktisadi büyüme sürecini uyarmaktadır. Bunlardan ilki, yüksek bir beşeri sermaye birikiminin daha nitelikli teknolojik gelişimleri absorbe etme kapasitesini ifade etmekte ve bu kanalın okullaşma oranıyla yakın ilişki içinde bulunduğu belirtilmektedir. İkincisi ise, gelişmiş bir beşeri sermayenin, ülkede mevcut olan fiziki sermaye stokunu optimum kullanma yeteneğine haiz olmasına bağlamaktadır (Barro, 2001: 14). Bu bağlamda, gelişimi önündeki tüm engellerin kaldırıldığı ve herhangi bir ayırım gözetilmeksizin toplumdaki her bireye eşit olarak sağlanan eğitim, sağlık, bilgi birikimi ve teknolojik gelişim gibi fırsatlar yardımıyla ortaya çıkacak olan beşeri sermayenin, ülke kaynaklarının etkin kullanımı sonucunda uzun dönemli büyüme süreci üzerinde yaratacağı pozitif katkının yadsınamayacağı belirtilebilir.

Özgürlükçü iktisadi yapılanmalar ile birlikte daha etkin bir şekilde elde edilecek olan teknik yeniliklerin ekonomik büyüme süreci üzerinde yarattığı etkileri sistematik bir biçimde ilk kez inceleyen Schumpeter (1911), teknolojinin işgücü başına düşen çıktı miktarını artırarak, hızlı iktisadi büyümeyi uyaracağını belirtmiştir. Diğer taraftan neo-klasik büyüme teorileri, her ne kadar teknolojik gelişim düzeyini dışsal olarak kabul etseler de, bir ekonomi için büyük bir önem taşıyan sermayenin marjinal getirisini artıracak faktör olarak yeni makine-teçhizat ile üretim tekniklerinin geliştirilmesini ön plana çıkarmışlardır. Özellikle Jones (1998); serbest işleyişi üzerindeki tüm engellerin kaldırıldığı piyasa mekanizmasındaki her sektörün, teknik gelişim sürecine yapmış olduğu harcamalar sonucunda ortaya çıkacak olan dışsallıkların ve yayılma etkilerinin azalan getiri şartlarını ortadan kaldırarak artan getirilere neden olacağını ve bu sürecin de ekonomik büyüme hızını yükselteceğini ifade etmiştir. Ekonomik özgürlüklere dayalı bir mekanizma yardımıyla klasik ve neo-klasik büyüme modellerini bir adım daha ileriye taşıyarak teknik gelişimi içselleştiren ve teknolojik yatırımlara dayalı büyüme modellerini ortaya atan içsel büyüme teorileri ise, teknik yenilikleri destekleyen faaliyetler sonucunda sermayenin marjinal verimliliğinin düşmesini ve sermaye/hasıla oranının yükselmesini önleyen pozitif dışsallıkların meydana geleceğini kabul etmiştir.

Ekonomik özgürlükler kanalıyla ulaşılabilecek olan serbest dış ticaretin iktisadi büyüme üzerindeki etkisi ise iki görüş etrafında toplanmıştır. Bunlardan birincisi, dış ticarete sağlanan liberalizasyon ile birlikte ülkeye yönelecek olan yeni teknolojilerin üretim sürecinde artan getirilere yol açarak iktisadi büyümeyi hızlandıracağı olmuştur. İkinci görüş ise, yakınsama hipotezi üzerine kurulmuştur. Bu görüş, gerçekleştirilecek olan serbest dış ticaret sonucunda bütün ülkelerin aynı teknolojiye, aynı tercihlere, emek ile sermayenin benzer büyüme hızına sahip olacaklarını ve böylece aynı durağan durum dengesinde birbirlerine yaklaşıp iktisadi büyüme sürecinin yakalanacağını ifade etmektedir (Srinivasan, 1999: 67).

Belirtilen görüşlerin yanı sıra, iktisadi özgürlüklerin tesis edildiği dışa açık bir ekonomide karşılaştırmalı üstünlüklerin elde edilmesine bağlı olarak enflasyon oranları düşmekte, pozitif reel faiz oranları ortaya çıkmakta, tasarruf oranları artmakta, yapılacak olan yatırımların riski düşmekte, ölçek ekonomilerinin yakalanması ile birlikte sürdürülebilir hızlı talep artışı söz konusu olmakta ve artan emek verimliliğine bağlı olarak iktisadi büyüme sürecine yükselen bir ivme kazandırılmaktadır (Yılmaz ve Akıncı, 2012: 126).

Makroekonomik istikrarın sağlanması bakımından da önemli bir yeri olduğu vurgulanan ekonomik özgürlükler, düşük ve öngörülebilir enflasyon oranlarının yakalanması, ülke ihtiyacını karşılayan faiz düzeylerinin oluşturulması, rekabetçi düzeydeki döviz kurlarının gerçekleştirilmesi ve ödemeler bilançosu dengesinin sağlanması gibi istikrarlı bir iktisadi yapıyı da beraberinde getirmektedir. Bu ekonomik yapılanma paralelinde tasarruf hacmi artmakta, uzun dönemli sermaye birikimi yükselmekte, ulusal refah düzeyi korunmakta, geleceğe ilişkin öngörülerde bulunarak yapılacak olan yatırımlar artmakta, sermaye birikimi yükselmekte ve kaynak dağılımında etkinlik sağlanmaktadır. İfade edilen faktörlerin bir araya gelmesine bağlı olarak büyüme süreci hızlanmakta ve sürdürülebilir bir ivme kazanmaktadır.

Ekonomik özgürlüklerin iktisadi büyüme sürecine dinamizm kazandırabilmek için harekete geçirdiği bir diğer mekanizma ise finans kanalı olarak karşımıza çıkmaktadır. Gerek yerli ve gerekse de yabancı tasarruf sahiplerinin serbestçe faaliyette bulunabildikleri gelişmiş finansal piyasaların tasarrufları harekete geçirmek ve yatırımları kolaylaştırmak suretiyle ekonomik büyümeyi hızlandırdığı görüşü temel odak noktalarından birisini oluşturmaktadır. Özellikle liberal bir finansal sistemin tasarruf hacmindeki artışı hızlandırdığı ve fiziki sermayenin hem hacmini ve hem de verimliliğini artırarak daha etkin kullanımını teşvik ettiği ve dolayısıyla ekonomik büyümeye katkıda bulunduğu savunulmaktadır (Luintel ve Khan, 1999: 382). Ekonomik özgürlükler ile birlikte altyapısının inşa edileceği belirtilen finansal kalkınma ile ekonomik büyüme arasında temel olarak iki ilişki söz konusudur. Bunlardan ilki olan “arz önderliği görüşü”, finansal kalkınmanın iktisadi büyüme üzerinde pozitif yönlü etkiler yaratacağını ve finansal kalkınma ile birlikte kaynakların daha verimli sektörlerle yönlendirilerek iktisadi büyüme hızının artacağını belirtmektedir. Diğer bir deyişle, finansal kalkınma iktisadi büyümenin nedenidir (Yılmaz ve Kaya, 2006: 123). Finansal kalkınma ile ekonomik büyüme arasındaki ikinci ilişkiyi yansıtan “talep takibi görüşü” ise, finansal piyasaların ancak reel sektörde meydana gelen değişimlere cevap vereceği üzerine kurulmuştur. Yani iktisadi büyüme finansal kalkınmanın nedenidir. Diğer bir deyişle, reel anlamda ekonomiler büyüdükçe onların finansal kurumları da büyümektedir (Kıran vd., 2009: 88).

Bu çalışmada; 50’si gelişmiş, 71’i gelişmekte olan ve 23’ü de az gelişmiş olmak üzere toplam 144 ülke dikkate alınarak, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin 1995-2012 döneminde ekonomik özgürlükler bazında gelişmiş ülkelere

yakınsayıp yakınsamadıkları Haldane-Hall analizi yardımıyla incelenecektir. Bu amaç doğrultusunda çalışma beş bölümden oluşmaktadır. İkinci bölümde, konu ile ilgili literatürde yer alan çalışmalara değinilmekte; “yöntem ve veriler” başlıklı üçüncü bölümde, çalışmanın uygulama kısmına ait yöntem ve veriler tanıtılmakta; dördüncü bölümde ise uygulama bulgularına yer verilmektedir. Çalışma, genel bir değerlendirmenin yapıldığı sonuç bölümüyle bitmektedir.

LİTERATÜR ÖZETİ

İktisadi liberalizmin ilk temelleri her ne kadar Fizyokratlar, Adam Smith ve onun öncülüğünde dinamizm kazanan klasik okul ile atılsa da, ülkelerin ekonomik bakımdan sergiledikleri özgürlükçü sürecin ölçülmesi ve bunun iktisadi büyüme üzerindeki etkilerinin belirlenmesi ile ilgili uygulamalı çalışmaların başlangıcı oldukça yeni sayılabilir. Bu doğrultuda yapılan çalışmaların birçoğu iktisadi bakımdan özgürlükçü sistemlerin büyüme süreci üzerindeki etkilerinin tespitine yönelmiş ve dolayısıyla da gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerdeki ekonomik özgürlüklerin gelişmiş ülke deneyimlerine yaklaşp yaklaşmadığı sorusu genellikle cevapsız kalmıştır. Bu konu ile ilgili olan çalışmalar ise ekonomik özgürlük sürecinin yarattığı gelir ve iktisadi kurumsallaşma yakınsamasına odaklanmış ve dolaylı etkiler ortaya konmuştur.

Ekonomik bakımdan özgürlükçü sistemin en temel bileşenlerinden birisi olan kurumsal düzenlemelerin iktisadi büyüme üzerinde yarattığı etkileri 115 ülke için 1960-1980 döneminde panel veri analizleri yardımıyla inceleyen Scully (1988), iktisadi sisteme hizmet eden geniş kapsamlı kurumsal düzenlemelerin gerçekleştiği ülkelerde, bu süreci başaramayanlara kıyasla daha etkin bir büyüme sürecinin ortaya çıkacağını ve bu durumun da yakınsama hipotezinin geçerliliğini gündeme getireceğini belirtmiştir.

Nelson ve Singh (1998), 67 az gelişmiş ülkede ekonomik özgürlük süreçlerinin ortaya çıkmasından sonra kendisini hissettirebilecek olan demokratikleşme olgusu ile büyüme arasındaki ilişkileri 1970-1989 dönemi için panel veri analizleri yardımıyla incelemişlerdir. Yüksek bir politik ve medeni özgürlük düzeyine sahip olan ülkelerde artan oranlı bir Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) büyümesinin söz konusu olacağını vurgulayan yazarlar, ekonomik özgürlüklerin de bu sürece katkı sağlayacağını belirtmişlerdir. Ancak analiz bulguları, ekonomik özgürlük düzeyine bağlı olarak bir yakınsama sürecinin ortaya çıkmadığını da göstermiştir.

Assane ve Grammy (2003), “kurumsal gelişim” olarak ölçtüğü ekonomik özgürlük düzeyinin iktisadi kalkınma üzerindeki etkilerini 110 ülke için panel veri analizleri yardımıyla inceledikleri çalışmalarında, iktisadi bakımdan etkin olan kurumsal düzenlemelerin büyüme sürecini hızlandıracağı sonucuna ulaşmışlardır. Etkin kurumsal düzenlemelerin altyapısının ekonomik özgürlüklerden kaynaklandığını belirten yazarlar, böylesi düzenlemelerin hızlı büyüme

dinamiklerini uyararak gelişmekte olan ülkelere şartlı yakınsama süreci konusunda yardımcı olacağını ifade etmişlerdir.

Politik haklar ile ekonomik liberalizmin bir parçası olan medeni özgürlüklerin göstermiş olduğu yakınsama sürecini 1972-2001 döneminde 136 ülke için zaman serisi analizleri yardımıyla inceleyen Nieswiadomy ve Strazicich (2004), dikkate alınan ülkelerin yarısında politik özgürlükler bakımından yakınsamanın gerçekleştiği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca yazarlar, bu yakınsamanın gerçekleşmesinde yasal sistem, eğitim düzeyi, ekonomik özgürlükler ve doğal kaynakların belirleyici bir rol oynadığını da ifade etmişlerdir.

Cole (2005), 96 ülkede ekonomik özgürlüklerin yaratacağı gelir yakınsama sürecinin geçerli olup olmadığını 1980-1999 dönemi için panel veri analizleri yardımıyla incelediği çalışmasında, ekonomik özgürlük düzeyi yüksek olan ülkelerde hızlı iktisadi büyüme sürecinin söz konusu olacağını ve buna bağlı olarak da gelir düzeyi bakımından şartlı yakınsamanın gerçekleşeceğini belirtmiştir.

Baliamoune-Lutz (2006), ekonomik özgürlük bileşenlerinden biri olan dış ticarete açıklık ile doğrudan yabancı yatırımların iktisadi büyüme üzerindeki etkilerini Afrika ülkeleri için 1970-1999 döneminde panel veri analizlerini kullanarak incelemiştir. Gelir düzeyleri farklı olsa da doğrudan yabancı yatırımların iktisadi büyüme süreci üzerinde pozitif yönlü önemli bir etki yarattığını vurgulayan yazar, düşük gelirli ülkelerde dışa açıklığın büyüme düzeyini etkilemediği sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla analiz bulguları, artan dışa açıklığın yüksek gelir düzeylerine doğru yakınsama etkisi yarattığı savını reddetmiştir. Dış ticarete açıklığın iktisadi büyüme üzerindeki pozitif yönlü etkisinin sadece yüksek gelirli Afrika ülkelerinde söz konusu olduğunu vurgulayan yazar, düzeltilmiş sabit etkili tahmin sonuçlarının Afrika'da yakınsama sürecinin geçerliliğini ortaya koyduğunu ifade etmiştir.

Xu ve Li (2008), ekonomik ve politik özgürlüklerin gelir yakınsaması üzerindeki etkilerini 1970-2003 dönemi için 104 ülkeyi dikkate alarak panel veri analizleri kapsamında inceledikleri çalışmalarında, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (OECD)'na üye olan ülkelerde ekonomik özgürlüklerin gelir yakınsaması üzerinde önemli etkiler yarattığını, ancak politik özgürlüklerin söz konusu etkilerinin daha baskın olduğunu ortaya koymuşlardır.

Ekonomik özgürlüklerin bir parçası olan finansal kalkınma süreci ile iktisadi kalkınma dinamikleri arasındaki yakınsama ilişkisini 57 ülkede 1967-2001 dönemi için panel veri analizleri yardımıyla inceleyen Fung (2009), reel ve finansal sektör arasında güçlü bir yakınsama bağlantısının olduğu sonucuna ulaşmıştır. Gelişmiş bir finansal sektöre sahip olan düşük gelirli ülkelerin orta ve yüksek gelirli ülkeleri daha hızlı yakalayacağını belirten yazar, gelişmiş bir finansal sisteme sahip olmayan düşük gelirli bir ülkenin yoksulluk kısır döngüsü içinde kalacağını da vurgulamıştır. Ayrıca, iktisadi kalkınma ve yakınsama sürecinin ilk aşamalarında beşeri sermayenin önemli olduğunu da belirten yazar, ilerleyen

safhalarda ekonomik özgürlüklerin daha baskın bir yapı sergilediğini ve kalkınma sürecini hızlandırdığını da ifade etmiştir.

Avrupa Birliği (AB)'ne yeni üye olan on Orta ve Doğu Avrupa geçiş ülkesinde ekonomik özgürlükler ile iktisadi büyüme arasındaki sebep-sonuç ilişkilerini 2000-2009 dönemi için panel veri analizleri yardımıyla inceleyen Gurgul ve Lach (2011); mali ve parasal özgürlükler, iş-işgücü-kredi düzenlemeleri, hukuki yapı ve mülkiyet haklarının korunması ile güçlü paraya erişim sürecinden iktisadi büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi olduğunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte, yazarlar dikkate alınan ülkelerde ekonomik özgürlük düzeylerinin gelişmiş üye ülkelere doğru yakınsama sürecini uyarayan önemli bir faktör olduğunu da vurgulamışlardır.

Connors (2012), gelişmekte olan ülke ekonomilerini dikkate aldığı çalışmasında, demokratik ve ekonomik özgürlüklerin gelir yakınsamasına neden olup olmayacağını 1950-2010 dönemi itibarıyla havuzlanmış En Küçük Kareler (EKK) analizini kullanarak incelemiştir. Yazar tarafından elde edilen bulgular, yakalanan yüksek seviyeli demokratik ve ekonomik özgürlüklere bağlı olarak yakınsama süreci için belirlenen eşik gelir düzeyine ulaşılacağını ortaya koymuştur.

Ülkelerin sahip oldukları ekonomik özgürlük düzeylerinin iktisadi bakımdan kurumsallaşma sürecinin bir göstergesi olduğunu vurgulayan Elert ve Halvarsson (2012), 123 ülkede kurumsallaşma düzeyi bakımından yakınsama olgusunu panel veri analizleri yardımıyla 1970-2009 dönemi için incelemiştir. Kurumsal kalite düzeyi düşük olan ülkelerin daha yüksek kalite seviyesine sahip olanlara kıyasla hızlı bir kurumsal değişim sürecine gireceklerini vurgulayan yazarlar, ilgili değişim dinamiklerinin iktisadi bakımdan yakınsamayla nihai aşamaya ulaşacağını belirtmişlerdir.

YÖNTEM VE VERİLER

Bu çalışmada; 50'si gelişmiş, 71'i gelişmekte olan ve 23'ü de azgelişmiş olmak üzere toplam 144 ülke dikkate alınarak, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin 1995-2012 döneminde ekonomik özgürlükler bazında gelişmiş ülkelere yakınsayıp yakınsamadıkları Haldane-Hall analizi yardımıyla incelenecektir. Ülkelerin gelişmişlik kategorileri belirlenirken Dünya Bankası tarafından hazırlanan *Atlas Metodu* kriteri dikkate alınmıştır. Bu kritere göre, 2011 yılındaki kişi başına düşen Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'sı 1.025\$ ve daha az olan ülkeler azgelişmiş, 1.026\$-12.475\$ olan ülkeler gelişmekte olan ve 12.476\$ ve daha fazla olanlar ise gelişmiş ülkeler şeklinde kategorize edilmiştir. Ülkelerin ekonomik özgürlük düzeylerine ilişkin veriler Heritage Foundation'un resmi internet sitesinden elde edilmiştir.

Çalışmada öncelikle değişkenlerin zaman serisi özellikleri incelenmiştir. Çünkü zaman serisi özellikleri incelenmeden tahmin edilen bir model Granger ve

Newbold (1974)'un ifade ettiği gibi, gerçekte olmayan ilişkilerin varmış gibi görünmesi olarak ifade edilen sahte regresyonlara neden olabilmektedir. Bu nedenle, model çözümlerinde kullanılacak olan değişkenlerin durağan olup olmadıkları ve eğer durağan iseler hangi seviyede durağan oldukları Dickey-Fuller (1979, 1981) tarafından geliştirilen ADF (Augmented Dickey-Fuller) birim kök testi ile belirlenmiştir. Durağanlaştırma işlemi ile birlikte hem sahte regresyon sorunu ortadan kalkacak hem de analiz sonuçları daha güvenilir olacaktır (MacKinnon, 1991: 266-267). ADF birim kök testinde kullanılan süreç, aşağıda (1) numaralı denklemde gösterilmiştir:

$$\Delta Y_t = \alpha + \gamma Trend + \rho Y_{t-1} + \sum_{i=1}^k \delta_i \Delta Y_{t-i} + \varepsilon_t \quad (1)$$

ADF testi, tahmin edilen (1) numaralı regresyon denkleminde ρ 'nun sifıra eşit olup olmadığını test etmektedir. H_0 hipotezi, yani $\rho = 0$ reddedilebiliyorsa, Y değişkeninin orijinal seviyesinde durağan olduğuna, aksi durumda durağan olmadığına karar verilir (Yamak ve Küçükkale, 1997: 6). Orijinal seviye değerlerinde durağan olmayan serilerin durağanlaştırılması için fark alınması gerekecektir ki, (1) numaralı denklemdeki süreç bu defa serilerin birinci farkları için tekrarlanır ve seri için birinci dereceden bütünleşik denir (Kennedy, 2006: 356). Yukarıdaki süreç, seriler durağan bulununcaya kadar tekrar edilir. (1) numaralı regresyon denklemindeki $\rho = 0$ için hesaplanan t istatistiği, MacKinnon (1991) tarafından geliştirilen kritik değerler ile karşılaştırılarak değişkenin durağan olup olmadığına karar verilir.

Yakınsama sürecinin ölçülebilmesi amacıyla son dönemlerde geliştirilen analizlerden bir tanesi Haldane ve Hall (1991) tarafından ortaya atılmıştır. Temelde EKK regresyonlarına dayanan Haldane-Hall yakınsama metodu, modelde dikkate alınan parametrelerin belli bir zaman dilimi içerisinde rassal süreç izleyeceklerini öngörmektedir (Serletis ve King, 1977: 49). Stokastik olarak değişen katsayıların, model içerisinde gözlenemeyen deterministik ya da stokastik parametre değişmelerine neden olup olmayacağının belirlenebilmesi amacıyla geliştirilen bu model, tahmin edilen ilişkiler arasındaki yakınsama sürecini ortaya koymaktadır (Datta, 2003: 366). Haldane-Hall metodu, zamana bağlı olarak değişen parametre modeli ile Kalman filtresi tekniğine bağlı olarak oluşturulmuştur. Zamana bağlı olarak değişen parametre modeli, (2) numaralı eşitlik yardımıyla ifade edilmektedir: (Drake, 1995: 366)

$$y_t = \delta'_{z_t} + \varepsilon_t \quad (2)$$

(2) numaralı denklemde y_t , ölçümü yapılacak olan değişkeni; z_t , gözlenemeyen değişkenlere ilişkin vektörleri; δ , parametre vektörünü ve ε_t ise hata terimini ifade etmektedir. Gözlenemeyen değişkenlere ilişkin regresyon denklemi;

$$z_t = \Psi_{z_{t-1}} + \psi_t \quad (3)$$

eşitliği ile gösterilmektedir. (2) ve (3) numaralı regresyon denklemleri kullanılarak zamana bağlı olarak değişen parametre modeli tahmin edilmektedir. Bu işlemlerden sonra \hat{z}_t ile sembolize edilen Kalman filtresi, \hat{z}_t tahmincisinin kovaryans matrisi olarak t ve P_t 'ye dayanan z_t 'nin en iyi tahmincisi olması nedeniyle (4) ve (5) numaralı denklemler yardımıyla gösterilmektedir:

$$\hat{z}_t = \hat{z}_{t|t-1} + P_{t|t-1} \delta (y_t - \delta' \hat{z}_{t|t-1}) / (\delta' P_{t|t-1} \delta + \Gamma_t) \quad (4)$$

$$P_t = P_{t|t-1} - P_{t|t-1} \delta \delta' P_{t|t-1} / (\delta' P_{t|t-1} \delta + \Gamma_t) \quad (5)$$

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülkelere ekonomik özgürlükler bakımından yakınsadığını ölçebilmek amacıyla kullanılan Haldane-Hall metodu, gelişmiş bir grup ülke içinde bulunmayan başka bir gelişmiş ülkeye doğru yakınsama sürecinin hızına bağlı olarak gelişmiş grup ülkelere yönelik bir yakınsamanın da olabileceğini öngörmektedir. Temel Haldane-Hall denklemi (6) numaralı eşitlik yardımıyla ifade edilmektedir:

$$(\log X_{GÜ} - \log X_{GOÜ,AGÜ})(t) = \alpha(t) + \beta(t)(\log X_{GÜ} - \log X_{GÜD}) + \varepsilon_t \quad (6)$$

(6) numaralı regresyon denkleminde $X_{GÜ}$, gelişmiş ülkelerin ortalama ekonomik özgürlük düzeyini; $X_{GOÜ,AGÜ}$, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin ortalama ekonomik özgürlük düzeylerini; $X_{GÜD}$, gelişmiş ülke grubunun dışında yer alan başka bir gelişmiş ülkenin ekonomik özgürlük düzeyini; $\alpha(t)$, stokastik sabit terimi ve $\beta(t)$ ise az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, gelişmiş ülke grubunun dışında yer alan başka bir gelişmiş ülke ile yakınsama ilişkisini temsil etmektedir. Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasında bir yakınsama süreci söz konusu olduğunda, $\beta(t)$ katsayısının pozitif yönlü olarak sıfıra yakınsaması beklenmektedir (Drake, 1995: 366). Klasik yakınsama analizleri temel olarak $\beta(t)$ katsayısının negatif olmasını öngörmesine karşın, Haldane-Hall yakınsama analizinde ifade edilen katsayının pozitif yönlü olarak sıfıra yaklaşmasının öngörülmesi zamana bağlı olarak değişen parametre modeli ile Kalman filtresi tekniğine dolayısıyla ortaya çıkmakta ve yakınsama ya da ıraksama bulguları klasik regresyon mantığına uygun olarak yorumlanmaktadır.

UYGULAMA BULGULARI

Zaman serisi verileriyle çalışılırken serilerin durağan olmaması kuvvetle muhtemeldir. Durağan olmayan verilerle oluşturulan modellerde ise sahte regresyon ile karşılaşma olasılığı büyüktür. Dolayısıyla, tahmin sonuçlarının da sahte bir ilişkiyi yansıtması söz konusu olabilmektedir. Serilerin seviye değerlerinde durağan olmadığının belirlenmesi durumunda, farkları almarak durağan hale getirilebilir. Böylece, sahte regresyon problemi giderilerek, daha

sağlıklı sonuçlara ulaşmak mümkün olabilir (MacKinnon, 1991: 266-276). Bu doğrultuda ilk olarak, modele dahil edilen değişkenlerin durağan olup olmadıklarını belirleyebilmek amacıyla ADF birim kök testinden yararlanılmış ve test sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir. Analiz sonuçları, ülkelere ait ekonomik özgürlük değerlerinin bir kısmının seviye ve diğer bir kısmının ise birinci fark değerlerinde durağan olduğunu ortaya koymuştur.

Tablo 1: ADF Birim Kök Testi Sonuçları

Gelişmiş Ülkeler							
Ülke	EÖ	Ülke	EÖ	Ülke	EÖ	Ülke	EÖ
Avustralya	I(0)	Avusturya	I(1)	Bahamalar	I(0)	Bahreyn	I(0)
Barbados	I(1)	Belçika	I(1)	Brezilya	I(1)	Kanada	I(1)
Şili	I(0)	Hrvatistan	I(1)	Kıbrıs	I(1)	Çek Cum.	I(1)
Danimarka	I(1)	Estonya	I(1)	Finlandiya	I(1)	Fransa	I(1)
Almanya	I(0)	Yunanistan	I(1)	Hong-Kong	I(0)	Macaristan	I(0)
İzlanda	I(1)	İrlanda	I(1)	İsrail	I(1)	İtalya	I(1)
Japonya	I(1)	Kuveyt	I(1)	Letonya	I(1)	Litvanya	I(1)
Lüksemburg	I(1)	Malta	I(1)	Hollanda	I(1)	Y. Zelanda	I(1)
Norveç	I(1)	Umman	I(0)	Polonya	I(0)	Portekiz	I(0)
Rusya	I(0)	S. Arabistan	I(1)	Singapur	I(1)	Slovakya	I(1)
Slovenya	I(1)	İspanya	I(1)	İsveç	I(1)	İsviçre	I(0)
Tayvan	I(1)	Tri. & Tob.	I(1)	BAE	I(1)	İngiltere	I(1)
ABD	I(1)	Uruguay	I(1)				
Gelişmekte Olan Ülkeler							
Arnavutluk	I(1)	Cezayir	I(1)	Angola	I(1)	Arjantin	I(1)
Ermenistan	I(1)	Azerbaycan	I(1)	Belarus	I(1)	Belize	I(1)
Bolivya	I(0)	Botsvana	I(1)	Bulgaristan	I(1)	Kamerun	I(1)
Cape Verde	I(1)	Çin	I(0)	Kolombiya	I(1)	Kongo Cum.	I(1)
Kosta Rika	I(1)	Fildişi Sahili	I(1)	Cibuti	I(1)	Dominik Cum.	I(1)
Ekvador	I(0)	Mısır	I(0)	El Salvador	I(0)	Fiji	I(1)
Gabon	I(0)	Gürcistan	I(1)	Gana	I(1)	Guatemala	I(1)
Guyana	I(1)	Honduras	I(0)	Hindistan	I(0)	Endonezya	I(1)
İran	I(1)	Irak	I(0)	Jamaika	I(1)	Ürdün	I(1)
Laos	I(1)	Lübnan	I(1)	Lesotho	I(1)	Libya	I(0)
Malezya	I(1)	Mauritanya	I(1)	Meksika	I(1)	Moldova	I(0)
Moğolistan	I(0)	Fas	I(1)	Namibya	I(1)	Nikaragua	I(1)
Nijerya	I(1)	Pakistan	I(1)	Panama	I(1)	P. Yeni Gine	I(1)
Paraguay	I(1)	Peru	I(1)	Filipinler	I(0)	Romanya	I(0)
Samoa	I(1)	Senegal	I(0)	Güney Afrika	I(1)	Sri Lanka	I(1)
Sudan	I(1)	Surinam	I(1)	Svaziland	I(1)	Tayland	I(1)
Tunus	I(1)	Türkiye	I(1)	Ukrayna	I(1)	Venezuela	I(1)
Vietnam	I(1)	Yemen	I(0)	Zambiya	I(1)		
Azgelişmiş Ülkeler							
Bangladeş	I(0)	Benin	I(1)	Burkina Faso	I(1)	Burundi	I(0)
Kamboçya	I(1)	Çad	I(1)	Dem. Kongo	I(1)	Etiyopya	I(0)
Gambiya	I(1)	Gine	I(0)	Haiti	I(1)	Kenya	I(1)
Madagaskar	I(1)	Malavi	I(1)	Mali	I(1)	Mozambik	I(1)
Nepal	I(1)	Nijer	I(1)	Ruanda	I(1)	Sierra Leone	I(0)
Tanzanya	I(0)	Uganda	I(0)	Zimbabve	I(0)		

Not: “EÖ” ifadesi, ülkelerin ekonomik özgürlük endeks değerlerini ifade etmektedir. Tabloda yer alan I(0) ve I(1) sembolleri ise sırasıyla ilgili değişkenlerin seviye ve birinci fark değerlerinde durağan olduklarını yansıtmaktadırlar.

Ülkelerin ekonomik özgürlük değişkenlerine ait durağanlık bilgilerinin elde edilmesini takiben çalışmanın bu aşamasında, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülkelerin ekonomik özgürlükler bazında gelişmiş ülkelere yakınsayıp yakınsamadığı yeni bir analiz tekniği olan Haldane-Hall Yakınsama Analizi yardımıyla incelenmiştir. Bu kapsamda, gelişmiş ülkelere ilişkin genel ekonomik özgürlük endeksinin ortalama değerleri kullanılmış ve gelişmiş ülkeler dahilinde en yüksek endeks değerine sahip olan ülkenin¹ genel iktisadi özgürlük düzeyi bağımsız değişkenin tahminine imkan verecek şekilde modele dahil edilmiştir. Tablo 2, Haldane-Hall Analizi test sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 2: Haldane-Hall Yakınsama Analizi Test Sonuçları

Ülke Çifti	Gelişmekte Olan Ülkeler					
	Katsayılar		R ²	F	F(Prob)	DW
	$\alpha(t)$	$\beta(t)$				
GÜORT-Arnavutluk	-0.009	0.240	0.451	0.356	0.706	2.219
GÜORT-Cezayir	0.011	-0.821	0.418	1.821	0.200	1.957
GÜORT-Angola	-0.043	-0.439	0.510	2.922***	0.089	2.065
GÜORT-Arjantin	0.034**	0.393**	0.645	2.307***	0.074	1.967
GÜORT-Ermenistan	-0.021	-0.471	0.431	3.217***	0.073	2.200
GÜORT-Azerbaycan	-0.025	0.104	0.576	3.917**	0.046	2.115
GÜORT-Belarus	-0.018	0.118***	0.541	2.374***	0.035	1.993
GÜORT-Belize	0.001	0.569	0.465	1.287	0.309	1.907
GÜORT-Bolivya	-3.310	0.157***	0.881	48.480*	0.000	2.102
GÜORT-Botsvana	-0.007	0.642	0.378	1.300	0.308	1.824
GÜORT-Bulgaristan	-0.014	0.275***	0.531	2.988**	0.031	2.103
GÜORT-Kamerun	-0.004	-0.357	0.381	0.573	0.577	2.144
GÜORT-Cape Verde	-0.012	0.142	0.320	0.135	0.874	2.127
GÜORT-Çin	-3.966*	0.342**	0.629	2.726***	0.064	1.930
GÜORT-Kolombiya	0.002	-0.882	0.437	1.034	0.382	2.137
GÜORT-Kongo Cum.	-0.013	2.731***	0.558	5.493**	0.018	1.813
GÜORT-Kosta Rika	-0.001	0.572	0.359	1.230	0.323	1.972
GÜORT-Fildişi Sah.	0.001	-0.520	0.449	0.338	0.718	2.095
GÜORT-Cibuti	0.004	-0.148	0.412	0.080	0.923	1.978
GÜORT-Dominik Cm.	-0.002	0.537	0.436	0.574	0.460	2.137
GÜORT-Ekvador	-6.855	0.122***	0.908	64.305*	0.000	2.133
GÜORT-Mısır	-4.026*	0.300***	0.721	3.085***	0.080	1.899
GÜORT-El Salvador	-4.261*	0.672**	0.704	4.419**	0.034	1.838
GÜORT-Fiji	0.002	0.814	0.415	0.851	0.449	1.855
GÜORT-Gabon	-4.037*	0.092	0.475	1.379	0.286	1.933
GÜORT-Gürcistan	-0.022**	-0.621	0.441	0.280	0.759	2.036
GÜORT-Gana	-0.005	1.444*	0.615	6.916*	0.009	2.027
GÜORT-Guatemala	0.006	-0.078	0.304	0.030	0.969	2.018
GÜORT-Guyana	0.002	-0.003	0.449	0.337	0.719	1.958
GÜORT-Honduras	-4.056*	0.996	0.474	3.887**	0.047	1.886
GÜORT-Hindistan	-3.976*	0.217***	0.640	11.568*	0.001	2.138
GÜORT-Endonezya	0.008	0.197	0.359	0.348	0.712	1.910
GÜORT-İran	-0.011	1.434	0.329	0.962	0.407	1.908
GÜORT-İrak	-2.611*	-4.133*	0.876	3.155**	0.036	1.915
GÜORT-Jameika	0.002	0.615	0.368	0.477	0.630	2.068

¹ Gelişmiş ülkeler içerisinde en yüksek ekonomik özgürlük endeks değeri Hong-Kong'a ait olduğundan dolayı, bağımsız değişkenin tahmin edilmesinde bu ülke dikkate alınmıştır.

GÜORT-Ürdün	-0.005	1.346***	0.533	2.828***	0.074	1.930
GÜORT-Laos	-0.020	1.897	0.393	1.555	0.248	2.077
GÜORT-Lübnan	0.001	1.142	0.334	1.994	0.175	1.988
GÜORT-Lesotho	0.006	-0.659	0.378	2.321	0.140	2.081
GÜORT-Libya	-3.586*	1.962***	0.692	14.631*	0.000	1.952
GÜORT-Malezya	0.001	1.239	0.332	1.967	0.179	1.857
GÜORT-Mauritanya	-0.008	0.919	0.356	2.237	0.146	1.730
GÜORT-Meksika	-0.004	0.884***	0.604	2.840***	0.094	1.894
GÜORT-Moldova	-4.033*	1.783**	0.635	7.507*	0.006	2.276
GÜORT-Moğolistan	-4.096*	-0.194	0.652	12.186*	0.001	1.852
GÜORT-Fas	0.001	1.909**	0.567	5.475**	0.033	2.049
GÜORT-Namibya	0.003	-0.602	0.369	0.481	0.628	1.995
GÜORT-Nikaragua	-0.001	0.034	0.314	0.093	0.911	1.892
GÜORT-Nijerya	-0.007	0.146	0.345	0.307	0.740	1.910
GÜORT-Pakistan	0.003	1.130	0.356	1.202	0.331	2.138
GÜORT-Panama	0.009	-0.174	0.360	0.419	0.665	1.903
GÜORT-P. Y. Gine	0.006***	0.832**	0.614	6.892**	0.019	1.999
GÜORT-Paraguay	0.006	0.618	0.342	1.078	0.368	2.077
GÜORT-Peru	-0.004	0.867	0.324	0.924	0.421	2.262
GÜORT-Filipinler	-4.061*	0.150	0.655	12.357*	0.000	1.980
GÜORT-Romanya	-4.280*	0.513***	0.838	33.859*	0.000	1.861
GÜORT-Samoa	-0.011	-0.104	0.319	0.128	0.880	1.925
GÜORT-Senegal	-4.049*	0.544**	0.727	4.853**	0.026	1.917
GÜORT-G. Afrika	0.001	0.278	0.328	0.439	0.517	2.011
GÜORT-Sri Lanka	0.006	0.215	0.317	0.115	0.892	1.869
GÜORT-Sudan	-0.023**	1.788***	0.611	1.841***	0.092	1.863
GÜORT-Surinam	-0.018	-0.566	0.342	3.120***	0.081	2.119
GÜORT-Svaziland	0.013***	-1.199**	0.640	4.742**	0.045	1.903
GÜORT-Tayland	0.006	0.611***	0.597	2.701***	0.086	1.894
GÜORT-Tunus	0.007	0.432	0.353	0.367	0.699	1.998
GÜORT-Türkiye	0.001	0.925***	0.636	2.275***	0.077	1.902
GÜORT-Ukrayna	-0.006	0.682	0.326	0.415	0.529	1.842
GÜORT-Venezuela	0.026	1.251	0.326	1.611	0.243	1.989
GÜORT-Vietnam	-0.121	-0.038***	0.532	2.218***	0.092	2.177
GÜORT-Yemen	-3.995*	-0.769***	0.772	22.130*	0.000	1.904
GÜORT-Zambiya	0.008	-0.514	0.397	0.704	0.512	2.228
Az gelişmiş Ülkeler						
GÜORT-Bangladeş	-3.906*	-0.483***	0.528	1.955***	0.096	1.903
GÜORT-Benin	0.006	-0.574	0.320	1.833	0.198	2.183
GÜORT-B. Faso	-0.007	-0.526**	0.550	0.795	0.386	1.985
GÜORT-Burundi	-3.850*	-0.208	0.648	11.992*	0.001	2.192
GÜORT-Kamboçya	-0.001	-0.479	0.341	0.281	0.759	2.009
GÜORT-Çad	-0.001	-0.628***	0.534	3.010**	0.028	1.970
GÜORT-Dem.Kongo	0.005	-0.463***	0.511	2.177***	0.063	2.039
GÜORT-Etiyopya	0.004	-0.311	0.367	1.511	0.437	1.893
GÜORT-Gambiya	-0.002	-0.580***	0.414	3.898***	0.052	1.897
GÜORT-Gine	-3.990*	1.091**	0.861	4.299**	0.024	2.184
GÜORT-Haiti	-0.007	-0.380	0.350	2.168	0.153	1.878
GÜORT-Kenya	0.002	-0.152	0.348	0.332	0.722	2.084
GÜORT-Madagaskar	-0.011	1.085***	0.590	1.983***	0.094	1.874
GÜORT-Malavi	-0.002	-0.015	0.365	0.417	0.668	2.130
GÜORT-Mali	-0.003	1.088***	0.585	3.417***	0.084	2.075
GÜORT-Mozambik	-0.016	2.554**	0.691	2.980***	0.087	1.965
GÜORT-Nepal	0.006	-0.824	0.344	1.099	0.361	2.017
GÜORT-Nijer	-0.009	0.486	0.312	0.824	0.460	1.872
GÜORT-Ruanda	-0.033	0.794	0.377	1.702	0.220	1.910
GÜORT-S. Leone	-3.824*	1.273***	0.708	6.719*	0.009	1.982

GÜORT-Tanzanya	-4.051*	-0.169	0.309	0.065	0.937	1.957
GÜORT-Uganda	-4.130*	-0.460**	0.524	2.878***	0.071	2.166
GÜORT-Zimbabve	-3.111*	0.994	0.851	37.401*	0.000	1.954

Not: Tabloda yer alan “GÜORT” değişkeni, gelişmiş ülkelerin ortalama ekonomik özgürlük endeksini ifade etmektedir. *, ** ve *** işaretleri sırasıyla ilgili değişkenin %1, %5 ve %10 önem düzeyinde anlamlı olduğunu yansıtmaktadır. Kurulan modeller, AR(1) sürecinin denklemlere eklenmesi suretiyle otokorelasyon probleminin arındırılmıştır.

Haldane-Hall Yakınsama Analizi test sonuçları; Arjantin, Belarus, Bolivya, Bulgaristan, Çin, Ekvador, Mısır, El Salvador, Hindistan, Meksika, Papua Yeni Gine, Romanya, Senegal, Tayland ve Türkiye’deki ekonomik özgürlük süreçlerinin gelişmiş ülkelere yakınsadığını; buna karşın Kongo Cumhuriyeti, Gana, Irak, Ürdün, Libya, Moldova, Fas, Sudan, Svaziland, Vietnam, Yemen, Bangladeş, Burkina Faso, Çad, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Gambiya, Gine, Madagaskar, Mali, Mozambik, Sierra Leone ve Uganda’da ise ekonomik özgürlükler bakımından iraksama olgusunun ortaya çıktığını göstermiştir.

SONUÇ

Bu çalışmada; 50’si gelişmiş, 71’i gelişmekte olan ve 23’ü de azgelişmiş olmak üzere toplam 144 ülke dikkate alınarak, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin 1995-2012 döneminde ekonomik özgürlükler bazında gelişmiş ülkelere yakınsayıp yakınsamadıkları Haldane-Hall analizi yardımıyla incelenmiştir. Bu kapsam dahilinde ilk olarak değişkenlerin durağanlık bilgileri ADF birim kök testi yardımıyla incelenmiş ve analiz sonuçları, ülkelere ait ekonomik özgürlük değerlerinin bir kısmının seviye ve diğer bir kısmının ise birinci fark değerlerinde durağan olduğunu ortaya koymuştur.

Durağanlık bilgilerinin elde edilmesini takiben, gelişmekte olan ve azgelişmiş ülkelerin ekonomik özgürlükler bazında gelişmiş ülkelere yakınsayıp yakınsamadığını tespit edebilmek amacıyla Haldane-Hall Yakınsama Analizi kullanılmıştır. Haldane – Hall Analizi test sonuçları; Arjantin, Belarus, Bolivya, Bulgaristan, Çin, Ekvador, Mısır, El Salvador, Hindistan, Meksika, Papua Yeni Gine, Romanya, Senegal, Tayland ve Türkiye’deki ekonomik özgürlük süreçlerinin gelişmiş ülkelere yakınsadığını; buna karşın Kongo Cumhuriyeti, Gana, Irak, Ürdün, Libya, Moldova, Fas, Sudan, Svaziland, Vietnam, Yemen, Bangladeş, Burkina Faso, Çad, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Gambiya, Gine, Madagaskar, Mali, Mozambik, Sierra Leone ve Uganda’da ise ekonomik özgürlükler bakımından iraksama olgusunun ortaya çıktığını göstermiştir. Yakınsamanın söz konusu olduğu ülkelerde kamusal sektörün göstermiş olduğu hükümlerlik gücü baskın olmakla birlikte, özellikle serbest piyasa ekonomisi yönünde güçlü yapısal dönüşümlerin yaşanması ilgili sürecin gerçekleşmesinin en önemli nedenini oluşturmuştur. Reel ekonomide serbestçe faaliyette bulunabilme yeteneği, ticari alanda gerçekleştirilen liberalizm ve yerli yatırımcılara tanınan özgürlüklerin yanı sıra yabancı yatırımcılara da sunulan büyük oranlı özgürlük temelli teşvikler, adı geçen ülkeleri gelişmiş ekonomilere yaklaştırmıştır. Temelde sermayenin serbest

dolaşımı ve ticarete karşılaştırmalı üstünlüklere yönelik politikaların uygulanması ile başlayan bu süreç hem finansal ve hem de reel sektörün verimliliğini artırmış, artan verimlilik iktisadi büyüme dinamiklerini uyarılmış ve buna bağlı olarak da serbest piyasa ekonomisinin gerekleri daha fazla yerine getirilmeye çalışılmıştır. Özellikle neo-liberal politikaların etkinliğinin yeniden hızlanmaya başladığı 1980'li yıllardan itibaren söz konusu süreç gittikçe etkisini hissettirmiş ve devletin de aktif olarak içinde bulunduğu nispi bir özgürlükçü piyasa ekonomisi yaşanmaya başlamıştır. Refah ekonomisinin toplumsal ve iktisadi yapıda kendisini göstermeye başladığı bu döngü; ulusal hasılanın artması, dış ticaret dengesinin bu ülkeler aleyhine bozulmaması, ticaret hacminin milli gelir üzerinde pozitif yönlü etkiler yaratması, yerli ve yabancı doğrudan ve portföy yatırımlarının sermaye birikimini artırması, emek başına düşen sermaye miktarının genişlemesi, üretim kapasitesinin ve kapasite kullanım oranlarının yükselmesi ve dış rekabet gücünün ivme kazanması ile neticelenmiştir. Ayrıca, gelişmiş ülkelerin büyük bir kısmının AB üyesi olması ve bu ülkelerin hem 2008 Küresel Finansal Kriz'inden ve hem de günümüzde yaşanan borç krizinden ağır bir şekilde etkilenmelerine paralel olarak özgürlükçü piyasa sistemlerinden tavizler vermeleri, ülkeler arasındaki yakınlaşma düzeyini hızlandırmıştır.

Gelişmiş ülkeler ile iraksama süreci içerisinde bulunan ülkelerde kamusal yapılanmanın hakim olması, devlet eliyle iktisadi döngünün sağlanması, özellikle mali politikalar konusunda baskıcı uygulamaların gerçekleştirilmesi, yerli ve yabancı yatırımcılar için serbestinin sağlanamaması, yatırımcılar için büyük bir tehdit unsuru olan kamulaştırmanın en üst seviyede olması, iktisadi yapının yanı sıra sosyal yapının katılığı, düşük gelire bağlı olarak ortaya çıkan yetersiz tasarruf ve sermaye oranlarının iktisadi faaliyetleri engellemesi ve dolayısıyla da sıkı ekonomi politikalarının uygulanması, yolsuzluk ve rüşvetin yüksek derecede iktisadi sistemde yer edinmesi, kayıt dışı ekonominin varlığı, mülki hakların korunamaması ve güçlü paraya erişimde söz konusu olan yetersizlikler ilgili sonucun ortaya çıkmasında öncü bir rol üstlenmiştir. Bu bağlamda, adı geçen ülkelerin kendi içsel dönüşüm süreçlerini tamamlamalarını takiben korumacı politikalarını tedrici olarak azaltmaları, dış piyasalara açılarak entegrasyon sürecine adapte olmaya çalışmaları, sahip oldukları kaynak düzeylerinin optimum seviyesini belirleyerek karşılaştırmalı üstünlüklerine göre ticari yapılanma içerisine girmeleri, yabancı sermayenin önündeki engelleri kaldırmaları, çeşitli teşvik tedbirleri yoluyla yerli girişimcilere destek sağlamaları, görünmez el mekanizmasının işlerliğine olanak sağlayan politikaları benimsemeleri ve özel girişim için gerekli olan altyapıyı oluşturmaları bu ülkelerin özgürlükçü yapılanmalar yardımıyla büyüme ve kalkınma dinamiklerini harekete geçirecektir.

KAYNAKÇA

Alston, P. (1990). U.S. ratification of the covenant on economic, social and cultural rights: The need for an entirely new strategy. *The American Journal of International Law*, 84 (2): 365-393.

Assane, D. ve Grammy, A. (2003). Institutional framework and economic development: International evidence. *Applied Economics*, 35 (17): 1811-1817.

Baliamoune-Lutz, M. (2006). *Opennes, growth and income convergence in Africa*. <http://www.etsg.org/ETSG2006/papers/Baliamoune.pdf> (30.04.2013).

Barro, R. J. (2001). Human capital and growth. *The American Economic Review*, 91 (2): 12-17.

Barzel, Y. (2002). *A theory of the state: economic rights, legal rights and the scope of the state*. UK: Cambridge University Press.

Cole, J. H. (2005). Economic freedom and world economic growth: Evidence and implications. *RLDE Revista Latinoamericana de Desarrollo Económico*, (5): 101-125.

Connors, J. (2012). Economic freedom, democracy and economic performance. *Duke University Working Paper*, No. 26: 1-19.

Daintith, T. (2004). Constitutional protection of economic rights. *International Journal of Constitutional Law*, 2 (1): 56-90.

Datta, A. (2003). Time-series tests of convergence and transitional dynamics. *Economics Letters*, 81 (2): 233-240.

Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74 (366): 427-431.

Dickey, D. A. ve Fuller, W. A. (1981). Likelihood ratio statistics for autoregressive time series with a unit root. *Econometrica*, 49 (4): 1057-1072.

Drake, L. (1995). Testing for convergence between UK regional house prices. *Regional Studies*, 29 (4): 357-366.

Dursun, İ. (2002). Ekonomik özgürlükler-ekonomik büyüme ilişkisi: Teorik ve uygulamalı bir inceleme. *Yayımlanmamış Doktora Tezi*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Elert, N. ve Halvarsson, D. (2012). Economic freedom and institutional convergence. *Ratio Working Paper*, No. 196: 1-30.

Friedman, M. (2002). Economic freedom behind the scenes. J. Gwartney, R. Lawson, C. Edwards, W. Park, V. Rugs ve S. Wagh (Der.). *Economic freedom of the world: 2002 annual report*. İçinde xvii-xxi. Vancouver: The Fraser Institute.

Fung, M. K. (2009). Financial development and economic growth: Convergence or divergence. *Journal of International Money and Finance*, 28 (1): 56-67.

Gorga, C. (1999). Toward the definition of economic rights. *Journal of Markets & Morality*, 2 (1): 88-101.

Granger, C. W. J. ve Newbold, P. (1974). Spurious regressions in econometrics. *Journal of Econometrics*, 2 (2): 111-120.

Gurgul, H. ve Lach, L. (2011). The nexus between economic freedom and growth: Evidence from CEE countries in transition. *MPRA Working Paper*, No. 37434: 1-25.

Gwartney, J., Lawson, R., Park, W. ve Skipton, C. (2001). *Economic freedom of the world: 2001 annual report*. Vancouver: The Fraser Institute.

Haan, J. ve Sturm, J. E. (2000). On the relationship between economic freedom and economic growth. *European Journal of Political Economy*, 16 (2): 215-241.

Haldane, A. G. ve Hall, S. G. (1991). Sterling's relationship with the dollar and the deutschmark: 1976-89. *The Economic Journal*, 101 (406): 436-443.

Henry, P. B. (2003). Capital-account liberalization, the cost of capital, and economic growth. *The American Economic Review*, 93 (2): 91-96.

Heritage Foundation (2012). http://www.heritage.org/index/book/chapter_1 (28.05.2012).

Johnson, B. T. (1999). Comparing economic freedom and political freedom. B. T. Johnson, K. R. Homes ve M. Kirkpatrick (Der.). *1999 index of economic freedom: İçinde 29-34*. Washington: The Heritage Foundation and Dow Jones Company.

Jones, C. (1998). *Introduction to economic growth*. New York: W. W. Norton & Company Inc.

Kennedy, P. (2006). *Ekonometri kılavuzu*. (Çev.: M. Sarımeşeli ve Ş. Açıkgöz). 5. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi.

Kıran, B., Yavuz, N. Ç. ve Güriş, B. (2009). Financial development and economic growth: A panel data analysis of emerging countries. *International Research Journal of Finance and Economics*, (30): 87-94.

Luintel, K. B. ve Khan, M. (1999). A quantitative reassessment of the finance-growth nexus: Evidence from a multivariate var. *Journal of Development Economics*, 60 (2): 381-405.

MacKinnon, J. (1991). Critical values for cointegration tests. R.F. Engle ve C.W.J. Granger (Der.). *Long-run economic relationship: readings in cointegration*: İçinde 267-276. New York: Oxford University Press.

Nelson, M. A. ve Singh, R. D. (1998). Democracy, economic freedom, fiscal policy and growth in LDCs: a fresh look. *Economic Development and Cultural Change*, 46 (4): 677-696.

Nieswiadomy, M. L. ve Strazicich, M. C. (2004). Are political freedoms converging?. *Economic Inquiry*, 42 (2): 323-340.

Orend, B. (2006). Justifying socioeconomic right. R. E. H. Hessman ve C. E. Welch (Der.). *Economic rights in Canada and the United States*: İçinde 25-40. USA: University of Pennsylvania Press.

Patry, W. (2009). *Moral panics and the copyright wars*. New York: Oxford University Press.

Rabushka, A. (1991). Philosophical aspects of economic freedom. W. Block ve J. C. W. Ahikpor (Der.). *Economic freedom: toward a theory of measurement*: İçinde 23-56. Vancouver: The Fraser Institute.

Schumpeter, J. A. (1911). *The theory of economic development*. USA: Harvard University Press.

Schwartz, H. (1992). Economic and social rights. *American University Journal of International Law and Policy*, 8 (2-3): 551-566.

Scully, G. W. (1988). The institutional framework and economic development. *Journal of Political Economy*, 96 (3): 652-662.

Serletis, A. ve King, M. (1977). Common stochastic trends and convergence of European Union stock markets. *The Manchester School of Economic & Social Studies*, 65 (1): 47-57.

Siegen, B. H. (1992). Constitutional protection of property and economic rights. *San Diego Law Review*, 29 (2): 161-174.

Srinivasan, T. N. (1999). Trade orientation, trade liberalization and economic growth. G. Saxonhouse ve T. N. Srinivasan (Der.). *Development duality and the international economic regime: Essays in honor of Gustav Ranis*: İçinde 155-196. USA: The University of Michigan Press.

Uysal, D. (2004). *Türkiye’de piyasa ekonomisi ve ekonomik özgürlükler*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Xu, Z. ve Li, H. (2008). Political freedom, economic freedom and income convergence: Do stages of development matter?. *Public Choice*, 135 (3-4): 183-205.

Yamak, N. ve Küçükkale, Y. (1997). Türkiye’de kamu harcamalarının ekonomik büyüme ilişkisi. *İktisat, İşletme ve Finans*, 12 (131): 5-14.

Yılmaz, Ö. ve Kaya, V. (2006). Finansal kalkınma ve iktisadi büyüme arasındaki nedensellik. *İktisat, İşletme ve Finans*, 21 (244): 120-131.

Yılmaz, Ö. ve Akıncı, M. (2012). *İktisadi büyüme ve makroekonomik belirleyicileri*. Ankara: Nobel Akademi Yayınları.

Yayın Geliş Tarihi: 23.12.2013
Yayına Kabul Tarihi: 30.06.2014
Online Yayın Tarihi: 30.09.2014

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 16, Sayı: 2, Yıl: 2014, Sayfa: 213-234
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

TURİZM EĞİTİMİ ALAN ÖĞRENCİLERİN KARIYER SEÇİMİNE ETKİ EDEN KARIYER ÇAPALARININ BELİRLENMESİNE YÖNELİK BİR ARAŞTIRMA

Tuba GEZEN*
Özlem KÖROĞLU**

Öz

Kariyer çapaları örgütlerde kariyer aracı olarak kullanılmasına rağmen birçok sınırlı araştırmaya da konu olmuştur. Bu araştırmanın amacı turizm eğitimi alan öğrencilerin meslek ve kariyer seçimine etki eden kariyer çapalarının belirlenmesidir. Bu amaçla Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu'nda öğrenim gören öğrencilere anket uygulanmıştır. Turizm eğitimi alan öğrencilerin kariyer çapalarının belirlenmesi amacıyla Schein (1990) tarafından geliştirilen kariyer çapaları ölçeği kullanılmış ve ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır. Ölçeğe ilk olarak açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Doğrulayıcı faktör analizi ile de modelin uygunluğu test edilmiştir. Araştırmada ayrıca öğrencilerin demografik özellikleri ile kariyer çapaları arasında anlamlı bir fark olup olmadığı da belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma sonucunda turizm eğitimi alan öğrenciler için teknik fonksiyonel yetkinlik, hayat tarzı, girişimcilik ve özerklik ve otonomi kariyer çapalarının diğerlerinden daha önemli olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca bu kariyer çapalarının, öğrencilerin cinsiyeti, yaşı, mesleği seçmede etkili olan durumu ve mezun olduktan sonra mesleği yapma isteğine göre farklılıklar gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kariyer, Kariyer Çapaları, Turizm Öğrencileri, Demografik Özellikler.

AN INVESTIGATION TO DETERMINE THE CAREER ANCHORS WHICH AFFECT THE CAREER DECISION OF TOURISM STUDENTS

Abstract

Although career anchors are used as a career tool in organizations, are examined in many limited researches. The purpose of this study is to determine the career anchors which affect the job and career decision of the tourism students. Therefore, Tourism and Hotel Management students who attend four-year programs/departments of Balıkesir University have been conducted surveys. The Career Anchors Scale developed by Schein (1990) has been used to determine the career anchors of the tourism students and reliability and validity analyzes of the scale have been conducted. The factor analysis has

* Araş. Gör., Atatürk Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Rekreasyon Yönetimi, tuba.gezen@hotmail.com

** Yrd. Doç. Dr., Balıkesir Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü, ozlemkoroglu_98@yahoo.com

been applied first. Confirmatory factor analysis has been used to test the suitability of the model. Also whether there is a significant difference between the students' demographic characteristics and career anchors have been tried to determine. One of the important result of the research that technical/functional competence, lifestyle, entrepreneurial creativity, and autonomy/ independence are more important values than others for the tourism students. Also there is a significant difference between the career anchors and gender, age, the situation affected the job decision and desire to work in tourism after graduation.

Keywords: Career, Career Anchors, Tourism Students, Demographic Characteristics.

GİRİŞ

Turizm sektörü 2012 yılında 1.035 milyon kişilik uluslararası turizm hareketi ve 1.075 milyar dolarlık uluslararası turizm geliri ile dünya ölçeğinde gerek yarattığı turizm geliri, gerekse oluşturduğu istihdam boyutuyla büyük bir sektördür (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013; Dünya Turizm Örgütü, 2013). Türkiye’de ise turizm geliri 2012 yılında bir önceki yıla göre 5.911 milyon dolar artarak 29.351 milyon dolar olmuştur. 2012 yılında 637 dolar olarak açıklanan kişi başına ortalama harcama 161 dolar artarak 798 dolara ulaşmıştır. 2012 yılında Türkiye’yi ziyaret eden yabancı ziyaretçi sayısı 31.782.832 kişidir. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2013). Ortaya konan bu rakamlarla turizm, ülkelerin ekonomik gelişimini destekleyen ve önemli katkılar sağlayan sektörlerden biridir (Martin ve Rodriguez del Bosque, 2008: 263).

Ekonominin hiç bir sektörü turizm sektöründe olduğu kadar insanlarla doğrudan ilgili değildir. İnsan, bir yandan turizm talebini oluştururken ve talebe yön verirken diğer taraftan da bu talebe yanıt veren ve turizm arzına anlam kazandıran en önemli unsurdur (İçöz, 1991: 15). Bu nedenle iyi eğitilmiş, tecrübeli, istekli ve donanımlı işgücü özellikle turizm sektörü için büyük önem taşımaktadır (Kuşluyan ve Kuşluyan, 2000: 251). Yapılan çalışmalarda (Charles, 1992; Getz, 1994; Cothran ve Combrink, 1999; Jenkins, 2001; Kozak ve Kızıllırmak, 2001; King vd., 2003; Richardson, 2009; Çolakoğlu vd., 2010; Pelit ve Öztürk, 2010; Aymankey ve Aymankey, 2013) turizm sektöründe çalışmanın bireyler tarafından pek de çekici görülmediği ortaya konmakta ve buna sebep olarak yetersiz sosyal güvence imkânları, ücretlerin düşüklüğü, iş gören devir hızının yüksekliği, turizmin toplumun bazı kesimleri tarafından saygınlığı az olan bir meslek olarak görülmesi, turizmde işin mevsimlik ve yarı zamanlı olması, işin ve iş ortamının stresli olması, düzensiz ve uzun çalışma saatleri ve fazla mesai ücretlerinin ödenmemesi, sektörün kişisel, ailevi ve sosyal ihtiyaçlara zaman ayırmayı engellemesi, yükselme olanaklarının kısıtlılığı, eğitilmiş çalışana gereken önemin verilmemesi, sektörün yorucu ve yıpratıcı olması, alınan eğitimle sektördeki işin uyuşmaması, çalışan haklarının yeterince gözetilmemesi, uygulamalı eğitim ve yabancı dil eğitiminin yetersizliği ve eğitim sisteminin ezber dayalı olması gibi faktörler gösterilmektedir. Bunun sonucunda da bireylerin turizm sektörüne ve turizm

sektöründe kariyer sahibi olmaya çok da sıcak bakmadıklarına değinilmiştir. Ancak, yazında, öğrencilerin okudukları bölümü isteyerek seçtiklerini ve mezun olduktan sonra turizmde çalışmaya istekli olduklarını belirten olumlu tutumlarını ortaya koyan çalışmalara da rastlanmaktadır. Duman vd. (2006), Roney ve Öztin (2007), Jiang ve Tribe (2009), Avcı (2011), Türkay ve Solmaz (2011), Zengin vd. (2011), Çatı ve Bilgin (2013), Erdem ve Kayran (2013) tarafından turizm öğrencileri üzerinde yapılan araştırmalarda öğrencilerin büyük çoğunluğunun gelecekte turizm sektöründe çalışmak istediklerini belirttikleri sonucuna ulaşmıştır. Son dönemlerde yapılan araştırmalardan elde edilen sonuçlardan hareketle, turizm eğitimi alan öğrencilerin son yıllarda sektörde çalışmaya ve kariyer yapmaya yönelik olumlu görüşlerinin arttığı söylenebilir. Bu bağlamda turizm sektörünün yapısal özellikleri, öğrencilerin turizmde kariyer yapma isteği üzerinde önemli ölçüde etkili olmakla birlikte, kariyer yapma isteğini etkileyen tek değişken değildir. Kişilik özelliklerinin ve bireylerin sahip olduğu beceri ve değerlerin de turizm sektöründe kariyer yapma isteği üzerinde etkili olduğunu söylemek mümkündür (Türkay ve Solmaz, 2011: 50). Bu bağlamda bu çalışmanın amacını turizm eğitimi alan öğrencilerin meslek ve kariyer seçimine etki eden kariyer çapalarının belirlenmesi oluşturmaktadır.

KARİYER KAVRAMI VE KARİYER ÇAPALARI

Türkçeye sonradan girmiş olan kariyer kelimesi günlük hayatta sıkça kullanılan kavramların başında gelmektedir. Farklı anlamlarda kullanılabilen “kariyer” kelimesi; latince “carrus” (at arabası) ve “carrera” (yol), Fransızca “carrière” (yarış yolu) ve İngilizce “career” (meslek) kelimelerinden gelmektedir (Aytaç, 2005: 5). Son zamanlarda çalışma hayatında da çok sık kullanılan kariyer kavramı, bireyin çalışma hayatında herhangi bir iş kolunda ilerlemesi, deneyim ve beceri kazanması ve yaşamı boyunca yapmış olduğu işlerle ilgili bir kavramdır (Kitapçı ve Sezen, 2002: 221; Koca, 2010: 57). Kariyer, bilgi birikimi ve becerinin işte somutlaştırılması, o işte çalışan bireyin konusunda uzmanlaşması, zaman içinde kazanılan iş tecrübesi ve geliştirilmiş iş ilişkileri olarak tanımlanabilmektedir (Karakaya vd., 2013: 87). Günlük yaşamda ise kariyer kavramının ilerleme, meslek, iş yaşamı, başarı, bireyin iş hayatı süresince üstlendiği roller ve bu rollerle ilgili deneyimler olarak ifade edildiği görülmektedir. Kariyer, bireyin çalışma hayatı boyunca üstlendiği işlerin tamamı olmasının yanı sıra bireyin iş yerinde kendisi için tanımlanan rol ile ilgili beklenti, amaç, duygu ve arzularını gerçekleştirebilmesi için eğitilmesi ve bu eğitim ile edindiği bilgi, beceri, yetenek ve çalışma azmi ile o örgütlerde ilerleyebilmesi anlamını da taşımaktadır (Koca, 2010: 57). Birey açısından kariyer, bir işe sahip olmanın çok ötesinde bir anlam taşımaktadır. Kariyerde ilerleme daha çok gelir, sorumluluk, mesleki ve sosyal anlamda daha yüksek saygınlık elde etmeyi ifade etmektedir. Bu anlamda kariyer, başarıma duygusu, karşılaşılabilecek olanaklar, psikolojik ödüller ve daha iyi yaşam biçimi gibi pek çok konuyla da yakından ilgilidir (Seçer ve Çınar, 2011: 51).

Kişinin kariyer eğilimi, bireysel (güdü, ihtiyaç, kişilik vb.) ve çevresel (ailenin etkisi, kültürel bağlam vb.) faktörlerin etkisiyle oluşmakta ve önemli karar değerleri olan “kariyer çapalarına” (career anchors) dönüşmektedir (Gürbüz ve Sığrı, 2012). Kariyer çapaları; kişinin beceri ve yeteneklerini, ihtiyaç, tutum ve motivasyonunu ve kendi kariyer kararlarını ifade etmektedir (Yarnall, 1998: 56; Jiang ve Klein, 2000: 221; Erdoğan, 2004: 156). Bir başka tanıma göre kariyer çapaları, bireyin kariyer kararlarını şekillendiren ihtiyaçlar, değerler ve yetenekler bütünüdür. Kariyer çapası, bireyin kariyer seçimlerini etkilemesi, kariyer isteklerini şekillendirmesi ve bireyin gelecekteki görüşünü belirleyip iş deneyimlerine yönelik tutumlarını etkilemesi nedeniyle önemlidir. Kariyer çapalarının ölçülmesi bireyin kariyer yönelimlerini açık hale getirmektedir (Jiang ve Klein, 2000: 221). Bu çapalar ya da yönelimler, hayatın ilk yıllarında oluşmakta ve kişinin, iş ve yaşam tecrübesi ile olgunlaşmaktadır. Birey kariyeri ile ilgili kritik bir karar verme durumu ile karşılaştığında, kendisinde hâkim olan kariyer çapasına göre karar vermektedir. Bu yönüyle kariyer çapaları aslında kişinin vazgeçmeyeceği değerleri ve güdülerini olarak düşünülebilir (Gürbüz ve Sığrı, 2012).

Schein (1990) kariyer çapalarını; hayat tecrübesine sahip insanların onlara kazandırdığı, zamanla yerleşen, istikrarlı hale gelen ve bireyin kendini algılamasına yardım eden kariyer benlik kavramı olarak ifade etmektedir (Crepeau vd., 1992: 147; Danziger vd., 2008: 7). Kariyer çapaları üç temel bileşenden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi “kendiliğinden algılanan beceri ve yetenekler”, ikincisi “kendiliğinden algılanan güdü ve ihtiyaçlar” ve üçüncüsü de “kendiliğinden algılanan kavram, tutum ve değerler”dir. Üçüncü bileşen farklı sosyal ortamlar ve iş ortamlarında karşılaşılan kurallar ve değerlerin çeşitliliğine gösterilen kişisel tepkilerden kaynaklanırken, ilk iki bileşen iş ortamındaki gerçek tecrübelerle dayandırılmaktadır (Erdoğan, 2004: 156-157; Danziger vd., 2008: 7). Schein (1990) her bireyin çok sayıda anlamlı iş ve hayat tecrübesinden sonra ortaya çıkan tek bir kariyer çapasına sahip olduğunu ve bireylerin gelecekteki kariyer seçimlerinin onların kişiliklerinin olgunlaşmasından etkilendiğini ifade etmektedir. Bu nedenle kariyer çapalarını kişilerin zor seçimlerle karşı karşıya kaldığı durumlarda bile vazgeçmeyeceği bir unsur olarak bireyin benliğinde ve kişiliğinde gelişen bir istikrarı temsil ettiğini ve bireyin kariyeri boyunca da sabit kaldığını ileri sürmektedir (Danziger vd., 2008: 8). Ancak bu bireyin değişmeyeceği ya da gelişmeyeceği anlamına gelmemektedir; aksine birey kendini tanıdıkça ve hayat tecrübesi edindikçe sahip olduğu kariyer çapası daha da sağlamlaşmaktadır (İbicioğlu vd., 2011: 1929).

Yazında, meslek ve kariyer seçiminde etkili olduğu kabul edilen değerlere ilişkin en geniş kabul gören model, Schein (1990)’ın “kariyer çapaları” modelidir. Kişisel kariyer çapaları nitel ve nicel yöntemlerle ölçülebilmektedir. Nicel bir uyum ölçeği olan “*Kariyer Uyum Ölçeği*” Schein (1990) tarafından geliştirilmiş 8 alt boyuttan oluşan 40 ifadeli bir ölçektir (Danziger, 2008: 8). Edgar Schein (1990)’ın “*Kariyer Çapaları Modeli*”; yönetim programında lisansüstü eğitimini tamamlamış 44 kişiyle yaptığı 13 yıl süren mülakatlar

sonucunda bireylerin kariyer seçimlerine etki eden sebepleri bulmak amacıyla geliştirdiği bir model olmuştur (Yarnall, 1998: 56). Schein (1990) tarafından açıklanan kariyer çapaları şunlardır:

Teknik Fonksiyonel Yetkinlik: Bu kariyer çapasına sahip bireyler, teknik fonksiyonel ya da işlevsel becerilere yönelik yetenekleri kullanmaya ve bu yetenekleri geliştirerek en yüksek seviyeye çıkarmaya yönelik fırsatlar aramaktadırlar (Yarnall, 1998: 57). Bu çapanın öne çıktığı bireylerde uzmanlık alanında derinleşme ve büyüme, başarısız olacakları genel yönetim pozisyonuna yönlendirilmekten daha önemlidir (Adıgüzel: 2009: 280; İbicioğlu vd., 2011: 1930). Bu bireyler için işin asıl içeriği, iş ortamı ve çevresinden daha önemlidir. Bu kariyer çapasında bireyler işlerini etkili bir şekilde yapabilmek ve hedeflerine ulaşabilmek için gerekli kaynaklara ulaşma özgürlüğüne sahip olmak istemektedirler (Tan ve Quek, 2001: 531).

Genel Yönetmel Yetkinlik: Bu kariyer çapasına sahip bireyler diğerlerinin işlevsel çabalarını bütünleştirmek ve örgüt içinde sorumlu oldukları birimde en üst seviyeye çıkmak için fırsatlar aramaktadırlar (Yarnall, 1998: 57). Bu kariyer çapasında bireyler ayrıca problem çözme, kişilerle iletişim kurma, sorumluluk alma gibi faaliyetlere isteklidirler ve iş arkadaşları tarafından bir uzman olarak görülme ihtiyacı da bu kişiler için önem taşımaktadır (Messarra, 2009: 52). Bireyler yüksek düzeyde sorumluluk ve liderlik fırsatları sunan zorlu, çeşitli ve bütünleştirici işler istemektedirler (Tan ve Quek, 2001: 531).

Otonomi/Özerklik: Bu kariyer çapasında örgütteki kısıtlamalardan mümkün olabildiğince uzak olmak kişiler için öncelik taşımaktadır. Kişiler kendi iş tanımını ve çalışma hızını belirleyebilmek ve ne zaman, nasıl çalışacağına ilişkin esnekliğe sahip olmak istemektedirler. Daha fazla özgürlüğe sahip olabilmek adına iş değiştirmeye istekli olmaktadır (Yarnall, 1998: 57; Danziger vd., 2008: 8).

Güvenlik/İstikrar: Bu kariyer çapasında birey bir iş veya örgütte finansal güvenliği de içeren iş güvenliği aramaktadır (Yarnall, 1998: 57). Ayrıca risk almaktan kaçınarak emeklilik, uzun süreli istihdam gibi avantajlar vaat eden bir işe ve yer değiştirmeyi gerektirmeyecek coğrafi istikrar, güven ve kararlılığa ihtiyaç duymaktadırlar. İşe ilişkin güvenlik ihtiyacı yanında sosyal güvenlik de bu bireyler için önem taşımaktadır (Messarra, 2009: 52; Danziger vd., 2008: 8). İş güvencesinin olmadığı, işsizlik düzeyinin yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde işten çıkartılan bireylerin yeni bir iş bulmaları oldukça zor olmaktadır. Duygusal, ailevi ve ekonomik sorunların ortaya çıkması nedeniyle işten çıkartılma aynı zamanda travmatik bir durumdur (Aytaç, 2005: 133). Bu kariyer çapasına sahip bireyler istikrarlı bir kariyer elde ettiklerinde hissettikleri başarı duygusu sonucunda mutlu ve rahat olmaktadır (İbicioğlu vd., 2011: 1930).

Girişimcilik: Girişimcilik-yaratıcılık kariyer çapasına sahip bireyler, örgütte yaratıcılığını ortaya çıkaracak fırsatlar aramakta ve zorlu durumların üstesinden gelebilmek için risk alabilmektedirler (Yarnall, 1998: 57). Bu bireyler

yeni bir ürün veya hizmet ortaya koymayı ve yaratmayı bir ihtiyaç olarak görmektedirler. Bir işten başka bir işe kolaylıkla geçebilmekte ve çabuk sıkılabilmektedirler. Bu bireyler için yeni girişimlerde bulunmak bir girişimci tarafından kurulmuş bir işletmede çalışmaktan daha caziptir (Dangizer vd., 2008: 8). Kendi başarılarını, risk alarak ve engellerin üstesinden gelerek kurdukları girişimin büyüklüğü ve başarısı ile ölçmektedirler (İbicioğlu vd., 2011: 1930).

Hizmet veya Bir Olaya Kendini Adamak: Bu kariyer çapasına sahip bireyler başkalarına yardımcı olmak ve hizmet etmek, dünyayı yaşamak ve çalışmak için daha iyi bir yer haline getirmek gibi sorunlara çözüm getirmek ve değerli gördükleri şeyleri yapmak için fırsat aramaktadırlar (Yarnall, 1998: 57). Bunun için gerektiğinde iş değişikliğinden kaçınmamakta ve bir görev olarak kabul ettikleri bu değerleri gerçekleştirmeden işten uzaklaşmamaktadırlar (Tan ve Quek, 2001: 531). Kısacası bireysel ve sosyal değerlere saygı duyma, adanmışlık, toplumu geliştirme ve olumlu yönde değiştirme çabası bu kişilerde görülen belirgin özelliklerdendir (İbicioğlu vd., 2011: 1930).

Saf Meydan Okuma: Bu kariyer çapasına sahip bireylerde çözülemeyen sorunları çözmek üzere çalışmak ve zorlu rakipleri veya zorlu engelleri aşmak baskın düşüncedir (Yarnall, 1998: 57). Bu bireyler için teknik veya fonksiyonel değerler ön planda değildir. Daha çok zorluklarla ve zorluklara meydan okumakla ilgilenmektedirler (Messarra, 2009: 52). Günlük mücadeleleri kazanmak ve rekabet içinde olduğu şeylere karşı üstünlük elde etmek bu bireylerin kariyer değerlerinin en önemli özelliklerindedir. Aynı fikirde olmayan diğer kişileri sabit fikirli ve çok tekdüze olarak görmektedirler (Danziger vd., 2008: 8).

Hayat Tarzı: Bu kariyer çapasında bireyler işin gerekleri ile ailevi ve kişisel ihtiyaçlarını bütünleştirmeye olanak sağlayacak fırsatlar aramaktadırlar. Aile değerlerine önem veren ve onların düşünce, istek ve beklentilerini dikkate alan bireyler için bu kariyer çapası daha önemlidir (Yarnall, 1998: 57; Danziger vd., 2008: 8; Messarra, 2009: 52). Çünkü bu bireyler iş ve aile çatışması yaşamak istemezler. Bu nedenle, yaptıkları işin çalışma saatleri, izin süreleri ve dönemleri gibi özelliklerine dikkat etmektedirler. Bu kariyer çapası genellikle çift kariyerli ailelerde bireylerin iş ve aile gibi iki değer taleplerini aynı anda karşılayabilmek ve dengede tutmak istemelerinden de kaynaklanmaktadır (İbicioğlu vd., 2011: 1930).

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Bu araştırmanın amacı turizm eğitimi alan öğrencilerin meslek ve kariyer seçimine etki eden kariyer çapalarının belirlenmesidir. Öğrencilerin kariyer çapalarını belirlemek amacıyla konuyla ilgili yerli ve yabancı yazın taraması yapılarak soru formu oluşturulmuştur. Birincil verilerin elde edilmesi amacıyla en çok başvurulan yöntemlerden biri olan anket tekniği kullanılmıştır. En genel tanımıyla anket; cevaplandırıcının daha önce belirlenmiş bir sırada ve yapıda

oluşturulan sorulara karşılık vermesiyle veri elde etme yöntemi olarak tanımlanmaktadır (Altunışık vd., 2004). Anket tekniği ile insanlara soru sorarak çok sayıda konuda bilgi edinmenin mümkün olması, anket tekniğinin araştırmacının, bilgiye çok hızlı ve kolay erişimini sağlaması, anket tekniği ile evreni temsil edebilecek uygun bir örneklem grubu sayesinde araştırmayı büyük gruplara dayandırmanın mümkün olması ve bu özellikleri ile araştırmacılara para ve zaman tasarrufu sağlaması, anket tekniğinin insanların görüş ve düşüncelerini serbestçe açıklamaları sağlanabileceğinden dolayı nesnelliği diğer yöntemlere göre daha yüksek olması ve anket sorularının yazılı olması, katılımcıların bu soruları tekrar tekrar incelemesine ve dolayısıyla anketle ulaşılan bilgilerin doğruluğunun daha yüksek olmasına olanak sağlanması gibi nedenler bu tekniğin kullanılmasının başlıca nedenleri arasındadır (Arıkan, 2000; Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004; Baş, 2006).

Araştırma verilerinin elde edilesi amacıyla oluşturulan anket formu toplam 46 sorudan oluşmakta ve bu sorular iki bölüm içinde yer almaktadır. Anket formunun ilk bölümünde yer alan ilk altı soru turizm öğrencilerinin sosyo-demografik özelliklere ait bilgileri toplamak üzere düzenlenmiştir. Sosyo-demografik özelliklerin belirlenmesi ile katılımcıların; cinsiyeti, yaşı, sınıfı, mesleği seçmede etkili olan durum, seçtiği meslekten memnun olma durumu ve mezun olduktan sonra mesleği yapma isteği ile ilgili bilgilere ulaşmak amaçlanmıştır. Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyo-demografik özelliklerinin belirlenmesi amacıyla anket formunda kapalı uçlu sorular kullanılmıştır. Anket formunun ikinci bölümünde turizm öğrencilerinin kariyer çapalarını ölçmek amacıyla daha önce de pek çok araştırmada (Danziger vd., 2008; Adıgüzel, 2009; Çerik ve Bozkurt, 2010; Gürbüz ve Sığrı, 2012) kullanılmış olan ve Schein (1990) tarafından geliştirilen 40 maddelik “Kariyer Çapaları Ölçeği” kullanılmıştır. Kariyer çapasındaki ifadeler “1: Hiç önemli değil”, “5: Çok önemli” şeklinde 5’li Likert tipi ölçekle değerlendirilmiştir.

Araştırmanın evrenini Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu’nda öğrenim görmekte olan öğrenciler oluşturmaktadır. İlgili okulun öğrenci işlerinden alınan veriye göre 2012-2013 Eğitim-Öğretim yılı içerisinde Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu’na kayıtlı toplam 1780 öğrenci bulunmaktadır. Ancak tüm öğrencilere ulaşmak ve anket formunu yanıtlamalarını istemek mümkün olmadığı için örnekleme yapılması zorunlu görülmüştür. Kısa zamanda ve az maliyetli veri toplanmasına ihtiyaç duyulduğu için kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiş, ulaşılabilen ve anketi yanıtlamayı kabul eden herkes örneklemeye dahil edilmiştir (Altunışık vd., 2004). Anketi uygulamadan önce Yüksekokul Müdürlüğü’nden gerekli izinler alınmıştır. Örneklemin ana kütleyi iyi temsil etmesini göz önünde bulundurarak mümkün olduğunca farklı sınıflarda ve farklı zamanlarda okuyan öğrencilere ulaşılmaya çalışılmıştır. Araştırma 2012-2013 Eğitim-Öğretim yılı içerisinde yürütülmüş ve araştırma sonucunda 420 öğrenciye ulaşılmıştır. 420 öğrenciden toplanan anket formlarının belirli bir kısmı yeterli veri ve anlamlılığa sahip olmadığı için

değerlendirme dışı bırakılmıştır. Değerlendirme sonucunda 397 anket formu üzerinden araştırma analizleri gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya katılan öğrencilerden elde edilen bu örneklem büyüklüğünün evreni temsil edebileceği ve bu sayının araştırma sonuçlarının evrene genellenebilmesi açısından yeterli olduğu düşünülmektedir (Yazıcıoğlu ve Erdoğan, 2004; Altunışık vd., 2004; Ural ve Kılıç, 2006).

Araştırma kapsamında ölçeğin geçerlilik ve güvenilirlik analizlerine yer verilerek doğrulayıcı (confirmatory) faktör analizi yapılmıştır. Çalışmanın geçerlilik ve güvenilirlik analizleri SPSS 19.0 paket programıyla gerçekleştirilirken; doğrulayıcı faktör analizi ise Lisrel 8.30 (Linear Structural Relation Statistics Package Program) yazılımı ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma kapsamında kullanılan tüm istatistiksel işlemlerde anlamlılık düzeyi 0.05 olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR VE YORUM

Araştırmaya katılan öğrencilerin sosyo-demografik dağılımları Tablo 1’de sunulmaktadır. Tablo 1 incelendiğinde, katılımcıların %50,6’sının erkek öğrencilerden, %49,4’ünün kız öğrencilerden oluştuğu görülmektedir. Çalışmaya katılan öğrencilerin %13,8’inin 17-19 yaş arasında, %58,2’sinin 20–22 yaş arasında ve %28’inin 23 yaş ve üzeri olduğu belirlenmiştir. Katılımcıların %26,2’sini birinci sınıf öğrencileri, %14,6’sını ikinci sınıf öğrencileri, %31,7’sini üçüncü sınıf öğrencileri ve %27,5’ini dördüncü sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Mesleğin seçilmesinde etkili olan durum incelendiğinde katılımcıların %42,6’sı bu mesleği isteyerek seçtiğini, %12,8’i istemeyerek seçtiğini, %44,6’sı ise kısmen isteyerek seçtiğini belirtmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Sosyo-demografik Özellikleri

Sosyo-Demografik Değişkenler					
n		%	n		%
Cinsiyet			Mesleğin Seçilmesinde Etkili Olan Durum		
Erkek	201	50,6	İsteyerek Seçtim	169	42,6
Kadın	196	49,4	İstemeyerek Seçtim	51	12,8
Toplam	397	100	Kısmen İsteyerek Seçtim	177	44,6
Yaş			Toplam	397	100
17-19 yaş	55	13,8	Seçilen Meslekten Memnun Olma Durumu		
20-22 yaş	231	58,2	Hiç Memnun Değilim	35	8,8
23 yaş ve üzeri	111	28	Az Memnunum	45	11,3
Toplam	397	100	Kararsızım	94	23,7
Sınıf			Memnunum	166	41,8
1. sınıf	104	26,2	Çok Memnunum	57	14,4
2. sınıf	58	14,6	Toplam	397	100
3. sınıf	126	31,7	Mezun Olduktan Sonra Mesleği Yapma İsteği		
4. sınıf	109	27,5	Evet	176	44,3
Toplam	397	100	Hayır	54	13,6
			Belki	167	42,1
			Toplam	397	100

Katılımcıların %8,8'i seçtiği meslekten hiç memnun olmadığını, %11,3'ü az memnun olduğunu, %23,7'si kararsız olduğunu, %41,8'i memnun olduğunu ve %14,4'ü çok memnun olduğunu belirtmiştir. Çalışmaya katılan öğrencilerin %44,3'ü mezun olduktan sonra mesleği yapmak istediğini belirtirken, %13,6'sı mesleği yapmak istemediğini, %42,1'i ise yapıp yapmayacağı konusunda kararsız olduğunu ifade etmiştir.

Araştırmada kullanılan Kariyer Çapaları Ölçeği'nin güvenilirlik katsayısı (Cronbach's Alpha) 0,929 olarak bulunmuştur. 0 ile 1 arasında değer alan α değeri, olası tüm ikiye ayırma kombinasyonları sonucu ortaya çıkacak olan ikiye ayırma katsayılarının bir ortalamasını göstermektedir ve sosyal bilimlerde araştırmaları için kabul edilebilir bir α değerinin en az 0,70 olması arzu edilmektedir (Altunışık vd., 2012: 126). Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirlik düzeyi bu değer üzerinde gerçekleştiğinden kullanılan ölçeğin oldukça güvenilir olduğu söylenebilir.

Çalışmada ölçeklerin yapı geçerliliği doğrulayıcı faktör analizleri (DFA) ile gerçekleştirilmiştir. Faktör analizi, birbirleri ile ilişkili veri yapılarını birbirinden bağımsız ve daha az sayıda yeni veri yapılarına dönüştürmek, bir oluşumu ya da olayı açıkladıkları varsayılan değişkenleri gruplayarak ortak faktörleri ortaya koymak, bir oluşumu etkileyen değişkenleri gruplamak, majör ve minör faktörleri tanımlamak amacıyla başvurulan bir yöntemdir (Özdamar, 2002: 234). Faktör analizinde açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi olmak üzere iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Ölçme aracıyla ölçülen faktörlerin doğası hakkında bir bilgi edinmeye çalıştığı inceleme türlerine açıklayıcı faktör analizi denir. Doğrulayıcı faktör analizi ise, gözlemlenmiş veri dizilerini denemek için ön tanımlı faktör modelinin yeterliliğini belirlemektedir (DeCoster, 1998). Doğrulayıcı faktör analizi (DFA), ölçme modellerinin geliştirilmesinde sık kullanılan ve önemli kolaylıklar sağlayan bir analiz yöntemidir. Bu yöntem, önceden oluşturulan bir model aracılığıyla gözlenen değişkenlerden yola çıkarak gizil değişken (faktör) oluşturmaya yönelik bir işlemdir. Genellikle ölçek geliştirme ve geçerlilik analizlerinde kullanılmakta veya önceden belirlenmiş bir yapının doğrulanmasını amaçlamaktadır.

Doğrulayıcı faktör analizinde model uyum iyiliğinin değerlendirilmesi için çeşitli istatistikler bulunmaktadır. En çok kullanılan istatistikler; GFI, CFI, NFI, SRMR ve RMSEA olarak sayılabilir. Uyum İyiliği İndeksi (GFI), Karşılaştırmalı Uyum İndeksi (CFI) ve Biçimlendirilmiş Uyum İndeksi (NFI) için 0,90 veya daha üstü değerler kabul edilir uyumu göstermektedir. Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA) ve Standartlaştırılmış Hata Kareleri Ortalamasının Karekökü (SRMR) için ise 0,05 ile 0,10 arası değerler kabul edilebilir uyumu göstermektedir (Erdoğan vd. 2007: 10; Aytaç ve Öngen, 2012: 17).

Bu çalışmada doğrulayıcı faktör analizi kapsamında; Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (Root mean square error of approximation-RMSEA), Standartlaştırılmış Hata Kareleri Ortalamasının Karekökü (Standardized RMR), Uyum İyiliği İndeksi (Goodness of fit index-GFI), Biçimlendirilmiş Uyum Endeksi

(Normed fit index-NFI) ve Karşılaştırmalı Uyum İndeksi İyiliği (Comparative Fit Index-CFI) dikkate alınmıştır. GFI, çoklu regresyon katsayısını belirlemektedir ve varsayılan modelce hesaplanan gözlenen değişkenler arasındaki genel kovaryans miktarını göstermektedir. NFI, H0 hipotezinin uygunluğu ile karşılaştırıldığında varsayılan modeli kullanarak elde edilen uygunluktaki artış miktarını ifade etmektedir (Mels, 2003). Bununla birlikte, SRMR ve RMSEA değerlerinin 0,05'ten küçük olması model uygunluğunun mükemmel olduğunu; 0,08'in altındaki bir değer kabul edilebilir bir değer olduğunu göstermektedir (Schermmelleh-Engel vd., 2003: 36).

Tablo 2'de kariyer çapaları ölçeğine ilişkin faktörlerin α değerleri ve her bir boyutta yer alan maddelere ilişkin faktör yük değerleri yer almaktadır. Faktör analizi tablosu incelendiğinde, verilerin sekiz faktör altında toplandığı görülmektedir. Bu faktörler orijinal ölçekteki haliyle adlandırılmışlardır.

Birinci faktör, “*Teknik Fonksiyonel Yetkinlik (TFY)*”tir. TFY faktörünün α değeri 0,664'tür. TFY faktörüne katılımcılar ortalama değer olarak 3,906 vermişlerdir. Buradan hareketle katılımcıların TFY faktörü ile ilgili ifadelerde kararsızım veya katılıyorum seçeneklerine yöneldikleri görülmektedir.

Faktör analizi sonucunda elde edilen ikinci faktör, “*Genel yönetsel Yetkinlik (GY)*” olarak adlandırılmıştır. GY faktörünün α değeri 0,397 ve ortalama değeri 3,613 olarak bulunmuştur.

Üçüncü faktör ise “*Özerklik/Otonomi (OO)*” olarak adlandırılmıştır. Üçüncü faktörün α değeri 0,724 ve ortalama değeri 3,787'dir.

Dördüncü faktör olan “*Güvenlik/İstikrar (Gİ)*” faktörünün α değeri, 0,631'dir ve katılımcılar tarafından bu faktörün ortalama değeri 3,764 olarak belirlenmiştir.

Beşinci faktör “*Girişimcilik (GRSM)*” olarak adlandırılmıştır. GRSM faktörünün α değeri 0,790 ve ortalama değeri %3,81 olarak bulunmuştur.

Altıncı faktör olan “*Hizmet veya Bir Olaya Kendini Adamak (HOKA)*” faktörünün α değeri, 0,712'dir. HOKA faktörünün ortalama değeri ise 3,676 olarak belirlenmiştir.

Yedinci faktör “*Saf Meydan Okuma (SMO)*” olarak adlandırılmıştır. SMO faktörünün α değeri 0,654'tür ve bu faktöre katılımcılar, ortalama değer olarak 3,636 vermişlerdir.

Sekizinci faktör ise “*Hayat Tarzı (HT)*” olarak adlandırılmıştır. “HT” faktörünün α değeri 0,669'dur ve ortalama değeri 3,854 olarak bulunmuştur. Katılımcıların, kariyer çapaları ölçeğinde yer alan ifadelerle büyük çoğunlukla “kararsızım” veya “katılıyorum” şeklinde cevap verdikleri görülmektedir.

Tablo 2: Kariyer Çapaları Faktör Yükleri, α Değerleri \bar{X} ve Standart Sapmaları

	α	\bar{X}	SS	Faktör Yükü
Faktör 1: Teknik Fonksiyonel Yetkinlik	0,66	3,906	0,65	
Özel yeteneklerimi kullanabildiğim zaman işimde başarılı olurum.				0,71
Teknik /fonksiyonel becerilerimi yüksek bir yetkinlik düzeyinde geliştirebilirim kariyerimde başarılı hissederim.				0,68
Yaptığım işte o kadar iyi olmayı hayal ederim ki aranan biri olayım.				0,67
Uzmanlık alanımda üst düzey işlevsel bir yönetici olmak bana genel müdür olmaktan daha çekici gelir.				0,48
Benim kendi uzmanlık alanımın dışına çıkaracak dönüşümlü bir görevi kabul etmektense işletmeden ayrılmayı tercih ederim.				0,41
Faktör 2: Genel Yönetmelik Yetkinlik	0,39	3,613	0,734	
Diğer çalışanların çabalarını bütünleştirebildiğim ve yönetebildiğim zaman işimde başarılı olurum.				0,59
Karmaşık bir kuruluştan sorumlu olmayı ve pek çok kişiyi etkileyecek kararlar almayı hayal ederim.				0,53
Beni genel müdür olmaktan uzaklaştıracak bir işi kabul etmektense işletmeden ayrılmayı tercih ederim.				0,31
Faktör 3: Özerklik/Otonomi	0,72	3,787	0,721	
Kendi görevlerimi, programlarımı ve prosedürlerimi tanımlamakta tamamen özgür olduğumda işimde başarılı olurum.				0,75
İşimde tam özerklik ve özgürlük elde edebilirim başarılı hissederim.				0,70
Bir işi kendi programıma ve yöntemime göre yapmamda özgürlük sağlayacak bir kariyere sahip olmayı hayal ederim.				0,69
Özerklik ve özgürlüğümü kısıtlayacak bir işi kabul etmektense işletmeden ayrılmayı tercih ederim.				0,60
Bir işi kendi yöntemlerime göre kurallar ve kısıtlamalar olma şansı benim için güvenlikten daha önemlidir.				0,46
Faktör 4:Güvenlik/İstikrar	0,63	3,764	0,703	
Bana güvenlik ve istikrar duygusu verecek işletmelerde iş ararım.				0,73
Güvenlik ve istikrar duygusunu hissetmeme izin veren bir kariyere sahip olmayı hayal ederim.				0,72
Tam olarak mali güvenlik ve iş güvenliğine sahip olduğumu hissettiğim işimde başarılı olurum.				0,56
Güvenlik ve istikrar benim için özerklik ve özgürlükten daha önemlidir.				0,38
Faktör 5: Girişimcilik	0,79	3,81	0,79	
Tamamen kendi fikirlerimin ve çabalarımın bir sonucu olan bir şeyi yapabildiğim kariyerimde başarılı olurum.				0,78
Bütünyle benim kendi ürünüm/fikrim olan bir şeyi yaratmayı ya da oluşturmayı başardığımda kariyerimde başarılı olduğumu hissederim.				0,77
Kendi işletmemi kurmayı ve çalıştırmayı hayal ederim.				0,69
Her zaman kendi işletmemi kurmama imkan verecek fikirler arayışındayım.				0,64
Kendi işletmemi kurmak bir başkasının işletmesinde üst düzey bir yönetici pozisyonunda yer almaktan daha önemlidir.				0,61
Faktör 6: Hizmet ve ya Bir Olaya Kendini Adanmak	0,71	3,676	0,704	
İnsanlık ve toplum gelişimine gerçekten katkı sağlayacak bir kariyere sahip olmayı hayal ederim.				0,69
Yeteneklerimi dünyanın yaşamak/çalışmak için daha iyi bir yer olması için kullanmak benim için üst düzey yönetici olmaktan daha önemlidir.				0,65
Toplum refahına gerçek bir katkıda bulunduğumu hissettiğim kariyerimde başarılı olduğumu hissederim.				0,64
Yeteneklerimi başkalarının hizmeti için kullanmamı engelleyecek bir görevi kabul etmektense işletmeden ayrılmayı tercih ederim.				0,56
Yeteneklerimi başkalarının hizmetinde kullanabildiğim zaman kariyerimde başarılı olurum.				0,53
Faktör 7: Saf Meydan Okuma	0,65	3,636	0,705	
Problemleri çözebileceğim ya da son derece zorlu durumlarda bile kazanabileceğim bir kariyeri hayal ederim.				0,73
Çözülemeyen problemleri çözdüğüm ya da imkansız gibi görünen durumların üstesinden geldiğim zaman kariyerimde başarılı olurum.				0,68
Problem çözme fırsatı veren ya da rekabetçi becerilerimi tamamen zorlayan işler ararım.				0,49
Sadece çok zorlu sorunlarla karşılaştığım ve üstesinden geldiğim zaman kariyerimde başarılı olduğumu hissederim.				0,48

Çözülemez problemler üzerinde çalışmak benim için üst düzey bir yönetici pozisyonunda yer almaktan daha önemlidir.	0,39
Faktör 8: Hayat Tarzı	0,66 3,854 0,726
Kişisel ve mesleki hayatın taleplerini dengelemek benim için üst düzey bir yönetici pozisyonunda yer almaktan daha önemlidir.	0,74
Kişisel, ailevi ve çalışma ihtiyaçlarımı birleştirmeme izin veren bir kariyeri hayal ederim.	0,59
Kişisel, ailevi ve kariyer gereksinimlerimi dengede tutabilirsem hayatımda başarılı olduğumu hissederim.	0,58
Kişisel ve ailevi bağlarımı devam ettirme yeteneğimi tehlikeye atacak bir işe yerleştirilmektense işletmeden ayrılmayı tercih ederim.	0,55

Tablo 3’de ise en çok kullanılan uyum indekslerinin, iyi uyum değerleri ile kabul edilebilir uyum değerleri ve araştırmada elde edilen uyum değerleri sunulmaktadır. Gerçekleştirilen analizler sonucunda, modelin veri ile iyi bir uyum sağladığı ancak bu uyumun mükemmel olmadığı söylenebilir. Bu sonuçlara göre; Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü (RMSEA)= 0,062; ve Standartlaştırılmış Hata Kareleri Ortalamasının Karekökü (SRMR)= 0,069; Uyum İyiliği İndeksi (GFI)= 0,97; Normlanmış Uyum Endeksi (NFI)= 0,96; Karşılaştırmalı Uyum Endeksi (CFI)= 0,97 olarak belirlenmiştir. Elde edilen sonuçların kabul edilebilir sınırlar içinde olduğunu görülmektedir. Bu bulgular, kariyer çapalarının faktör yapısını doğrular niteliktedir.

Tablo 3: Uyum Değerleri

<i>Uyum Ölçüleri</i>	<i>İyi Uyum Değerleri</i>	<i>Kabul Edilebilir Uyum Değerleri</i>	<i>Araştırmada Elde Edilen Uyum Değerleri</i>
RMSEA	0.00<RMSEA<0.05	0.05<RMSEA<0.08	0.062
SRMR	0.00<SRMR<0.05	0.05<SRMR<0.10	0.069
GFI	0.95<GFI<1.00	0.90<GFI<0.95	0.97
NFI	0.95<NFI<1.00	0.90<NFI<0.95	0.96
CFI	0.97<CFI<1.00	0.95<CFI<0.97	0.97

Kaynak: Schermelleh-Engel, K. Moosbrugger, H. and Müller, H. 2003: 52.

Verilerin normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan (Ural ve Kılıç: 2006: 291; Altunışık vd., 2012: 208) Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi sonucunda çalışmada kullanılan verilerin anlamlılık değerlerinin ($p < 0,05$) 0,05’den küçük olması verilerin normal dağılımlı olmadığı anlamına gelmektedir (Zengin vd., 2011: 224). Normal dağılım, parametrik testlerin bir varsayımdır ve sürekli değişkenlere ait dağılımların en önemlisidir. Sürekli değişkene ilişkin verilerin normal dağılım göstermesi, verilere ait aritmetik ortalama, ortanca (medyan) ve tepe değerinin (mod) birbirine eşit olması anlamına gelmektedir (Ural ve Kılıç: 2006: 291). Bu çalışmada örneklemden toplanan verilerin normal dağılım sergilemediği anlaşılmaktadır. Bu nedenle, çalışmada normal dağılım şartı aranmayan parametrik olmayan analiz tekniği olan Mann-Whitney U Testi ve Kruskal-Wallis testi kullanılmıştır.

Tablo 4’te Mann-Whitney U testi sonuçları ve Tablo 5’de Kruskal-Wallis testi sonuçları yer almaktadır. Tablo 4’te öğrencilerin cinsiyetine göre kariyer çapaları faktörleri algıları, Mann Whitney U testi ile ölçülmüştür. Mann Whitney U testinden elde edilen sonuçlara göre ($p \leq 0,05$ için) cinsiyete göre istatistiksel olarak

anlamli farklılık gösteren kariyer çapası “Girişimcilik”tir ($p= 0,01$). Tablo 4’te “Girişimcilik” kariyer değerine bakıldığında erkek öğrenciler için “Girişimcilik” kariyer değerinin kız öğrencilere göre daha önemli olduğu söylenebilir.

Tablo 4: Cinsiyete Göre Mann-Whitney U Testi

	Sayı (n)	Cinsiyet	Ortalama Sıralaması	Z	Anlamlılık Düzeyi (p)
Faktör 1: Teknik Fonksiyonel Yetkinlik	201	Erkek	195,41	-0,637	0,524
	196	Kadın	202,69		
Faktör 2: Genel Yönetmel Yetkinlik	201	Erkek	209,69	-1,893	0,058
	196	Kadın	188,08		
Faktör 3: Özerklik/Otonomi	200	Erkek	205,73	-1,188	0,235
	196	Kadın	192,10		
Faktör 4: Güvenlik/İstikrar	201	Erkek	190,45	-1,515	0,13
	196	Kadın	207,77		
Faktör 5: Girişimcilik	201	Erkek	213,58	-2,573	0,01
	196	Kadın	184,05		
Faktör 6: Hizmet/Bir Olaya Kendini Adamak	201	Erkek	194,79	-0,743	0,457
	196	Kadın	203,31		
Faktör 7: Saf Meydan Okuma	201	Erkek	199,91	-0,160	0,873
	196	Kadın	198,07		
Faktör 8: Hayat Tarzı	201	Erkek	193,35	-1,003	0,316
	196	Kadın	204,80		

Tablo 5’de öğrencilerin yaşa, mesleğin seçilmesinde etkili olan duruma ve mezun olduktan sonra mesleği yapma isteğine göre kariyer çapaları algılarını ölçen Kruskal-Wallis testi sonuçları yer almaktadır. Kruskal-Wallis testinden elde edilen sonuçlara göre ($p \leq 0,05$ için) yaşa göre istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösteren kariyer çapası “Güvenlik/İstikrar”dır ($p= 0,023$). Tablo 5’e bakıldığında 17-19 yaş aralığındaki öğrencilerin “Güvenlik/İstikrar” kariyer çapasını 20-22 yaş ve 23 ve üzeri yaşta öğrencilere göre daha fazla önemseydiği görülmektedir. Mesleğin seçilmesinde etkili olan duruma göre Kruskal-Wallis testi sonuçlarına bakıldığında ise ($p \leq 0,05$ için) istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösteren kariyer çapaları “Teknik Fonksiyonel Yetkinlik” ($p= 0,012$), “Girişimcilik” ($p= 0,013$) ve “Hizmet/Bir Olaya Kendini Adamak” ($p= 0,012$) olduğu görülmektedir. Eğitim görmekte olduğu mesleği isteyerek seçtiğini belirten öğrencilerin belirtilen kariyer değerlerini mesleğini istemeyerek ya da kısmen isteyerek seçen öğrencilere göre fazla önemseydiği dikkat çekmektedir.

Öğrencilerin mezun olduktan sonra mesleği yapma isteğine göre kariyer değerleri algılarını ölçen Kruskal-Wallis testinden elde edilen sonuçlara göre ($p \leq 0,05$ için) istatistiksel olarak anlamlı farklılık gösteren kariyer çapaları “Teknik Fonksiyonel Yetkinlik” ($p= 0,022$), “Genel Yönetmel Yetkinlik” ($p= 0,001$), “Girişimcilik” ($p= 0,009$) ve “Hizmet/Bir Olaya Kendini Adamak” ($p= 0,001$)’tır. Tablo 5’e bakıldığında mezun olduktan sonra mesleği yapmak istiyor musunuz sorusunu evet olarak yanıtlayan öğrencilerin, belirtilen kariyer çapalarını hayır ve belki olarak yanıtlayan öğrencilere göre daha fazla önemseydikleri söylenebilir.

Tablo 5: Yaşa, Mesleğin Seçilmesinde Etkili Olan Duruma, Mezun Olduktan Sonra Mesleği Yapma İsteğine Göre Kruskal-Wallis Testi

	<i>Sayı (n)</i>	<i>Yaş</i>	<i>Ortalama Sıralaması</i>	<i>ChiSquare</i>	<i>Anlamlılık Düzeyi</i>
<i>Güvenlik/İstikrar</i>	55	17-19 Yaş	211,49	7,515	0,023
	231	19-22 Yaş	208,08		
	111	23 yaş ve üzeri	173,91		
	<i>Sayı (n)</i>	<i>Mesleği Seçmede Etkili Durum</i>	<i>Ortalama Sıralaması</i>	<i>ChiSquare</i>	<i>Anlamlılık Düzeyi</i>
<i>Teknik Fonksiyonel Yetkinlik</i>	169	İsteyerek Seçtim	216,22	8,866	0,012
	51	İstemeyerek Seçtim	165,72		
	177	Kısmen İsteyerek Seçtim	192,14		
<i>Girişimcilik</i>	169	İsteyerek Seçtim	211,34	8,755	0,013
	51	İstemeyerek Seçtim	157,5		
	177	Kısmen İsteyerek Seçtim	199,18		
<i>Hizmet/Bir Olaya Kendini Adamak</i>	169	İsteyerek Seçtim	214,53	8,799	0,012
	51	İstemeyerek Seçtim	161,68		
	177	Kısmen İsteyerek Seçtim	194,93		
	<i>Sayı (n)</i>	<i>Mezun Olduktan Sonra Mesleği Yapma İsteği</i>	<i>Ortalama Sıralaması</i>	<i>ChiSquare</i>	<i>Anlamlılık Düzeyi</i>
<i>Teknik Fonksiyonel Yetkinlik</i>	176	Evet	215,62	7,595	0,022
	54	Hayır	173,27		
	167	Belki	189,81		
<i>Genel Yönetmel Yetkinlik</i>	176	Evet	213,78	14,631	0,001
	54	Hayır	146,33		
	167	Belki	200,46		
<i>Girişimcilik</i>	176	Evet	214,21	9,457	0,009
	54	Hayır	160,31		
	167	Belki	195,48		
<i>Hizmet/Bir Olaya Kendini Adamak</i>	176	Evet	218,14	14,561	0,001
	54	Hayır	151,56		
	167	Belki	194,17		

Çalışmaya konu olan kariyer çapaları arasındaki ilişki korelasyon analizi yardımıyla sınanmış ve analiz sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur. Tablo 6'nın anlamlılık satırındaki değerin ($p= 0.00$ olduğu görülmektedir ($p< 0.01$). Elde edilen bu sonuçlar doğrultusunda söz konusu kariyer değerleri arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğundan söz etmek mümkündür. İki değişken arasındaki ilişkinin şiddetini ve yönünü belirlemek için korelasyon analizinden faydalanılmaktadır. Korelasyon katsayısı (r), -1 ile +1 arasında değer alabilir. Burada değişkenler arasındaki ilişkinin şiddetini rakamların mutlak büyüklüğü yönünü ise rakamların işareti (pozitif ve ya negatif olması) belirlemektedir. Korelasyon katsayısının pozitif olması değişkenler arasında doğrusal yönlü bir ilişkinin olduğunu, negatif olması ise ters yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir (Ural ve Kılıç: 2006: 247; Altunışık vd., 2012: 228).

Tablo 6’da yer alan korelasyon analizi sonuçları incelendiğinde “Teknik Fonksiyonel Yetkinlik” ile “Hizmet/Bir Olaya Kendini Adamak” ve “Hayat Tarzı” kariyer çapaları arasındaki ilişkinin diğer kariyer çapalarına göre daha güçlü olduğu görülmektedir. Benzer şekilde “Özerklik ve Otonomi” ile “Girişimcilik” arasında ve “Hizmet ve ya Bir Olaya Kendini Adamak” ile “Saf Meydan Okuma” kariyer çapaları arasında da diğer kariyer çapalarına göre daha güçlü pozitif yönlü bir ilişki olduğundan bahsedilebilir.

Tablo 6: Korelasyon Analizi

		<i>Genel Yönetsel Yetkinlik</i>	<i>Özerklik/ Otonomi</i>	<i>Güvenlik/ İstikrar</i>	<i>Girişimcilik</i>	<i>Hizmet/Bir Olaya Kendini Adamak</i>	<i>Saf Meydan Okuma</i>	<i>Hayat Tarzı</i>
<i>Teknik Fonksiyonel Yetkinlik</i>	Pearson Korelasyonu	,553	,643	,595	,603	,651	,598	,656
	Anlamlılık	,000	,000	,000	,000	,000	,000	,000
	n	397	397	397	397	397	397	397
<i>Genel Yönetsel Yetkinlik</i>	Pearson Korelasyonu		,584	,438	,557	,483	,488	,416
	Anlamlılık		,000	,000	,000	,000	,000	,000
	n		397	397	397	397	397	397
<i>Özerklik/ Otonomi</i>	Pearson Korelasyonu			,537	,672	,550	,496	,492
	Anlamlılık			,000	,000	,000	,000	,000
	n			397	397	397	397	397
<i>Güvenlik/ İstikrar</i>	Pearson Korelasyonu				,528	,562	,472	,567
	Anlamlılık				,000	,000	,000	,000
	n				397	397	397	397
<i>Girişimcilik</i>	Pearson Korelasyonu					,618	,546	,534
	Anlamlılık					,000	,000	,000
	n					397	397	397
<i>Hizmet/Bir Olaya Kendini Adamak</i>	Pearson Korelasyonu						,668	,640
	Anlamlılık						,000	,000
	n						397	397
<i>Saf Meydan Okuma</i>	Pearson Korelasyonu							,593
	Anlamlılık							,000
	n							397

TARTIŞMA VE SONUÇ

Turizm eğitimi alan öğrencilerin meslek ve kariyer seçimine etki eden kariyer çapalarının belirlenmesi amaçlanan bu çalışmada bazı önemli sonuçlar ortaya çıkmıştır. Ortaya çıkan bu sonuçlar aşağıda yer almaktadır.

Ankete katılanların çoğunluğunu erkek öğrenciler ile 20-22 yaş grubu arasında bulunan öğrenciler oluşturmaktadır. Bununla birlikte katılımcıların devam etmekte oldukları sınıflara göre dağılımlarının birbirine yakın olduğu söylenebilir. Katılımcıların çoğunluğunun mesleklerini kısmen isteyerek seçtikleri ve seçtikleri

meslekten memnun oldukları, bununla birlikte mezun olduktan sonra mesleği yapmak istedikleri görülmektedir. Araştırma sonucunda turizm eğitimi alan öğrenciler için teknik fonksiyonel yetkinlik, hayat tarzı, girişimcilik ve özerklik ve otonomi kariyer çapalarının diğerlerinden daha önemli olduğu tespit edilmiştir. Bu kariyer çapaları arasında da turizm öğrencileri için en önemli çapanın teknik fonksiyonel yetkinlik olduğu dikkat çekmektedir. Türkay ve Eryılmaz (2010) tarafından yapılan araştırma da bu sonucu destekler niteliktedir. Türkay ve Eryılmaz (2010) turizm sektöründe yapmış oldukları araştırmada konaklama işletmeleri çalışanlarının kariyer değerlerinde öne çıkan ilk unsurun teknik fonksiyonel yetkinlik olduğunu ortaya koymuşlardır. Buna bağlı olarak konaklama sektörü çalışanları için kariyer planlamasında uzmanlık alanının çok önemli olduğunu söylemek mümkün olabilir. Çalışanların başka bir alana geçmektense uzmanlık alanında yükselmeyi hedeflemeleri çalışanların uzmanlık alanlarına bağlılığını ortaya koymaktadır. Uzmanlık alanı olarak, konaklama işletmeciliği alanı ya da işletme içindeki farklı alt alanlar (önbüro, yiyecek ve içecek, kat hizmetleri gibi) hedeflenebilmektedir. Bu nedenle bu kariyer çapasını benimseyen öğrencilere bu çapanın özelliği doğrultusunda özel yeteneklerini, teknik ve fonksiyonel becerilerini kullanabileceği ve daha fazla uzmanlık gerektiren işlerde çalışabilecekleri işler sunulmalıdır. İşletmelerin çalışanların uzmanlık alanlarına saygı duymaları ve onları uzmanlık alanlarının dışında çalıştırmaya zorlamamaları önemlidir. Katılımcıların ikinci olarak değer verdikleri kariyer çapası ise hayat tarzıdır. Bu kariyer çapasını benimseyen öğrenciler için işletmelerin özellikle katılımcıların kişisel, aile ve mesleki hayatlarını dengeleyebilecekleri iş koşulları sunulmalıdır. Bu nedenle çalışma sürelerinin kısılması ya da daha esnek hale getirilmesi ile çalışanların daha fazla aileleri ile birlikte olmaları sağlanabilir.

Araştırma ortaya çıkan diğer bir sonuç ekek öğrenciler için “Girişimcilik” kariyer çapasının kız öğrencilere göre daha önemli olduğudur. Kadın girişimciliğinin sınırlı olmasını Türk aile yapısının ataerkil özellik taşıması, kadının aile içindeki rolü, cinsiyet ayrımcılığı, okur-yazarlık, eğitim seviyeleri, yaş, sosyo-ekonomik çevre, aile yapısı ve demografik çevre, ekonomik gelişme, işgücü ve istihdam, gibi faktörlere bağlamak mümkündür (Minniti ve Arenius, 2003: 11-25; Soysal, 2010: 94-97; Sayın, 2011: 24). Aile yaşamının, kadınların iş ve kariyerleri üzerindeki etkisini konu alan araştırmalar girişimci kadınların aile hayatı ve çocukların sorumluluğunun kadınların kariyerlerinin önüne geçtiği sonucunu ortaya koymuştur (Aytaç, 2005: 263). Kutanis ve Alpaslan’ın (2006); yapmış olduğu çalışmanın bulgularına göre de girişimci kadınların %77,27’si aile ve çocuklarını hayatlarındaki en önemli unsur olarak görmektedir. Günümüzde kadınlar kendi işletmelerinin sahibi olsalar dahi ev ve çocuk ile ilgili sorumluluklar yine de kadınların üzerindedir. Görülmektedir ki iş ve aile hayatı birbirinden bağımsız seyretilmemekte aksine birbirini etkilemektedir. Bu nedenle çalışan kadın evi ve işi ile eşit oranda ilgilenmek zorunda kalmaktadır. Bunu dengelemek her zaman kolay olmamakta ve alanlardan birine daha fazla vakit ayrılması sonucu diğer alana ilgi eksilmektedir. Bu durumda birey için rol çatışması meydana

gelmektedir. Kadının üzerindeki ailevi sorumluluk nedeniyle doğan rol çatışması sonucu kadın, toplum tarafından erkek girişimcilerden daha çok eleştirilmekte bu da kadın girişimciliğinin erkeklerden daha düşük olmasına yol açmaktadır (Nayır, 2008: 635). Çakıcı (2004); yapmış olduğu araştırmada genç yaştaki kadın girişimcilerin (20-29), orta yaş (40-49) girişimcilere göre daha etkin olduğunu, bu durumun yeni kuşağın daha öz güvenli ve eğitilmiş olması ile yetiştiriliş tarzından kaynaklanabileceğini belirtmiştir. Ayrıca geçmişte annesi çalışan veya halen çalışmakta olan kadınların girişimcilik faaliyetlerinde diğerlerine kıyasla daha etkili olduğunu ve bu durumun, çalışan annelerin çocuklarını daha öz güvenli yetiştirmelerine bağlı olabileceği şeklinde yorumlanabileceğini ifade etmektedir. Kadın girişimcilerin toplumda üstlendikleri roller ve toplumun kadın girişimcilere bakış açısı, gelenek ve görenekler, erkek girişimcilerin ekonomik beklentilerinin, kadın girişimcilerin ise kişisel beklentilerinin ön planda olması sonucu kadın girişimcilerin erkeklere göre daha fazla sosyal desteğe ihtiyaç duymaları (Kutunis, 2003: 60), kadınların cinsiyet rolleri esas alınarak, kadına özgü ve erkeğe özgü olan işler gibi ayrımlar yapılması (Yetim, 2002: 81) da kadın girişimciliği üzerinde etkili olan unsurlar olarak ifade edilebilir.

Araştırmada ortaya çıkan diğer bir sonuç ise mezun olduktan sonra mesleği yapmak istiyor musunuz sorusunu evet olarak yanıtlayan öğrencilerin, belirtilen kariyer çapalarını hayır ve belki olarak yanıtlayan öğrencilere göre daha fazla önemsedikleri sonucudur. Erdem ve Kayran (2013); yapmış oldukları çalışmada bireylerin meslek seçimi gibi önemli bir kararı verme sürecinde gerekli şartları gerektiği gibi yerine getiremedikleri için hayal kırıklığı yaşadıklarının gözlemlenebileceğini belirtmişlerdir. Meslek seçimi bir bireyin yaşamındaki en önemli kararlardan birisi olmakla birlikte kişinin mesleğe duyduğu ilgi, sahip olduğu değerler, elde edeceği tatmin gibi etmenler ve kişisel özelliklerinin de meslek seçiminde etkili olduğu görülmektedir. Yetenek, ilgi, kişilik ve isteklerine uygun bir meslek seçen bireyin, bu alanda başarılı olma olasılığının yüksek olduğunu söylemek mümkündür. Bu seçim, aynı zamanda bireyin mutluluğunu da olumlu yönde etkilemektedir. Bu çerçevede bireyin mesleğinin onun kişilik ve ilgilerine uygun olması, sağlıklı bir kişilik gelişimi ve toplumsal uyum kolaylığını da meydana getirmektedir. Dolayısıyla birey, kendi özellikleri ile seçeceği mesleğin nitelikleri arasında bir uyum sağlamalıdır (Erdem ve Kayran, 2013: 84-85). Bu açıdan bakıldığında bireyin öğrenim gördüğü bölümü isteyerek seçmiş olmasının mezun olduktan sonra mesleği yapma isteğinin kariyer değerleri üzerinde etkili olduğunu söylenebilir.

KAYNAKÇA

Adıgüzel, O. (2009). Shein'in kariyer çapaları perspektifinde Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF öğrencilerinin kariyer değerlerine ilişkin bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14 (2): 277-292.

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2004). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: SPSS uygulamalı*. 3. Baskı. İstanbul: Avcı Ofset.

Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. ve Yıldırım, E. (2012). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri, SPSS uygulamalı*. Geliştirilmiş 7. Baskı. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.

Arıkan, R. (2000). *Araştırma teknikleri ve rapor yazma*. 3. Baskı. Ankara: Gazi Kitabevi.

Avcı, N. (2011). Turizm eğitimi alan lisans öğrencilerinin iş değerleri: Çeşme Turizm ve Otelcilik Yüksekokulu örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22 (1): 7-18.

Aymankuy, Y. ve Aymankuy, Ş. (2013). Turizm işletmeciliği eğitimi alan öğrencilerin turizm sektöründeki istihdamla ilgili görüşleri ve sektördeki kariyer beklentileri (Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu örneği). *Akademik Bakış Dergisi*, (35): 1-21.

Aytaç, M. ve Öngen, B. (2012). Doğrulayıcı faktör analizi ile yeni çevresel paradigma ölçeğinin yapı geçerliliğinin incelenmesi. *İstatistikçiler Dergisi*, 5 (1): 14-22.

Aytaç, S. (2005). *Çalışma yaşamında kariyer yönetimi, planlaması, gelişimi ve sorunları*. 2. Baskı. Bursa: Ezgi Kitabevi.

Baş, T. (2006). *Anket: anket nasıl hazırlanır? uygulanır? değerlendirilir?* 4. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Charles, R. K. (1992). Career influences, expectations and perceptions of Caribbean hospitality and tourism student: A third world perspective. *Journal Hospitality and Tourism Educator*. 4 (3): 9-14.

Cothran, C. C. ve Combrink, T. E. (1999). Attitudes of minority adolescents toward hospitality industry careers. *International Journal of Hospitality Management*, 18 (2): 143-158.

Crepeau, R. G., Crook, C. W., Goslar, M. D., ve McMurtrey, M. E. (1992). Career anchors of information systems personnel. *Journal of Management Information Systems*, 9 (2): 145-160.

Çakıcı, A. (2004). Kadın girişimcilerin işletme fonksiyonlarındaki etkisinin belirlenmesine yönelik bir araştırma. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1 (3): <http://ybd.comu.edu.tr/sites/ybd.comu.edu.tr/files/kad%4%b1n%20giri%5%9fimcilerin%20%4%b0%5%9fletme%20fonksiyonlar%4%b1ndaki%20etkisinin%20belirlenmesine%20y%3%b6nelik%20bir%20ara%5%9ft%4%b1rma.pdf>, (14.10.2013).

Çatı, K. ve Bilgin, Y. (2013). Turizm lisans öğrencilerinin turizm sektöründe çalışma eğilimleri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1): 23-45.

Çerik, Ş. ve Bozkurt, S. (2010). Çalışanların örgütsel sosyalizasyon ve kariyer çapalarına yönelik algılamaları arasındaki ilişkinin incelenmesi ve banka çalışanlarına yönelik bir araştırma. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35 (1): 77-97.

Çolakoğlu, Ü., Atay, H. ve Yıldırım, H. (2010). Lisans düzeyinde turizm eğitimi alan öğrencilerin mezuniyet sonrası yaşamlarında turizm sektörünü seçmemelerinin nedenlerini saptamaya yönelik bir araştırma. *Uluslararası Doğu Karadeniz Turizm Sempozyumu Bildiriler Kitabı: İçinde 1-15. 7-9 Ekim 2010, Giresun.*

Danziger, N., Rachman-Moore, D., ve Valency, R. (2008). The construct validity of Schein's career anchors orientation inventory. *Career Development International*, 13 (1): 7-19.

DeCoster, J. (1998). Overview of factor analysis. <http://www.stat-help.com/factor.pdf>, (04.10. 2013).

Duman, T., Tepeci M. ve Unur, K. (2006). Mersin'de yükseköğretim ve ortaöğretim düzeyinde turizm eğitimi almakta olan öğrencilerin sektörün çalışma koşullarını algılamaları ve sektörde çalışma isteklerinin karşılaştırmalı analizi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 17 (1): 51-69.

Erdem, B. ve Kayran, M. F. (2013). Balıkesir Üniversitesi Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu öğrencilerinin meslek seçimini etkileyen faktörler üzerine bir araştırma. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14 (1):81-106.

Erdoğan, Y., Bayram, S., ve Deniz, L. (2007). WEB tabanlı öğretim tutum ölçeği: Açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizi çalışması. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 4 (2): 1-14.

Erdoğan, N. (2004). Career orientations of salaried professionals: The case of Turkey. *Career Development International*, 9 (2): 153-175.

Getz, D. (1994). Students' work experiences, perceptions and attitudes towards careers in hospitality and tourism: a longitudinal case study in Spey Valley, Scotland. *International Journal of Hospitality Management*, 13 (1): 25-37.

Gürbüz, S. ve Sığırı, Ü. (2012). Kariyer çapalarının, temel benlik değerlendirmesi ve kültürel değerler ile ilişkisi: Türkiye ve ABD karşılaştırması, 20. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 24-26 Mayıs 2012, İzmir.

İbicioğlu, H., Adıgüzel, O. ve Öztürk, U. C. (2011). Kariyer danışmanlığını bir sonraki adıma taşımak: Süreç danışmanlığı perspektifinde kariyer çapaları kullanımı ve bir uygulama. *Uluslararası Yükseköğretim Kongresi: Yeni Yönelişler ve Sorunlar, Bildiri Kitabı*: İçinde 1928-1935. 27-29 Mayıs 2011, İstanbul.

İçöz, O. (1991). Turizm Sektörünün Gelişmesinde İnsan Unsurunun Önemi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2 (6): 15-18.

Jenkins, A. K. (2001). Making a career of it? Hospitality student's future perspectives: An Anglo-Dutch study. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 13 (1): 13 – 20.

Jiang, B. ve Tribe, J. (2009). Tourism jobs – short lived professions: Student attitudes towards tourism careers in China. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*, 8 (1): 4-19.

Jiang, J. J. ve Klein, G. (2000). Supervisor support and career anchor impact on the career satisfaction of the entry-level information systems professional. *Journal of Management Information Systems*, 16 (3): 219-240.

Karakaya, Y. E., Karataş, Ö., Özdenk, Ç. ve Karataş, F. (2013). Üniversiteli sporcu öğrencilerin kariyer değeri algıları. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 14 (1): 86-94.

King, B., McKercher, B. ve Waryszak, R. (2003). A comparative study of hospitality and tourism graduates in Australia and Hong Kong. *International Journal of Tourism Research*, 5 (6): 409–420.

Kitapçı, H. ve Sezen, B. (2002). Çalışanların tatminini belirleyici unsurlar üzerine bir araştırma: Kariyer süreci örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (1): 219-230.

Koca, A. İ. (2010). Kariyer seçiminde kariyer değerleri ile demografik faktör ilişkisi: Çukurova Üniversitesi'nde bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, 14 (1): 56-70.

Kozak, M. A. ve Kızılırmak, İ. (2001). Türkiye'de meslek yüksekokulu turizm-otelcilik programı öğrencilerinin turizm sektörüne yönelik tutumlarının demografik değişkenlere göre değişimi: Anadolu, Akdeniz ve Karadeniz Teknik Üniversitesi öğrencileri üzerine bir uygulama. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 12 (1): 9-16.

Kuşluvan, S. ve Kuşluvan, Z. (2000). Perceptions and attitudes of undergraduate tourism students towards working in the tourism industry in Turkey. *Tourism Management*, 21 (3): 251-269.

Kutanis, R. Ö, ve Alpaslan, S. (2006). Girişimci ve yönetici kadınların profilleri farklı mıdır? *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 8 (2): 139-153.

Kutunis, R. Ö. (2003). Girişimcilikte cinsiyet faktörü: kadın girişimciler. *11. Yönetim ve Organizasyon Kongresi Bildiriler Kitabı: İçinde 59-69. 22-24 Mayıs 2003, Afyon.*

Kültür ve Turizm Bakanlığı, Turizm İstatistikleri, <http://sgb.kulturturizm.gov.tr/TR,50930/istatistikler.html>, (19.08.2013).

Martin, S. M. ve Rodriguez del Bosque I. A. (2008). Exploring the cognitive-affective nature of destination image and the role of psychological factors in its formation, *Tourism Management*, 29 (2): 263-277.

Mels, G. (2003). *Getting started with the student edition of LISREL 8.53 for windows.* <https://www.google.com.tr/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&ved=0CC4QFjAA&url=http%3A%2F%2Fwww.psikolojikt.estler.hacettepe.edu.tr%2F1.doc&ei=pxOOUrSqE8KptAaT4IDoCA&usq=AFQjCNF6Su6RMgUNf5fGpU2BekP0vFfW&bvm=bv.56987063,d.Yms>, (24.10.2013).

Messarra, L., Mourad, M. ve Al Harake, N. (2009). The linkage between professionals' goal orientation and career anchors. *International Journal of Business Research*, 9 (1): 50-56.

Minniti, M. ve Arenius, P.(2003). Women in entrepreneurship. *The Entrepreneurial Advantage of Nations: First Annual Global Entrepreneurship Symposium*, http://business2.fiu.edu/1660397/www/Participation%20in%20Entrepreneurship/Minniti_Araeus_UN_womens_report.pdf, (14.11.2013).

Nayır, D. Z. (2008). İşi ve ailesi arasındaki kadın: tekstil ve bilgi işlem girişimcilerinin rol çalışmasına getirdikleri çözüm stratejileri. *Ege Akademik Bakış*, 8 (2): 631-650.

Özdamar, K. (2002). *Paket programlar ile istatistiksel veri analizi*. 4. Baskı. Eskişehir: Kaan Kitabevi.

Pelit, E. ve Öztürk, Y. (2010). Kariyer tercihinde kişisel değişkenlerin rolü: Turizm ve öğretmenlik eğitimi alan öğrenciler üzerinde bir araştırma. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9 (17): 207-234.

Richardson, S. (2009). Undergraduates' perceptions of tourism and hospitality as a career choice. *International Journal of Hospitality Management*, 28 (3): 382-388.

Roney, S. A. ve Öztin, P. (2007). Career perceptions of undergraduate tourism students: A case study in Turkey. *Journal of Hospitality, Leisure, Sport and Tourism Education*, 6 (1): 4-18.

Sayın, E. (2011). Kadın girişimcilerin sorunlarının betimleyici analizi. *Organizasyon ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 3 (1): 23-32.

Schein, E. H. (1990). Career anchors and job/role planning: the links between career pathing and career development, <http://dspace.mit.edu/bitstream/handle/1721.1/2315/SWP-3192-22603401.pdf>, (10.09.2012).

Schermelleh-Engel, K. Moosbrugger, H. ve Müller, H. (2003). Models: Tests of significance and descriptive. *Psychological Research Online*, 8 (2): 23-74.

Seçer, B. ve Çınar, E. (2011). Bireycilik ve yeni kariyer yönelimleri. *Yönetim ve Ekonomi*, 18 (2): 49-62.

Soysal, A. (2010). Türkiye’de kadın girişimciler: Engeller ve fırsatlar bağlamında bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 65 (1): 83-114.

Tan, H. H. ve Quek, B. C. (2001). An exploratory study on the career anchors of educators in Singapore. *The Journal of Psychology*, 135 (5): 527-545.

Türkay, O. ve Solmaz, S. A. (2011). Liderlik yeteneği ve kariyer değerlerinin turizmde kariyer yapma isteği üzerindeki etkileri. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1 (2): 46-71.

Türkay, O. ve Eryılmaz, B. (2010). Kariyer değerleri ve kariyer yolu tercihleri ilişkisi: Türk turizm sektöründen örnekler. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, 24 (Bahar): 179-199.

Ural, A. ve Kılıç, İ. (2006). *Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi, SPSS 10.0-12.0 for Windows*. Genişletilmiş 2. Baskı. Ankara: Detay Yayıncılık.

World Tourism Organisation (UNWTO) (2013). *UNWTO 2013 tourism highlights*. http://dtxqt4w60xqpw.cloudfront.net/sites/all/files/pdf/unwto_highlights_13_en_hr_0.pdf, (19.08. 2013).

Yarnall, J. (1998). Career anchors: results of an organisational study in the UK. *Career Development International*, 3 (2): 56-61.

Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). *SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Yetim, N. (2002). Sosyal sermaye olarak kadın girişimciler: Mersin örneği. *Ege Akademik Bakış*, 2 (2): 79-92.

Zengin, B., Şen, M. ve Taşar, O. (2011). Marmara Bölgesi’nde turizm lisans öğrencilerinin konaklama sektöründe cinsiyete göre kariyer düşünceleriyle ilgili bir araştırma. *SESSION 3B: Turizm ve Mikroekonomi, International Conference On Eurasian Economies, Bildiri Kitabı: İçinde 217-225*. 12-14 Ekim 2011, Kırgızistan.

Yayın Geliş Tarihi: 05.03.2012
Yayına Kabul Tarihi: 08.07.2014
Online Yayın Tarihi: 30.09.2014

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 16, Sayı: 2, Yıl: 2014, Sayfa: 235-257
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

RECONCILIATION UNDER THE SHADOW OF DIASPORA POLITICS: SOME LESSONS FROM THE TURKISH-ARMENIAN RECONCILIATION COMMISSION (TARC)

Nazif MANDACI*

Abstract

Reconciliation is beyond diplomatic rapprochement and consequently strategic partnership in its maxim. It is irrelevant to transaction costs; moreover, "independent from them" since it is normative-oriented. Literature of reconciliation contains some concepts which cannot be "appreciated", literally, in diplomatic realm, such as forgiving and forgetting, having theological connotations. To the contrary, international relations literature generally accept that "primordial factors like ethnicity and religion had no part in rational explanations for the way the world works"(Fox and Sandler 2004: 9); and nobody appreciates any political decision that sacrifices national interest on the altar of virtue. This study aims at elaborating on the Turkish-Armenian Reconciliation Commission which Turkey and Armenia had formed in 2001 within the framework of the aforementioned arguments.

Keywords: Reconciliation, TARC, Diaspora.

DİYASPORA SİYASETİ GÖLGESİNDE UZLAŞMA: TÜRK-ERMENİ UZLAŞMA KOMİSYONU'NDAN BAZI DERSLER

Öz

Uzlaşma süreçleri diplomatik yakınlaşmalar ve en azamısından stratejik ortaklıkların çok ötesindeki durumsallıkları ifade etmektedir. Normatif yönlü olduklarından diplomatik anlamda ilişki kurmanın beraberinde getirebileceği maliyetlerden tamamıyla bağımsızdırlar. Uzlaşma literatürü diplomatik platformda genel olarak önemsenmeyen, hatta ötesinde teolojik yönü bile bulunan bağışlamak ya da affetmek gibi kavramlara yer vermektedir. Bunun tersine uluslararası ilişkiler literatürüne bakıldığında etnisite ya da din gibi primordiyal faktörlerin dünyada işlerin nasıl yürüdüğüne dair akılcı açıklamalar içinde kendilerine pek yer bulamadıkları gözlemlenmektedir (Fox ve Sandler, 2004: 9). Dahası, kimse ulusal çıkarları erdemlilik altlarında feda edecek politik kararları onaylamamaktadır. Bu çalışma, Türkiye ve Ermenistan arasında 2001 yılında oluşturulan Türk-Ermeni Uzlaşma Komisyonu'nu bu çerçevede içinde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Uzlaşma, TARC, Diaspora.

* Prof. Dr., Yaşar University, Faculty of Economic and Administrative Sciences, Department of International Relations, nazif.mandaci@yasar.edu.tr

INTRODUCTION

Turkey and Armenia have a long history of feud that plagued both parties respectively in political and economic terms. Despite terrorist attacks that targeted Turkish diplomatic corps abroad during the Cold War this conflict had no ramifications in inter-state or inter-block relations and remained almost dormant. Since the beginning of 1990s rising nationalism and irredentism hit the Caucasus region and culminated in new cycles of ethnic hatred and revanchisms. The disagreement around how the events in the Eastern Anatolia in 1915 should be defined and who the responsible party was gained a momentum in the 1990s and turned out very strategic problem for Ankara which now seemed resolved to become full member to the European Union (EU) in the 2000s. The Turkish-Armenian Reconciliation Commission was a first concrete and deliberate attempt to go around the flagrant issue of genocide to normalize the bilateral relations between the two nations. Both parties were aware that they had long been stuck in a value-based conflict that erected an insurmountable barrier before lucrative commercial bonds and moreover before a constructive solution to the Nagorno-Karabakh problem which was likely to allow Russia to sneak in the regional politics. Hence, the idea of commission was cooked abroad and scrutinized by the Western governments - primarily Washington.

Although it could be taken a good precedent to Track II diplomacy, the results of this first initiative to reconcile two nations were disdainful. Track II diplomacy invokes unofficial dialogue and negotiation activities aiming at encouraging official echelons and masses to shift their perception on their position in the ongoing conflict and providing them with clues relating how to normalize the relationships. They are mostly supplementary processes that run in parallel with diplomatic rapprochement (Track I diplomacy) and in most of the cases, the onset of a more comprehensive and multi-channeled inter-communal dialogue so-called Track III diplomacy. However, Track II diplomacy can occasionally be discerned with the role it plays in hammering out diplomatic contacts between the parties which had long frustrated due to transaction costs; i.e., electoral costs of abandoning “iron will” not to forge dialogue with the other party. By and large, the Turkish-Armenian commission seems to have assumed such a role. As discussed below, this multilayered process of normalization has been framed within a larger inter-communal cognitive setting characterized by mutual apology and forgiveness. On the other side, conflicts can be categorized simply as those on material interests and those on values. Although solving both types of conflicts may require drastic cognitive changes by the parties, conflicts on values cannot be ended by dividing or sharing the resources as the subject of the conflict, or by bringing additional resources, or by offering awards/ punishment. As Burton and Dukes (1990: 21-22) pointed out, in most of the cases “value-based conflicts has nothing to do with sources; i.e., money, territory, oil; and scarcity of material resources may not be a currency in their analysis. It is very hard for one to prevent values entering into judgments;” yet it is not impossible at least.

Indeed, as pointed out in this study, the experiment of Turkish-Armenian Reconciliation Commission (TARC) has shown us the limits of such social constructivist arguments establishing a symbiotic bond between structural and cognitive shifts by luring the attention to a third factor; the Diaspora. The other aim of this study is to put forth the significance and of course the limits of a larger surrounding structure that may have policy makers found affordable a process which is likely to be looming large into an open-ended reconciliation.

RECONCILIATION AND RECONCILIATION COMMITTEES

Despite the fact that in the past a bunch of commissions bearing the prefix of reconciliation have been established, the matter has remained problematic since reconciliation is mostly understood as a process rather than a specific technique among the others serving to the resolution of conflict, or an end-state on its own. According to Bar-Tal (2000: 351-352), following the formal termination of the conflict, “the representatives of the conflicting parties start to eliminate their perceived incompatibilities” -this is called conflict resolution process. However, conflict resolution forms only one of the phases of a longer process, i.e., reconciliation, which requires fundamental change in parties’ perception of the conflict and peace. “Once the members of society identify a particular situation as conflictual, conflict becomes a reality” (Bar-Tal, 2000: 352). It is valid for the peaceful settings also. Mendeloff (2004: 355-380) stresses that reconciliation “takes place through a long-term process aided by public policies and actions that confront the conflict between persons, institutions or communities”¹. He points out also the necessity for the parties to reach at a consensus on the means and conditions for a healthy reconciliation. Yet, to the contrary of Bar-Tal, in Mendeloff reconciliation is not a comprehensive process including conflict resolution, or policies which are designed to unveil the truth and to restore justice. Reconciliation is not the precondition for, yet one of the objectives of the process along with peace and justice. With this standing, reconciliation, in Mendeloff, poses something altogether independent from the other processes.

Staub points out the tendency to accept reconciliation as a process through which former victim and perpetrator, or members of hostile groups undergo a psychological turn towards each other, relieve themselves from the shadows of the conflictual past, in sum, turn a new and white page, mostly with the motto “never again”. According to Staub (2006: 868) and Gopin (2000), this process invokes in large extent individuating the other side, in other words, recognizing its humanity along with all merits and defects, and as a consequence, mutual acceptance that enhances the possibility of establishing constructive relationships. Gibson (2004:

¹ See for a contending view, Aletta J. Norval (1998). Memory, identity and (im)possibility of reconciliation: The work of the truth and reconciliation commission in South Africa. *Constellations*, 5 (2): 250-265.

201-202) also can be categorized within those who understand reconciliation as a process because he underlines that “reconciliation can be measured up as a macro level phenomenon” and requires “long range data”. In his study discussing the reconciliation process in the South Africa, he underlines that reconciliation is a process through which communication between the parties [races] intensifies thereby paving way for a greater understanding, mutual acceptance and ultimately “appreciation and exaltation of the value of [racial] diversity”. With this dimension, according to Gibson, reconciliation is simply “extension of dignity and esteem” to the others through “understanding, trust and respect”.

Reconciliation is mostly taken as a process whose dynamics can be observed in every sort of conflicts. Indeed, the identity of the parties to conflict may have decisive impact on the course of the relevant process. Wallenstein (2002: 70-78) classifies conflicts according to the parties and the goal for the sake of which they struggle; e.g. inter-state conflicts and intra-state conflicts either for territory or government – so-called conflict trichotomy. Simply inter-state conflicts on territory and government are conventional “incompatibilities” in international arena and they are generally settled through armed or dialogue-based diplomacy. Intra-state conflict are respectively more complicated, hence Wallenstein assigned two branches of his conflict trichotomy to those kind of incompatibilities. Intra-state conflicts on territory invoke separation or political autonomy matters and they are mostly in between two different ethnic groups. Intra-state conflicts on government may derive from inter-ethnic power struggle too, yet in most of the cases parties are from the same ethnic stock. In intra-state conflicts on government the struggle is commonly for acquiring resources at the disposal of state to mold the society, redistribute the material and non-material values among relevant groups and so forth; for this reason they have visible ideological overtones. Finally, the general tendency is to take intra-state conflicts as conflicts on “nation-building” since secessionism or irredentism connotes disdainful for international community which is concerned for the inflation of new-born states and its relevant problems.

The literature on reconciliation has tended to diagnose the dynamics, form and limits of the process by extracting lessons generally from intra-state conflicts. In other words, reconciliation literature mostly tends to take as its locus the nation-building processes daunted by ideology or identity-based conflicts that left their behind tragic legacies; e.g. mass graves, missing persons, rape victims, disable peoples, homeless families, infants and inevitably mutual hatred and fear. On the other side, the works leaning on reconciliation in inter-state conflicts are comparatively very rare since the matter is recognized as the subject of the main streamline, namely the discipline of international relation. However, it does not necessarily mean that the discipline of conflict resolution stands aloof from inter-state reconciliation. To the contrary, it serves to diversification of instruments that can be employed in settling conflicts and reconciling sovereign states.

It is primarily because there are some inter-state conflicts that began as of intra-state conflict or vice versa. Hence, the scope of reconciliation can easily expand even so as to encroach into the milieu of traditional approaches of international relations which observe classical tenets of international relations like security dilemma, balance or distribution of power, rational decision-making and so forth while analyzing inter-state conflicts. On the other side, reconciliation may imply a politico-military stalemate urging the parties to lower their expectations than to continue fighting; in other words, “both parties may be reconciled to futility and finality” (Whittaker, 2002: 8). Within the context of reconciliation the discipline bridges conventional diplomacy with problem solving techniques which some thinkers appreciate to be an alternative way to the Hobbessian logic prevailed in so-called anarchic international order. In other words, this discipline appreciates supplemental role and contributions of the subaltern diplomacy, e.g. Track II and Track III diplomacy giving initiative to, respectively, notable opinion leaders and anyone who shows interest.

THE TARC AND RECONCILIATION

The Turkish-Armenian Reconciliation Commission (TARC) can be defined as a Track II initiative to solve, or truly transform the protracted conflict between the two “states”, rather than the two “nations”. Indeed it is this qualification of the commission that makes it original and concomitantly defective. In retrospect there available some examples to, albeit long-term, reconciliation processes between formerly hostile states like Germany and France or Poland, Czechslovakia and Russia (Phillips, 1998; Feldman, 1993). Especially Germany-Israel reconciliation is the best example that facilitates us to draw some lessons for the Turkish-Armenian reconciliation process. The two cases are similar in that both conflicts started between the governments of the majority and a minority within the same state (despite the differences in the levels of asymmetry between the parties) and continued later between the two sovereign states and the relevant diasporas. Although the German and Turkish positions regarding the responsibility of human costs during the violent phases of the conflicts are different –needless to say, the Jewish and Armenian positions are similar- the basic leitmotives driving their governments to take the initiative are similar; e.g. the will to normalize relations with the rising global powers, to adhere to the Western security community and to earn reputation to be democratic and civic society in international arena.

However, Germany’s acceptance, from the scratch, of the Nazi regime’s crimes against the Jews in Germany and in the countries under Nazi invasion during the war helped the German leaders run a well-balanced and long-term diplomatic strategy to normalize the relations with the Israeli state and the Jewish lobby in the US. As for the TARC, the initiative was not the fruit of a visible diplomatic flirt between the two states that lasted along decades, nor was it devised

to fulfill straightforwardly the function its title denoted; e.g. reconciling the “nations” by urging them to confess, forgive and forget past crimes and end enmities. Indeed, this semantic flaw is the basic reason of its failure.

As mentioned before, in the relevant literature reconciliation is defined either as a process or an end. On the other hand, some deeds that can be thought as the very components of reconciliation are taken as separate processes completely independent from reconciliation. Dwyer, for instance, handles individually the talk of apology, forgiveness and reconciliation (Dwyer, 1999: 81-82). Indeed, particularly in inter-state reconciliation the process certainly contains official apologies and in rare cases the rhetoric of forgiveness having theological overtones. For instance, presidential apologies such as Japan’s for atrocities in Korea during 35-year long Japanese invasion, Montenegro’s for shelling of the Croatian historical city of Dubrovnik during the Yugoslav crisis, Clinton’s for Western impotency to halt genocide in Rwanda, and the British Premier Blair’s official statement of regret to the Irish people for the British government’s inaction during the Potato Famine in the nineteenth century, Palestinian leader Mahmood Abbas’ apology from the Kuwaiti people for the Palestinian support to the invasion of their country by Saddam’s Iraq, Germany’s apology from Namibia for the massacre of Herero people during the colonial rule (Marrus, 2006: 4; Mandacı, 2002) and so forth, are official initiatives to erase the marks of the past misbehaviors on the current generations and governments. Hence, forgiveness seems to be a more complicated and delimited process and understandably follows official apologies. Yet, Tavuchis (1991: 132) refers to the process to “collective apologetic speech”, indeed a more inclusive concept that attaches two processes with each other by intermingling diplomatic apology and religious confession. In the same vein Tavuchis portrays the apologetic speech to be part of a “larger interactional frame including oral and non-oral cues” that makes apology more humane and amiable.

However, as Marrus (2006: 13) underlines, “sorrow and sincerity which play an important role in interpersonal apologies, are much less important in official versions”. In other words, official apologies are pragmatic acts destining the shift of image in the presence of the international community as well as in the eyes of the litigant rather than a signal of preparedness for collective confession and mourning. Furthermore, in most of the cases they are desirable in terms of decreasing transaction cost for the underdog (weaker) party who anticipates that the reestablishment of bridges with the topdog (stronger) party might bring economic and political benefits. Consequently, the most tangible component of reconciliation seems to be realistically instrumental for all parties whereas as its most humanistic- or theological in some cases- component “forgiveness” seems to have reserved for apolitical groups like religious institutions, civil society organizations and even individuals which observe ethical priorities. Indeed, this completely challenges with just what conflict resolution strives to do by recognizing the interconnection between the three levels of Tracks and tailoring

talented and respected mediators (diplomats, religious leaders, human rights activists etc.) outstanding roles.

Conflict resolution recognizes apology and forgiveness both as the components of the reconciliation and as the stations that would be visited subsequently in due course of the reconciliation process. Nevertheless in inter-state level it is not so likely for train to arrive at the involved stations. To the contrary in inter-state level the parties signal out their intention rather to normalize relations by mostly taking painstaking steps to communicate. For instance, the so-called ping-pong diplomacy between US and China in the 1970s cannot be taken as a reconciliation process. If a reconciliation process is to start, the interlocutors are not to be the plenipotentiaries of the states or parliaments. Yet thanks to the amelioration of bilateral relations in the higher level some individuals and organizations may have readily access to media to express their opinions which challenge with the former official stand. However, it does not necessarily mean that the increasing plurality of the views about the issue will culminate in an official apology. To the contrary, in diplomatic level both sides may eschew from demands that the other side may find exaggerative or provocative in order to sustain the process of normalization. In other words, it is too hard to figure out reconciliation through the dialectology of inter-state relations, but possibly amelioration, normalization, rapprochement and even alliance. Even though political leaders may make gestures signifying that they hold in esteem the dignity of the other side, actually no party can afford political adventures that may cost their posts in their respective countries.

DIASPORA: THE THIRD PARTY OR MEDDLER

In contrast with the careful diplomatic acrobatics of statesmen, intellectuals, religious leaders, human rights activists inside or outside and particularly diasporas may tend to take the advantage of diplomatic openings, or in most of the cases the reasons that drives the statesmen to engage in diplomatic normalization, and push for further action. Needless to say, their chances of success depend primarily on their bargaining power with their respective governments which stems from their ability to manipulate the masses inside and international support. Diasporas are inherently the most advantageous groups among others for some reasons. According to Sheffer (cited in Dufoix, 2003: 21) “diasporas are ethnic minority groups of migrant origins residing of acting in host countries but maintaining material links with their homelands”. As for the argument of advantage, it is related to the discussions about the “true” and “false” diasporas. Safran (2004: 9) argues that “the diaspora phenomenon was undertheorized” because the relevant literature found the required conditions only in a limited number of transnational minority groups like Jews, Armenians,

Chinese and Indians². However, there are some other writers like Sokefeld (2006) who try to expand the definition so as to cover some other minority groups like Kurds, Alawis, Kashmirees, Taiwanese, Sikhs and so forth. However, Safran (2004: 10) warns us by underlining that the extension of the label all group of expatriates may inevitably reduce the concept to a useless metaphor.

Dufoix (2003: 21-22) notes that some writers are adamantly loyalty to the demographic criterion. For instance, according to Lacoste (cited in Dufoix, 2003: 22) “diasporas can be recognized by the dispersion of the major part of a people”. In other words, those who immigrate should outnumber the population living in the homeland. Hence, the Chinese population in Southeast Asia (around 20 million) or Indians in the US cannot be thought as a diaspora. According to this criterion there are five “true” diasporas in the world; Jews, Armenians, Lebanese, Palestinians and Irish. The striking fact here is that of approximately 11 million Armenians in the world only 3.5 million lives in Armenia. Understandably in terms of the diaspora-homeland population relationship Armenians are very different from Indians or Chinese. All authors assume that diasporas generally concern about the homeland’s prosperity and security. However this is a one-dimensional view since most of the writers ignore the fact that China’s concern for the Chinese minority scattered in the Southeast Asia or in the US and Israel’s concern for the Jewish community in the US should be asserted through different perspectives. In other words, the differences in capacity of transnational minorities to influence their respective countries of origin or the hosting state and their place within the bilateral relationship between the hosting state and home-state are different issues. The Armenian and Jewish diasporas are unique from this aspect. For instance, although it is the smallest among the former Soviet republics, Armenia has remained to be the largest per capita foreign aid recipient in the region, mostly depended on the remittances from the diaspora in the North America and Western Europe (Ishakian, 2008).

Sokefeld (2006: 269) refers diaspora to a transnationally imagined community whose features can be diagnosed with the help of theories on social movements and sees all transnational minority groups as potential diasporas as far as they have political opportunities, mobilizing structures and they tend to develop frames through which they cognize their societal position in a wider environment. This liberal view envisages that diasporas can appear solely on democratic societies facilitating those groups with structures to organize themselves an exert influence on domestic or even international politics. Yet in the relevant literature diasporas are thought to be the communities which act as if they will never be the part of the hosting society even if the latter is highly democratic one. Furthermore, frames are check valves which their communal leaders deliberately create and

² By the way, Safran follows a mild course by accepting Chinese, Indian, Kurdish, Turkish, Greek, Sikh, West Indian, Cuban, Tibetan, Kosovar Albanian, Croatian and Serbian communities dispersed in foreign countries as diasporas.

sustain to cushion their fear of assimilation into the larger society and to maintain communal solidarity. Sokefeld (2006: 270) defines frames as “specific ideas that fashion a shared understanding for a social movement by rendering events and conditions meaningful... and that transform certain conditions into an issue that help to define grievances and claims, legitimize and mobilize action”.

Identity, for instance, is an indispensable basic [master] (paraphrased from Sokefeld) frame for diasporas. However, ideas regarding communal roots, history, the destiny, collective suffering and even class belongings all relevant to the identity again, may be the basic frames. This classification is in line with Cohen's categorization of diasporas (cited in Dufoix, 2003: 22-23) according to their primary identity; e.g. victim (Jews, Armenians, Africans and Palestinians), labor (Indians), trade (Chinese), cultural (the Caribbean) and imperial (British, French, Spanish and Portuguese in ex-colonial areas). Needless to say, the first group of diasporas distinguish themselves among the others because of their constant appeal to the discourse of victimhood that help them to earn sympathy and support of the outsiders. Yet, at the same time, in victim diasporas, the basic frame is respectively more unbending and consequently it may be non-adaptive of the climate of international politics. Especially when expatriates outnumber and they are comparatively more prosper, secure and politicized than, the population of the home-state, the diaspora may turn into a decisive actor, a supportive third party or a meddler determining the course of relations of the home-state with the other states particularly the ones with which it is at daggers drawn.

Then how can a [victim] diaspora play constructive or distortive role in the course of normalization of relations? Diasporas commonly concern with the bilateral relations between the host-state and the home-state. Laguerre (2006: 18-20) argues that the informal component of diasporic politics takes many forms. Diaspora politicians may broker between the hostland and homeland, they may act as informal government advisors or influence peddlers providing homeland government officials with access to hostland government, as transnational activists and eventually formally as homeland government officials in hostland government. Although assumed an instrumental role in the relationship between host and home states in most of the cases, diasporas' role, position and impact on the home-state's domestic as well as foreign policies may change. It is generally accepted that home-states occasionally use diaspora for diplomatic and economic help - particularly for remittances, sometimes they may resent the interference of diasporas in their internal or foreign affairs. As mentioned before, they may be more militant or be considered as acting on behalf of the host-state's interest. Moving from the example of the Haitian diaspora in the US, Laguerre (2006: 49-53) puts forth five different models regarding home-state-diaspora relations thereby providing us with some clues to what extent this community of expatriates' matters.

Firstly the reincorporation model refers to a political setting in which home-state finds repatriation of migrants (dediasporization) beneficial due to some economic and demographic reasons. Secondly, ethnic model implies diaspora's reconnection with the home-state to reinforce its political status in the host-state particularly around the issues like cultural rights. The third one, in the economic model, diaspora is thought to be supplemental or in some cases like Armenia, vital for economic survival of the home-state. The fourth, the opposition model involves the situations in which home-state and the diaspora come at loggerheads. In several cases one of the parties is a government-in exile supported by the diaspora members and international actors which tries to overthrow the home-state government. There may be some other compositions as well; for instance, the diaspora may extend its support to the opposition but continue to abstain from obviously challenging with the incumbent political leaders; or the parties may temporarily or constantly have contending priorities over specific issues. The fifth one is the transitional model. It invokes "the blurring of boundaries between [home]-state and diaspora, the expansion of nation, its transformation into a transnation". In this model, diaspora may turn into a province or department of the home-state or visa-versa, the nationality-citizenry difference becomes meaningless and nation outgrown the nation (home)-state.

Some writers argue that conditions of globalization enhance the possibility of transnations blurring diaspora and home-state interest division (Cohen, 2008; Atabaki and Mehendela, 2005). On the other hand, not only globalization but also extremely one-dimensional dependence of home-state to its diaspora may evaporate the borders between home and diaspora politics too -by the way, that immigrant group is extremely dependent on home-state is not an original, unprecedented phenomena. For the latter, this dependency costs the erosion of sovereignty and internal democracy in some aspects. Firstly, because home-state government has to take into account rather the priorities of a community transcending its own citizens as the voters whom they must be accountable to. Secondly, the home-state population may not be ethnically or culturally homogenous and dependency on diaspora may prevent home-state governments to be responsive to democratic demands of the relevant groups, the worse it may fan ethnic conflicts. Thirdly, as Sheffer (2003: 204) argues, "diasporas are far from always being supportive of homeland". For some emotional factors home-state and diaspora relations may deteriorate. Furthermore, diasporas may so extensively integrated into the host-state that they may show a partial loyalty to the host society. For instance, although they serve in the armies of the host-state, diasporans rarely run to the aid of their fighting kins. Fourthly, and most importantly, diasporas tend to cognize every social or political event through the lenses of the prevailed master frame, whereas home-states as sovereign units may have not such a luxury. Diaspora politics is highly emotional and even sometimes so militant particularly when the matter involves subjects demarcated by the master frame.

The rest of this study is reserved to the Armenian diaspora's consistent stand toward the TARC mainly with the help of the discussions in the diaspora media -without appealing to the secondary sources- in the US. Although there is no enough space to analyze in detail the conditions that prepared a ground for the establishment of the commission, the arguments of the diasporan notables that reflect the logic of the diaspora's rejectionism is expected to illustrate the political environment where the developments took place. Secondly, this vivid debate is supposed to reflect how the Armenian diaspora ignored not only the home-state's political priorities but also the niceties of the regional politics as well as the mediation originated from the host-state and turned this timid diplomatic rapprochement into a showdown. On the other hand, the process confirms how difficult to run a reconciliation process between the two nations by semi-official plenipotentiaries and it hints that reconciliation may be possible as far as the two states continue to normalize their relations independent from the diasporic mortgage since the latter is always insistent to convey all sort of matters to the altar of victimhood.

THE TARC CASE

Although disrupted due to historical and geopolitical problems the post-Cold War Turkish-Armenian relations have never ruptured in reality. Rather than dealing with the value-based aspects of the conflict, the parties preferred to use a bunch of diplomatic platforms to sustain their bilateral relations progressing in snail's pace. Consequently, in large extent reconciliation remained as personal matter. For instance, Zoryant Institute singled out the individual initiatives for dialogue between the two nations as follows; Yılmaz Güney, famous actor and movie director who is known with his leftist political stand, called the Turkish politicians to leave their denial policy during the Permanent Peoples' Tribunal³ held in 1981 in Paris, to which the institute was one of the sponsors. Another is Dr. Levon Marashlian, Armenian Professor of History who attended the Eleventh Turkish Congress of History in Ankara in 1990⁴. Professor Taner Akçam and Vahakn Dadrian were also the academicians who started a dialogue in the 1990s which many academicians in Turkey found disdainful since the latter is known

³ The Permanent Peoples' Tribunal is an international opinion tribunal, independent from any state authority dealing with violations of human rights. The Tribunal was founded in June 1979 in Italy by succeeding the former Russell Tribunals I and II or the International War Crimes Tribunal for the war crimes committed against the Vietnamese people.

⁴ The text of his speech and his exchange with the other academic attendants during the conference such as Justin Mc Carthy, Salahi Sonyel, M. Aktok Kasgarli, Andrew Mango is available online in his personal web site: <http://www.glendale.edu/marashlian/Webs/lectureinAnkara1990.htm>

with his firm stand on the events in 1915⁵. Although the serious accusations against himself Akçam who allegedly discovered tragical story of an Armenian family saved by a Turk⁶ during the events began to believe that there was a strong possibility for establishing positive relations between the two nations in hostilities and continued his studies which remained outside the official as well as popular Turkish view about the events. His studies which challenged with official stand have been prayed by the institute. Another interesting incident was the visit of the monument of genocide in Yerevan in 1995 by the Istanbul Esenyurt Municipality Mayor Gurbuz Capan.

As for the diplomatic realm, the invasion of Nagorno-Karabakh remained as the source of friction between the two countries in the mid-1990s. However, in the OSCE Summit in Istanbul in November 1999, Turkish Foreign Minister Ismail Cem suggested, to the suprise of the attendants, mediation between Armenian and Azerbaijani parties. While Haydar Alijev, the President of Azerbaijan pondered the offer, the Armenian side was swift in repudiating it. On the other side, the idea of Caucasus Stability Pact which had been coined by Suleyman Demirel, former Turkish President, during the OSCE Summit provided the two parties with one of rare opportunities to come together officially. In the mid of February 2000, the Turkish and Armenian delegation along with others from the Caucasus republic handled some blueprints regarding stability and peace in the region which had been put forth by several think tanks and political circles, another attempt arising positive yet as understood later, exaggerated expectations indeed (De Waal, 2001)⁷. By the way, the statement of Turkish historian Halil Berktaş, a co-founder of the Joint History Project, a civil initiative bringing historians from Balkan countries to remove mutual antagonizing remarks in history books, which pointed out to the necessity of reforming national education systems in the Caucasus as well to prevent “mutually hermetic insular hate narratives”, (quoted in De Waal, 2001) was distinguishable. The meeting was adjourned with a declaration of commitment to continue the dialogue in the future, nevertheless it proved the futility of reconciliation unless the Caucasian nations tuned with each other on what the common problems among themselves were. Despite all formal and informal contacts thereof, it is hard to confirm that the two states had long been embroiled in a diplomatic flirt. Particularly that the establishment of the commission surprised

⁵ The lecture of Dadrian regarding Armenian Genocide at Harvard University on April 24, 2001, available online at http://ermeni.org/english/vdadrian_harvard.htm.

⁶ The story of Hacı Halil who hid a large Armenian family along a year in the penthouse of his house in Urfa inspired a movie directed and produced by Dorothee Forma. The movie was broadcasted by some TV channels in Netherlands also.

⁷ Demirel suggested a Stability Pact for Caucasus with the adherence of three South Caucasian countries plus their big neighbors; i.e., Russia, Turkey and Iran plus the European Union and the United States. On the other side, The centre for European Policy Studies, a Brussel-based think tank, offered a more courageous plan for the creation of a Southern Caucasus Community, modelled on the European Union.

many demonstrates that even a diplomatic normalization had not been anticipated in a foreseeable future.

The Turkish Armenian Reconciliation Commission was formed in July 2001 and ceased its activities in April 2004. The body was composed of Turkish and Armenian ex-diplomats, academicians, activists and a retired Turkish general. In 2003, two retired diplomats; Gündüz Aktan and Özdem Sanberk along with the retired Lieutenant General Sadi Ergüvenç quitted and left the representation of the Turkish side to a group of delegates predominantly composed of academicians; Ustun Ergüder, Vamik Volkan, Emin Mahir Balcioglu, Ahmet Evin, Ersin Kalaycıoğlu, Şule Kut and İler Turan, along with a retired ambassador, İler Turkmen, thereby cleaning the delegation off its semi-official make-up. On the other side, the Armenian delegation was comprised of retired ambassadors; Alexander Arzoumanian (former foreign minister), David Hovhanissian, (members of the Armenian National Movement) the leading figures of Armenian activists from Russia and US; Antranik Migrarian and Van Krikorian from the Armenian Assemblies of Russia and America respectively.

The idea of creating a reconciliation commission came from David Phillips, a member of the influential think tank, Council on Foreign Relations, who saw such a body as the linchpin of an US-led mediation designed for peace in the Caucasus region. In Phillips' view, the acute lack of communication between the two nations could be overrun by Track II diplomacy which would bring together notable representatives who would drive their respective societies to nurture empathy against each other. The commission's work was expected to become a common denominator for civil society initiatives in two countries which would force the decision-makers to adopt a more benign stand in their mutual relations (Geukjian, 2005). However, the commission also announced developing blueprints for the Turkish and Armenian governments as one of its major objectives, thereby confirming that it took only the official decision-makers as true interlocutors.

From its scratch, the commission's work had been daunted by the constant verbal assaults coming from nationalist echelons of the Armenian society as well as the Armenian diaspora. The Armenian party complained that the Turkish members of the commission outnumbered the Armenians and that the Turkish delegation was heavily drawn from a conservative elite rather than independent civil society organizations in Turkey, who had gripped during their official tenure the classical Turkish thesis denying genocide. Even the non ex-officials in the Turkish delegation were portrayed as the person who did Turkish governments' bidding in the academic circles. Hence, it was claimed, as understood from its members' obvious adherence to, furthermore their role in its shaping, the official Turkish foreign policy, the Turkish delegation was here just to defend the conventional thesis of the Turkish state (Aghjayan, 2001). In the same vein, Armenian hardliners took the initial statements of some of the Turkish commissioners which reiterated the official thesis right after the inaugural session of the commission as a clear

proof to that Turks struggled only for preventing pending genocide declarations in the Western parliaments. Some critics contended that the commission was the masterpiece of some circles who lurked for a time to convince the Armenian side to rule out the influential policy of getting acknowledged and repented which indeed managed to reap some outcomes recently, and instead adopt the policy of “forgive and forget”(Sonentz-Papazian, 2001).

The Armenian diaspora also thought that the Armenian delegation was not selected properly, because majority was drawn from those who had held important posts during the reign of the former President Levon Ter Petrosian who had never been in good terms with the Armenian diaspora abroad (Magdashian and Tadevosian, 2001) and claimed that consequently they could not represent the current political stand of the Armenian state⁸. It was claimed that Petrosyan had left the Armenian diaspora in the cold because he concerned that the community, more than twice the size of the population living in the Armenian proper, would have grasped the reins of the republic in the end. The diaspora played a pivotal role in the succession of Kocharian with enormous financial resources in the presidential elections in 1998, in return, Kocharian pursued a non-lenient policy towards Turkey. On the other side, the Armenian diaspora boasted with its achievements in the international arena during the reign of Kocharian. During his 6.5-year tenure, only four countries had acknowledged genocide, yet, after Kocharian, seven countries recognized it. The diaspora spokespersons also underlined that in all those accomplishments full credit should be given to the diaspora rather than the two presidents and their aides (Sassounian, 2001b).

On 8 November 2000, the French Senate adopted a resolution recognizing disputed genocide, and two days later the head of the Armenian Church Garegin II signed a communiqué with the Pope Paul II which stated “the genocide of the Armenians was the prologue for many atrocities which have been committed over the past century” (Tedovisian, 2000). On November 15, the European Parliament demanded Turkey to restore diplomatic ties, end economic blockade and publicly admit the genocide. Days later, the Italian government adopted a similar resolution. It follows that the painstaking policy of Petrosyan towards Turkey had prevented a combined assault from the diaspora, but now with Kocharian rule this barrier seemed to have collapsed. Turkish government spokespersons condemned the parliament resolutions and accused Kocharian of “whipping up the international outcry” (Tedovisian, 2000) so as to endanger already fragile relation between Ankara and Yerevan. Meanwhile, Alexander Arzoumanian, later on the TARC member, was among the political throng criticized Kocharian’s these clumsy policies.

⁸ This critique was made by the Director of the Institute-Museum of the Armenian Genocide, Lavrenty Barseghian to Asbarez Online on July 24, 2001.

However, now Turkey could delay the genocide bills in the Congress or other parliaments lest they should endanger the talks. In fact, the nightmare of the rejectionist camp became real in the same month when the amendments on the draft report of the European Parliament pertaining Turkey which were suggested by Charles Pasqua and Andrie Brie, the leading political figures supporting the Armenian cause, were blocked by the French Christian Democrat reporter Alain Lamassoure (NTV-MSNBC, October 25, 2001). Despite the pressures from the Armenian diaspora and conflagrant debate during the Parliament sessions, European Parliament finally gave green light to continuation of process for Turkey's candidanship by entirely ruling out its previous reservations regarding the latter's formal recognition of genocide and ending the blockade of Armenia⁹. The action prompted a vociferous reaction among the Armenian communities in the world. The Armenian community in France particularly announced that Lamassoure, betrayed to the established political stance of the French state entailing genocide and alleged that his main concern was supporting the TARC, an illegal formation having neither public support among Armenians nor competence (Asbarez Online, October 11, 2001).

That the mediation for the establishment of the commission came from a prominent institution in the US alarmed Armenian diaspora also. Some critics took the involvement of the US State Department as a bad omen since the US governments had so far been pursuing very a painstaking policy towards Turkey in the matter of genocide. That the reconciliation commission was promoted by the US government seemed to have diluted the pro-Armenian congress group as well. Professor Marashlian warned that the US congressmen who welcomed the establishment of the TARC and called the Armenians stay united in their attitude opposing the commission. Simultaneously, the Armenian National Committee (ANC), the influential lobby organization of the Diaspora convened with the Frank Pallone from the Congressional Caucus on Armenian Issue to obtain the guarantee that the commission would not affect the vigorousness of political pressure on the congress for pushing a genocide bill (Asbarez Online, August 16, 2001).

However, another pro-Armenian congressman Adam Schiff unveiled that the participation of the president of Armenian Assembly of America in the

⁹ Members of the socialist parties in the parliament; i.e., Parti Des Socialistes Europeens (PSE), Parti Populaire Europeens (PPE) and Confederal Group of the European United Left (GUE), and some members of the European Parliament from France, Belgium, Italy and Greece signed a statement denouncing the drop of relevant notes which put before Turkey the conditions of recognition genocide and establishment of diplomatic relations with Armenia for further progress. Those parties had already attempted three times for the amendments, all were dispelled in the following sessions. Eventually, by a vote of 271 to 149, European parliamentarians rejected Amendment 12, proposed by 45 deputies, which called Turkey to take a decisive step for normalizing its relations with Armenia by recognizing genocide.

commission confused many congressmen and led them to think that the attempt had a broad community support and furthermore enabled pro-Turkish congressmen to buy time for deferring genocide bills at least until the commission finalized its work. During his visit to Armenia, Schiff reiterated his opinion to that the composition of the TARC did not reflect the opinions of the wide section of the Armenian society, and that the initiative would remain futile unless the genocide issue be included in its agenda. However, after his reception by President Robert Kocharian, he confessed there were some differences between the diaspora and Armenian authorities on the matter and obliged to state that the communication either in state or private level was required to break the logjam of dialoguelessness between the two countries (Asbarez Online, August 17, 2001). Another diplomatic support to the commission came from the US ambassador to Yerevan Michael Lemmon too (Asbarez Online, August 18, 2001).

On the other side, the commission abstained to provide detailed information about its agenda and content of its deliberations, another disturbing point as well. Actually, the Armenian commissioners had already disclosed that they had agreed in principle not to make individual public announcements about the agenda or the content. Concomitantly, the commissioners maintained their discreet stand and refused to unveil the deliberations with their Turkish counterparts after they returned home from the first meeting of the commission in Istanbul, thereby failing to lift the cloud of suspicion regarding the actual objectives of the commission.

However, the later statements of some Armenian delegates signaled the prevailed mood of repentance in the Armenian team well probably due to the pressure of the Armenian opposition and the diaspora. For instance, Arzoumanian pointed out that ‘one of their objectives was [just] to try to present a package of proposals to the two governments which would be free to accept or throw them into the trash bin’. Simultaneously Foreign Minister Oskanian too, admonished the Armenian delegation to evaluate carefully the pros and cons of the commission’s six-month activity. Reportedly, the tensions surfaced in the first session of the four-day meeting of the commission in New York on 18 November 2001 when the Turkish team fell into a row with the Armenian members on the matter of commission’s role in liquidation of the established Armenian policy of recognition, and escalated upon the Armenian side’s threat of withdrawal in the case that the commission disrupted or harmed the recognition efforts as the recent European Parliament act proved. It follows that the Turkish side stepped back and accepted the citation of several matters regarding international recognition in the joint concluding statement.

The statements of the Armenian diaspora’s notables demonstrated that the Armenian party took reconciliation as a one-way avenue denying empathy with the other party. For instance, the diaspora reacted to the quotation of the remark of Elie Wiesel, prominent Holocaust survivor, in the dailies defining the event as a miracle

(Sassunian, 2001b; Frantz, 2001). On the other side, the critics alleged that the commission seemed to have tailored itself the role of creating empathy as understood from the remarks of the Turkish commissioner Volkan emphasizing Turkish sufferings in 1915. In the same vein, in a letter to the editor of New York Times, Professor George Balakian (2001) contended that “it was not incumbent upon the Armenians to understand Turkish suffering during the World War I any more than it was incumbent upon Jews to understand German suffering during World War II”. Hence, the Armenian opposition continued to retain the conventional view that the Armenians had nothing to do with the Turkish casualties or other relevant outcomes of the armed conflicts in the Ottoman state in the beginning of the twentieth century.

On August 24 Archbishop Oshagan Choloyan, the Prelate of the Armenian Apostolic Church of the Eastern US and Canada repeated the circulating thesis to the grounds that the commission would play into the hands of those who wanted to disunite the Armenian nation and called the Armenian commissioners not to exclude the genocide issue from the agenda of the commission if they wished to do something beneficial for the Armenian cause. Although the Archbishop accepted the necessity of a dialogue which would first begin unofficially and tackle with respectively less important issues like economic and diplomatic relations, unveiled his concerns that the commission might cause to loss of what had been gained [in pursuit of Hai Tahd, i.e., genocide] international arena (Armenian Weekly, September 1, 2001). The following communiqué of the Church admonished the Armenian commissioners not to divide the nation and reminded the Turkish side that the Armenian community was prepared to forgive those who acknowledged and accepted their transgressions in the past.

On the other side, the Diocese of the Armenian Church of America in New York, the community having more positive relations with the leading Armenian business society especially, published a more moderate message. The statement reminded that “the events of the past history had long separated and estranged the Turks and Armenians by bitterness, acrimony and mistrust” and the impacts of genocide had been inherited by the following generations. However, the statement underlined, this new commission might provide a real opportunity to normalize the relations between the two nations, and the community would pray for its success (Armenian Weekly, September 1, 2001). Despite its positive approach to the TARC, the critiques of the opposition did not target directly this community but those who allegedly led it astray for “business matters” (Astarijan, 2001) from its true course regarding relations with Turkey¹⁰.

¹⁰ Astarijan disclosed that Armenian businessman Hrair Hovnanian, chief and spokesman of the Armenian Assembly had made some remarks which irritated other representatives of the diaspora, during a meeting in White House upon the Turkish blockade of Armenia after invasion of Nagorno Karabakh. He quoted him as saying “I am a businessman. What do I know about politics? I dont know if the genocide has taken place or not. I’ll leave that to

When compared with the initial enthusiasm and flared disputes, the commission accomplished not so much in the end. Only development that is worth mentioning in terms of reconciliation literally was the parties' decision to appeal to a think-tank in 2002. During the meeting under the facilitatorship of David Phillips and Theodore Sorensen, previously one of aides of John F. Kennedy, the parties decided to ask a the New York-based International Center for Transitional Justice (ICTJ) the applicability of the 1948 Genocide Convention to the events at the beginning of the twentieth century, even though the report would be discussed in the commission behind closed doors. The Armenian party hailed the decision which seemed deliberately leaked out by Phillips, and announced that 'it would be a great political and military victory for Armenia' if the ICTJ experts conclude that the incidents of 1915 could be categorized as genocide. However, the Turkish delegation opposed to the citation of the term of "genocide" or Genocide Convention in the final statement of the commission lest it should challenge to the official position of the Turkish state. Finally, the content of the ICTJ report did not satisfy both parties. It disappointed the Armenian side by stipulating that the Genocide Convention had no any provision mandating its retroactive application. Yet, it infuriated the Turkish party by assigning a large space to "what if" aspect of the matter¹¹.

Since the beginning the Armenian side demanded the lifting of the Turkish economic blockade without any precondition. However, Ankara objected any rapprochement unless Armenia evacuated the Azeri territory under its occupation and the Turkish commissioners did not desire this opinion to be placed into the statement, instead, they consented to the addition of a simple explanation that the parties accepted to bring a proposal to the Turkish government on the lifting of visa restrictions against citizens of Armenia. In the beginning of 2002, in compliance with the commission's recommendation the Turkish government relaxed the visa restrictions against Armenia, only tangible product of the work of the commission. Yet Ankara continued to keep its borders closed to Yerevan in solidarity with Baku. The Armenian side welcomed the decision in the expectation that the decision would buttress the commercial links with the two countries which had previously been conducted over Tbilisi or Moscow (Magdashian, 2002). Although some advocated that against all odds the commission opened a channel for communication and consequently mutual empathy between the two nations, the

the historians and researchers". He also accused Hovnanian of collaborating with the foe, by reminding his role in the so-called "Trabzon Project" with Turkish businessman İshak Alaton, and his representation of a foreign company, Armentel, in a lawsuit against the fatherland Armenia.

¹¹ The report of ICTJ titled *The Applicability of The United Nations Convention on The Prevention And Punishment of The Crime of Genocide to Events Which Occurred During the Early Twentieth Century (2002)*, available online at <http://www.ictj.org/images/content/7/5/759.pdf> (June 1, 2010).

Turkish-Armenian relations have so far remained soured and the tensions continued to soar customarily during the spring months of the year; prior to April 24, the commemoration day for the diaspora. By the way, the recent protocol between the Turkish and Armenian presidents in 2009 seems to have shared the same fate with the TARC, albeit it deserves a detailed analysis within the same framework indeed.

SUMMARY AND CONCLUDING REMARKS

In the conflict resolution literature “reconciliation” is generally taken as mostly a third-party inspired process to relieve suspended nation-building from the legacy of ethnic conflict. Hence, reconciliation invokes two major interrelated concerns. On the international plane, it involves preserving the territorial integrity of the political entities whose populations were heavily inflicted by ethnic, religious, cultural or ideological frictions and preventing possible spill-over in the neighboring area. On the domestic plane, it is related to eradicating the psychological elements that might stall the ongoing peace-building in which inter-communal trust is to be desperately needed. In other words, reconciliation is mostly involved with keeping a nation unified if it tends to disintegrate because of ethnic or other relevant disagreements.

However, the term reconciliation is also employed in some cases, including that of Turkey and Armenia or post-Second World War Germany and Israel, to define diplomatic rapprochements between two sovereign nations. I found this interchangeably usage of the concepts of reconciliation and diplomatic rapprochement excessively problematic from varied aspects. Diplomatic rapprochement connotes deliberate state acts in pursuit of specific foreign policy objectives and it inevitably invokes visible and affordable transaction costs (like loss of vote in elections) for both the parties. It may be a beginning to a robust partnership in economic relations and transparency and mutual understanding in security sectors to prevent particularly security dilemma and even to alliance formation. However, this process is policy-oriented and cannot be promoted beyond strategic partnership in which the parties might get their objectives and policies in tune with each other’s over a number of issues.

The TARC case showed how the Armenian diaspora’s insistence to see the process as a full-fledged reconciliation with all psychological, cognitive and even theological elements between “the Turks and Armenians” blocked a promising course of diplomatic normalization between “Turkey and Armenia”. No suspect, the prefix “reconciliation” attached to the title of commission led to some serious misunderstandings in the Armenian diaspora and understandably urged it to drag the issue into the ethical and theological waters of reconciliation, just like described in the literature of conflict resolution. Yet, if one glances at the initial stand of the Yerevan government it is understood that the Armenian side, like the Turkish side, considered the commission as a non-official forum to avoid

transactional cost which might be inherited in official negotiations to normalize bilateral relations despite the bleeding problems like Nagorno Karabakh. Unfortunately, the TARC attempt failed due to the objections of the Armenian diaspora to the timing and mission of the initiative, the commissioners, its non-public sessions and its likely outcomes which would certainly fall short of what it had long demanded from the Turkish state; e.g., an official confession, apology and if probable compensation.

The TARC also confirmed the unlikelihood of “Sulha” (Braithwaite, 2002: 4) or ultimate arbitration by a respectable third party between states which in general possess the luxury of doing their way by ignoring ethical and even normative premises- particularly if they are confident to that they have visibly superior to their rivals¹². Even if the stronger party evaluates the opportunity costs and affords conveying the matter to platform of restorative justice it can continue to hold the privilege of ultimate say as to what to be restored. Marshal defines restorative justice as a process whereby “all parties come together to resolve collectively how to deal with the aftermath of the offence and its implications for the future” (cited in Braithwaite, 2002: 11). However, the process is based on free deliberation and a final democratic decision that may cost dearly to one of the parties. TARC case indicates that neither states nor victim diasporas are not so virtuous as to acquiesce to sacrificing their interest by pushing the limits of democratic deliberation. For instance, as discussed in this text, the Armenian diaspora remained adamant in its position regarding the 1915 events and conditioned any diplomatic opening with the Turkish state’s acknowledgment of its responsibility in the events and its implications and refused the Turkish governments’ pending proposal for the establishment of an impartial commission of historians for investigation of the event. As for the Turkish party, the Turkish commissioners did allow only some citations in official declarations simply confirming that there exists a problem of recognition between the parties thereby postponing the issue to an uncertain time.

The logical conclusion that can be drawn from the discussion thereof is that master frames form as serious obstacle as state interests before reconciliation the parameters of which is unfolded by the discipline of conflict resolution. Another logical conclusion is that diplomatic rapprochement is the best way before furthering the process up to the level of reconciliation -if the parties amiably believe its necessity of course. The TARC case hints that reconciliation requires a

¹² Sulha is an ancient Palestinian institution of restorative justice still practiced in Galilee area. It is based on mediation of respected persons between the family of offended and offender. The parties may consent on leaving to the mediators the ultimate decision regarding the way and severity of punishment.

secure environment in the largest extent, much beyond the lack of armed confrontation. First of all, reconciliation theoretically starts with the cease of hostilities and the process will be more sustainable as long as the persons who committed crimes, or turned a blind eye during the conflict are alive, within the reach and repentant. This posturing is probably valid for inter-state as well as intra-state reconciliation as the German-Israel relations confirms.

Secondly, inter-state reconciliation may be plausible in a societal environment much beyond that of the conventional society of states, probably within a security community, as defined by Deutsch, or in a different type of conglomerate of states. It seems that reconciliation between sovereign states might be taken as unprecedented, however on the other side, the European Union (EU) may be taken setting a good evidence to that it is not unthinkable. Yet, rather than spirituality, common material interests were what propelled the nineteenth century's ardent rivals to form a collectivity that can be categorized currently as "community." Nevertheless, the EU is a sui generis case; yet at least it signifies that inter-state reconciliation can only be understood within a basic frame of "community membership" -a new aspect that deserves a more detailed analysis indeed.

REFERENCES

- Aghjayan, G. (21.07.2001). A reconciliation based on denial. *Armenian Weekly*.
- Astarijan, H. (28.07.2001). The illegal child. *Armenian Weekly*.
- Atabaki, T. and Mehendela, S. (Eds.) (2005). *Central Asia and Caucasus: Transnationalism and diaspora*. London-New York: Routledge .
- Balakian, P. (16.07.2001) Letter to the editor of the New York Times. *New York Times*.
- Bar-Tal, D. (2000). From intractable conflict through conflict resolution to reconciliation. *Political Psychology*, 21 (2): 351-365.
- Braithwaite, J. (2002). *Restorative justice & responsive regulation*. Oxford: Oxford University Press.
- Burton, J. and Dukes, F. (1990). *Conflict practices in management, settlement and resolution*. New York: St. Martin Press.
- Cohen, R. (2008). *Global diasporas*. London-New York: Routledge.
- De Waal, T. (02.03.2001). "Recipes for stability in the Caucasus". *Institute of War and Peace Reporting (IWPR)*, CRS Issue 72. <http://iwpr.net/report-news/recipes-stability-caucasus>, (23.09.2010).
- Dufoix, S. (2003). *Diasporas*. Berkeley: University of California Press.

Dwyer, S. (1999). Reconciliation for realists. *Ethics and International Affairs*, 13 (1): 81-98.

Feldman, L. G. (1999). The principle and practice reconciliation in German foreign policy: Relations with France, Israel, Poland and the Czech Republic. (*Royal Institute of International Affairs*, 75 (2): 333-356.

Fox, J. and Sandler. S. (2004). *Bringing religion into international relations*. New York: Palgrave.

Frantz, D. (10.07.2001). Unofficial commission acts to ease Turkish-Armenian enmity. *New York Times*.

Geukjian, O. (2005). Book review, David L. Phillips, unsilencing the past: Track two diplomacy and Turkish-Armenian reconciliation. *Peace, Conflict and Development*, 7: 314-320.

Gibson, J. L. (2004). Does truth lead to reconciliation? Testing the causal assumptions of the South African truth and reconciliation process. *American Journal of Political Science*, 48 (2): 201-217.

Gopin, M. (2000). *Between Eden and Armageddon: The future of the world religions, violence and peacemaking*. Oxford-New York: Oxford University Press.

Ishkanian, A. (2008). *Democracy building and civil society in post-Soviet Armenia*. London-New York: Routledge.

Laguerre, M. S. (2006). *Diaspora, politics and globalization*, New York: Palgrave MacMillan.

Magdashian, P. and Tadevosian, A. (18.11.2001). "Troubled diaspora homecoming", *Institute of War and Peace Reporting (IWPR)*, CRS Issue 110. <http://iwpr.net/report-news/armenia-troubled-diaspora-homecoming>, (23.09.2012).

Magdashian, P. (11.02.2002). "Travel to Turkey eases", *Institute of War and Peace Reporting (IWPR)*, CRS Issue 115. <http://iwpr.net/report-news/armenia-travel-turkey-eases>, (23.09.2010).

Mandacı, N. (2002). Is Montenegro the next?. *Perceptions*, 6 (4): 79-96.

Marrus, M. R. (2006). *Official apologies and the quest for historical justice*. (Occasional Paper, No. 111). Toronto: University of Toronto, Munk Centre for International Studies.

Mendeloff, D. (2004). Truth seeking, truth-telling, and post-conflict peacebuilding: Curb the enthusiasm. *International Studies Review*, 6 (3): 355-380.

Norval, A. J. (1998). Memory, identity and (im)possibility of reconciliation: The work of the truth and reconciliation commission in South Africa. *Constellations*, 5 (2): 250-265.

Phillips, A. L. (1998). The Politics of reconciliation: Germany in East Central Europe. *German Politics*, 7 (2): 64-85.

Safran, W. (2004). Deconstructing and comparing diasporas. W. Kokot, K. Tololyan and C. Alfonso (Eds.) *Diaspora, identity and religion: New directions in theory and research*: In 9-29. London-New York: Routledge.

Sassounian, H. (19.07.2001a). Effort to reconcile with Turks causes discord among Armenians, *California Courier*.

Sassounian, H. (09.08.2001b). Reconciliation commission members deepen rift by lashing out critics. *California Courier*.

Sheffer, G. (2003). *Diaspora politics at home abroad*. Cambridge: Cambridge University Press.

Sonentz-Papazian, T. (21.07.2001). AAA to the rescue... How to restart the stalled vehicle of denial. *Armenian Weekly*.

NTV-MSNBC (25.10.2001). "Türkiye AP Raporundan Memnun", <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/115099.asp>

Sökefeld, M. (2006). Mobilizing in transnational space: a social movement approach to the formation of diaspora. *Global Networks*, 6 (3): 265-284.

Staub, E. (2006). Reconciliation after genocide, mass killings, or intractable conflict: Understanding the roots of violence, psychological recovery and steps toward a general theory. *Political Psychology*, 27 (6): 867-894.

Tavuchis, N. (1991). *Mea Culpa: A sociology of apology and reconciliation*. Stanford: Stanford University Press.

Tedovisian, A. (08.12.2000). "Armenian ghost haunt Istanbul", *Institute of War and Peace Reporting (IWPR)*, CRS Issue 61. <http://iwpr.net/report-news/armenian-ghosts-haunt-istanbul>, (23.09.2010).

Wallensteen, P. (2002). *Understanding conflict resolution*, London: Sage Publications.

Whittaker, D. J. (2002) *Conflict and reconciliation in the contemporary world*. London-New York: Routledge.

Note: All articles and editorials excepted from Asbarez Online and Armenian Weekly is digitally available in the archives on the domain of the newlines located at asbarez.com and armenianweekly.com respectively.

Yayın Geliş Tarihi: 20.05.2013
Yayına Kabul Tarihi: 16.06.2014
Online Yayın Tarihi: 30.09.2014

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 16, Sayı: 2, Yıl: 2014, Sayfa: 259-279
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

A RESEARCH ON BARRIERS TO SUSTAINABLE SUPPLY CHAIN MANAGEMENT AND SUSTAINABLE SUPPLIER SELECTION CRITERIA

Funda ÖZÇELİK*
Burcu AVCI ÖZTÜRK**

Abstract

Firms have started to become aware of the fact that their suppliers' responsibility for sustainability has a great impact on their own development and reputation and that any organization's environmental sustainability is impossible without incorporating sustainable supply chain management applications into their activities. In this study, a survey was conducted on the firms that issue sustainability reports in Turkey. The purpose of the study is to examine issues that businesses see as obstacles to sustainable supply chain management and to search rankings of the criteria that can be used in sustainable supplier selection. According to the results of the study, supplier firm culture and financial costs are seen as obstacles to sustainable supply chain management, and amongst the criteria given for sustainable supplier selection, three criteria identified to have the highest importance value are, respectively, abolition of child labor and working conditions, quality, and reliability. According to the overall rankings of the criteria, economic criteria rank first, followed by environmental and social criteria.

Keywords: Sustainability, Triple Bottom Line, Supply Chain Management, Sustainable Supply Chain Management.

SÜRDÜRÜLEBİLİR TEDARİK ZİNCİRİ YÖNETİMİ İÇİN ENGELLER VE SÜRDÜRÜLEBİLİR TEDARİKÇİ SEÇİM KRİTERLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Öz

İşletmeler tedarikçilerinin sürdürülebilirlik konularındaki sorumluluklarının kendi gelişim ve itibarları üzerindeki etkisinin ve herhangi bir örgütün çevresel sürdürülebilirliğinin, sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi uygulamalarını içermeden imkânsız olduğunun farkına varmaya başlamışlardır. Yapılan çalışmada, Türkiye'de sürdürülebilirlik raporu yayınlayan işletmeler üzerine anket yoluyla bir araştırma yapılmıştır. Çalışmanın amacı, işletmelerin sürdürülebilir tedarik zinciri için engel olarak gördükleri konuları ve sürdürülebilir tedarikçi seçimi için kullanılacak kriterlerin önem

* Dr., Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, fundacar@gmail.com

** Dr., Uludağ Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü, bavci@uludag.edu.tr

derecelerini araştırmaktır. Araştırmanın sonuçlarına göre, tedarikçi firma kültürü ve finansal maliyetler sürdürülebilir tedarik zinciri yönetimi için engel olarak görülmektedir, sürdürülebilir tedarikçi seçimi için verilen kriterlerden en yüksek önem derecelerine sahip olan üç kriter ise sırasıyla, çocuk işgücü çalıştırmama ve çalışma koşulları, kalite ve güvenilirlik olarak tespit edilmiştir. Sürdürülebilir tedarikçi seçiminde kullanılacak kriterler genel ortalamalarına göre sıralandığında, ekonomik kriterlerin ilk sırayı aldığı ve bunu çevresel kriterler ve sosyal kriterlerin takip ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilirlik, Üç Boyutlu Sorumluluk, Tedarik Zinciri Yönetimi, Sürdürülebilir Tedarik Zinciri Yönetimi.

INTRODUCTION

It is difficult to separate an organization, the environment and the society from one another as they are mutually dependant. For this reason, businesses should not endanger the environment or the society for the sake of their short-term profitability. Today, being profit-oriented is no longer enough for businesses; businesses must minimize their negative effects on the environment and have responsibility for their suppliers' attitudes towards child labor, health, safety, and pollution. In this context, sustainability which has three dimensions -economic, environmental and social- has become important to all business applications. Due to climate change, depletion of natural resources, wealth inequality, and corporate social responsibility, there is an ever-growing interest in improving organizations' social and environmental performance, and sustainability has begun to be integrated into a variety of missions and duties of organizations. Furthermore, it has become necessary to sustain processes along the value chain in order to contribute to sustainability (Gopalakrishnan et al., 2012: 193). Since more than 50% of a product's value is created by suppliers, businesses that want to operate in accordance with the principles of sustainability should take their supply chains into account entirely and ensure that there are sustainability practices in their supply chains (Hutchins and Sutherland, 2008: 1689; Paulraj, 2011: 21).

Recently, the concept of sustainability has begun to emerge in supply chain management (SCM) discipline in the literature as well. Sustainable supply chain management (SSCM) is the management of supply chain operations, resources, information, and funds, and aims to maximize the supply chain profitability while minimizing environmental impacts and maximizing social welfare (Hassini et al., 2012: 71). Sustainability of any organization is impossible without incorporating SSCM practices, and organization's environmental benefits diminish if the partners are not engaged in sustainability practices. Today, firms are well aware of the influence of their partners' irresponsible behavior on their own performance and reputation. Because of this, suppliers must be carefully evaluated and selected, and sustainability criteria must be taken into account during this process (Ageron et al., 2012: 169–170). In terms of the adoption of SSCM, it is necessary for businesses to reveal the barriers to SSCM and determine sustainable supplier selection criteria.

Despite the long history of sustainability, its implementation to the supply chain has begun recently. The relationship between SCM and sustainable development is emphasized in the researches on environmental management under different terminologies such as green purchasing, reverse logistic and reverse supply chain, product management and green supply chain, and social responsible purchasing (Krause et al., 2009: 18; Vachon and Mao, 2008: 1553). Most researches on SCM basically deal with the issues such as the environment, safety, and human rights separately, without considering the potential interrelationships amongst these or the other aspects of social responsibility. Since sustainability reporting is not mandatory and there are few firms issuing sustainability reports, there are not enough researches on SSCM in Turkey. The studies on SSCM available in Turkey are as follows. Erol et al. (2006) discussed the notions of reverse supply chain management, reviewing the relevant literature and the environmental directives, pointing to research opportunities for Turkey based on these discussions, and listed several research hypotheses and questions to be tested in field studies in Turkey. Zamantılı Nayır and Demiralay (2007) searched the meaning of corporate social responsibility and its importance to supply chains in food industry. Büyüközkan and Vardaloğlu (2008) explained the green supply chain concept and emphasized the points required for the success of green supply chain practices. Büyüközkan and Çiftçi (2011) focused on the problem of identifying an effective model based on sustainability principles for supplier selection in supply chains. Altuntaş and Türker (2012) analyzed how sustainable supply chains are strategically conceptualized and practiced in Turkey and examined sustainability reports of 10 production firms in terms of supply chain applications. The main purpose of this research is to look into SSCM barriers and sustainable supplier selection criteria for Turkey with a survey conducted on the firms that operate in Turkey and issue sustainability reports for Turkey. This study tries to contribute to the field of integration of sustainability into SSCM by determining the barriers to SSCM and the rankings of the criteria that can be used in sustainable supplier selection. The organization of the paper is as follows: First, in the literature review part, sustainability and SSCM concepts are introduced. Next, barriers to SSCM and sustainable supplier selection criteria are explained. Finally, the results of the survey conducted on the firms that issue sustainability reports for Turkey are presented.

LITERATURE REVIEW

In this section, the literature available on sustainability, SSCM, barriers to SSCM and sustainable supplier selection criteria are reviewed.

Sustainability

The awareness of the increasing impact of human beings on the earth has brought about the concepts of sustainability and sustainable development. The concept of sustainability has come into prominence in global sense by Brundtland

Report. In this report, prepared by the World Commission on Environment and Development (WCED), sustainable development is defined as “meeting the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs” (WCED, 1987). In order to ensure sustainable development both in industrialized and in developing countries, the interaction and connection between three pillars of sustainability should be characterized. The balance between those three pillars cannot be achieved without understanding how societal and industrial activities affect the environment or how the decisions taken today affect the future generations. For this reason, increasing the knowledge and awareness has become necessary in sustainability issues (Hutchins and Sutherland, 2008: 1688).

On the other hand, we need to acknowledge that it is difficult for businesses to adopt WCED’s commonly accepted macroeconomic definition of sustainability as it provides little guidance for organizations. It can be operationalised through “Triple Bottom Line” (TBL) concept which was developed by Elkington (1998). TBL considers and balances economic, environmental and social issues simultaneously from a microeconomic point of view (Gimenez and Tachizawa, 2012: 531; Govindan et al., 2013: 346; Hutchins and Sutherland, 2008: 1688). The main idea behind the TBL is that the ultimate success of a company should be measured not only by traditional financial bottom line but also with the company’s social and environmental performance as well (Markley and Davis, 2007: 766).

While there are various interpretations of sustainability, TBL approach helps to make sustainability applicable as a fundamental concept (Büyüközkan and Çiftçi, 2011: 165). Through sustainability reports, organizations can provide information about their economic, environmental and social performance and demonstrate their commitment to sustainable development to internal and external stakeholders (Hu et al., 2011: 843). Sustainability reporting helps organizations to set goals, measure performance and manage change towards the goal of sustainable development. Sustainability reporting is used synonymously with TBL reporting, corporate social responsibility reporting, and non-financial reporting, etc. in the academic literature and practice (GRI, 2013). Global Reporting Initiative (GRI) and the United Nations Global Compact (UNGC) provide companies with guidance on the main principles of sustainability reporting when preparing sustainability reports (İMKB, 2013).

The issue of sustainability has gained more importance in supply chain operations in recent years (Büyüközkan and Çiftçi, 2011: 165). Supply chain managers are in an important position to impact -positively or negatively- the environmental and social performance through supplier selection, model and carrier selection, location decisions, and packaging choices, etc. (Carter and Easton, 2011: 47). Reduced packaging, more efficient design for reuse and recycling, safe storage and transportation, improved working conditions, ISO 14000 standards are some of the activities that make a business more attractive to

customers and suppliers and that fall into the area of TBL approach. These activities lead to lower health and safety costs, reduced turnover and recruitment costs, less absenteeism, lower labor costs, shorter lead times, improved product quality, lower disposal costs, high level of motivation resulting from improved working conditions, productivity, and increased organizational reputation (Carter and Easton, 2011: 49).

Sustainable Supply Chain Management (SSCM)

Supply chain management (SCM) is a term that has emerged and gained popularity in the last few decades. A supply chain consists of all parties involved in fulfilling customer requests. Bowersox and Closs (1996) defined SCM as follows: The supply chain includes all activities associated with the flow and transformation of goods and services as well as the flow of information from material sources to the end user. Management refers to the integration of all internal and external activities of a firm (Büyükoğkan and Çiftçi, 2011: 164). In other words, SCM is the management of an organization's network that is connected with and involved in the process all the way from the acquisition of products and services to the end customer (Walker and Jones, 2012: 15).

As an organization's social impact is the sum of input and output throughout the supply chain, the best supply chain applications require more transparency along the supply chain (Vachon and Mao, 2008: 1554). Any irresponsible behavior of suppliers is likely to cause negative publicity, reputational damage, and costly legal obligations and reach to the focal company, and because of this, companies must ensure sustainability applications in their suppliers' facilities (Reuter et al., 2010: 46). A supply chain covers the whole production process, from the initial processing of raw materials to the delivery of the end product to the customer. Thanks to this, focusing on supply chain means a step towards the comprehensive development and implementation of sustainability (Linton et al., 2007: 1078). A supply chain consists of a number of businesses, and the sustainability of chain depends on the sustainability of each business (Ageron et al., 2012: 168; Hutchins and Sutherland, 2008: 1689; Krause et al., 2009: 18).

Organizations want to enhance sustainability profiles to meet the demands of various stakeholders, to comply with environmental legislations, and to tackle with the increase in the market pressure. Therefore, organizations have begun to pay attention to their supply chains. Now, academics and practitioners have begun to take account of sustainability issues in SCM and draw attention to the transformation to SSCM (Büyükoğkan and Çiftçi, 2011: 165; Govindan et al., 2013: 346). SSCM is the management of material, information and capital flows as well as the cooperation among the companies along the supply chain while taking into account the goals of sustainability dimensions which are derived from the customer and stakeholder requirements. This way, the focus on environmental management and operations is moved from local optimization of environmental factors to the entire supply chain—stages from production to disposition of

products (Amindoust et al., 2012: 1668; Beske, 2012: 374; Büyüközkan and Çiftçi, 2011: 164; Erol et al., 2011: 1088; Gopalakrishnan et al., 2012: 194; Hutchins and Sutherland, 2008: 1688; Seuring, 2011: 478; Seuring and Müller, 2008a: 1702).

SSCM includes a firm's plans and activities for the integration of environmental and social issues into SCM in order to enhance the firm's and also its suppliers' and customers' environmental and social performance (Gimenez et al., 2012: 150). SSCM means that organizations are held responsible for their suppliers' environmental and social performance in addition to traditional financial performance (Pagell and Wu, 2009: 37; Pullman et al., 2009: 40; Walker and Jones, 2012: 15). According to the SSCM, environmental and social criteria need to be fulfilled by the members who want to stay within the supply chain (Büyüközkan and Çiftçi, 2011: 164; Erol et al., 2011: 1088; Gopalakrishnan et al., 2012: 194; Seuring and Müller, 2008a: 1702; Seuring, 2011: 478). SSCM covers concepts such as green or environmental SCM where businesses endeavour to minimize negative impacts on the environment. It also incorporates the social issues such as ensuring decent working conditions in their suppliers or sourcing goods ethically and fairly along the supply chain (Walker and Jones, 2012: 15).

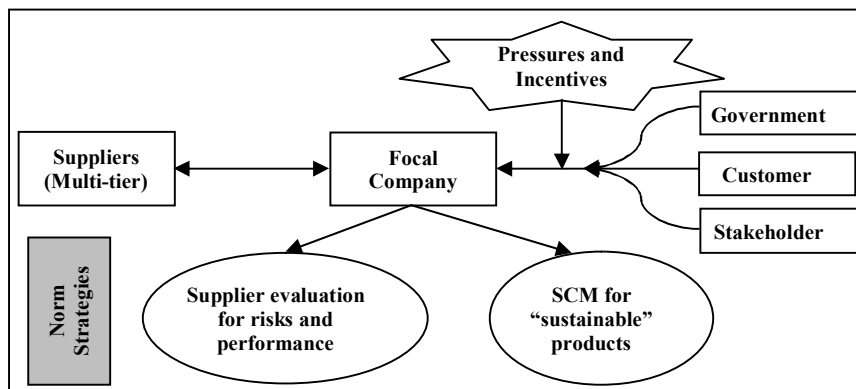
The researches about SSCM in the literature are as follows: Svensson (2007) described and illustrated the aspects of SSCM. Markley and Davis (2007) outlined the potential competitive advantage firms could create through the formation of a sustainable supply chain and described potential measures for managers to use. Seuring and Müller (2008b) presented the findings from a Delphi study where they identified four major topics: (1) pressures and incentives for SSCM, (2) identifying and measuring impacts on SSCM, (3) supplier management and (4) SCM. Seuring and Müller (2008a) offered a literature review on SSCM taking 191 papers published from 1994 to 2007 into account and offered a conceptual framework that summarized the research in this field. Seuring and Müller concluded that research on SSCM was dominated by green/environmental issues and social aspects, and also the integration of the three dimensions of sustainability was still rare. Keating et al. (2008) aimed to provide clues to industry and academia on how best to approach the challenge of developing a sustainable supply chain. Vachon and Mao (2008) explored the potential link between supply chain characteristics and sustainable development at the country level and indicated that supply chain strength is positively linked to all three dimensions of sustainable development. Pagell and Wu (2009) used 10 firms' case studies to build a coherent and testable model of the elements necessary to create a sustainable supply chain. Gold et al. (2010) explored the role of SSCM as a catalyst of generating valuable inter-organizational resources and possible sustained inter-firm competitive advantage through collaboration on environmental and social issues on the basis of a content analysis. Carter and Easton (2011) conducted a systematic review of the SSCM literature in the principal logistics and supply chain management journals, across a 20-year time frame. They stated that SSCM research has become richer theoretically and more rigorous methodologically, and there are numerous

opportunities for further advancing theory, methodology, and the managerial relevance of future inquiries. Paulraj (2011) sought to evaluate the effect of firm-specific resources and/or capabilities on SSCM and sustainability performance. They found that in addition to external stakeholder pressures, firm-specific capabilities can also have a significant influence on the environmental, social and economic performance of firms. Hassini et al. (2012) reviewed the literature on sustainable supply chains between the years 2000–2010 and provided frameworks for SSCM and performance measures. Ashby et al. (2012) examined the discipline of SCM within the context of sustainability. They stated that the environmental dimension is significantly better represented in the literature through specific processes at all stages of the supply chain but social dimension receives less emphasis than expected. Beske (2012) discussed the complementarities of dynamic capabilities and SSCM research and developed a framework which integrated dynamic capabilities into SSCM practices. Walker and Jones (2012) aimed to explore SSCM issues in companies that were recognized as leaders in their sectors and investigated what factors influence SSCM and how practice might change in the future. They drew useful lessons from leading companies for practitioners seeking to implement SSCM.

Barriers to Sustainable Supply Chain Management

Organizations adopt sustainability and deal with SSCM practices in order to respond to pressures and incentives from their environment --especially from government, NGOs and other stakeholders (Beske, 2012: 374). Triggers for SSCM are shown in Figure 2.

Figure 1: Triggers for Sustainable Supply Chain Management

Source: Seuring, S. and Müller, M. (2008a). From a literature review to a conceptual framework for sustainable supply chain management. *Journal of Cleaner Production*, 16 (15), p. 1703.

The issues that encourage SSCM are the pressures of and incentives from different groups, authoritative demands and regulations, responsibility towards stakeholders, obtaining competitive advantage, customer demand, and loss of

reputation. Stakeholders constitute the largest part, but customers and the governments are also important. Customers are of great importance because as long as the products and services are accepted by customers, it may be seen right to work with that supplier. Moreover, government control of any type is of great importance (Ageron et al., 2012: 170; Seuring and Müller, 2008a: 1703).

When businesses face pressure, they generally transmit this pressure to their suppliers. It has been identified by previous researches that organizations face internal and external barriers and enablers to SSCM. Internal enablers include top management commitment, supportive culture, and involvement of employees. Adopting environmental management systems is also beneficial for sustainable supply chains. For SSCM, cooperation with suppliers is important. In order to successfully implement SSCM, top management support, cross-functional teams, enhanced communication, and a win-win situation for all included parties are necessary (Beske, 2012: 375). Otherwise, enabling factors may turn into barriers.

Being proactive in sustainable supply chains gives organizations competitive advantage and helps them to manage their reputational and environmental risks. Adopting sustainable concepts in traditional SCM is very difficult, and there are many barriers firms face during the integration of sustainability consciousness into traditional SCM (Luthra et al., 2011: 231-257; Walker and Jones, 2012: 16; Zaabi et al., 2013: 895-905). Barriers to SSCM include lack of supportive corporate structures and processes, lack of management commitment, and depending on traditional accounting methods that don't facilitate reporting on TBL, consumers' lower price demands, and competitive pressures. Government regulations, lack of commitment among suppliers, industry type, product price, production capacity, supply chain configuration and location also constitute barriers to SSCM (Luthra et al., 2011: 231-257; Walker and Jones, 2012: 16; Ageron et al., 2012: 172; Zaabi et al., 2013: 895-905).

Barriers to SSCM can be grouped under the following headings;

Suppliers' facilities: An efficient information and technology system is necessary for supporting sustainable activities during various stages of product life cycle. For example a product development program which encompasses the design for the environment, recovery and reuse is very useful for sustainable goals (Luthra et al., 2011: 236; Zaabi et al., 2013: 898; Mittal and Sangwan, 2013: 299; Zhu and Geng, 2013: 8). Innovation and technology integrate innovation into the corporate culture, inducing new ideas and processes by all the employees of the firm. Lack of IT implementation and resistance to technology advancement adoption are important barriers to achieve efficient SSCM. (Luthra et al., 2011: 237; Zhu and Geng, 2013: 8). Because of this, IT implementation and adoption of technology advancements must be placed in suppliers' facilities.

Suppliers' human skills: Firms which have higher quality of human resources such as the ones having training programs of high quality will be in a

good position for the adoption and implementation of SSCM practices. The skills and the training of human resources provide new ideas for companies and enable them to adopt new technologies more easily. Poor quality of human resources is an important barrier to the implementation of SSCM practices in an organization (Luthra et al., 2011: 237; Zaabi et al., 2013: 896; Mittal and Sangwan, 2013: 299; Zhu and Geng, 2013: 8).

Financial costs: The investment required by sustainable methodologies such as green design, green manufacturing, environmentally friendly packing and disposal of hazardous wastes is high. IT enablement, advanced technology adoption, hiring qualified employees all requires a large investment. Lack of clear benefits like not being able to predict return on investment and consumers' desire for lower prices constitute barriers to SSCM. Therefore, financial costs constitute a major barrier to the implementation of SSCM practices (Luthra et al., 2011: 239; Zaabi et al., 2013: 897; Mittal and Sangwan, 2013: 299; Zhu and Geng, 2013: 7, 8).

Suppliers' top management commitment: Top management support is necessary for the success of any strategic program success. Top management encourages formation and implementation of sustainable initiatives across the organization. For this reason lack of top management commitment is one of the barriers to the implementation of SSCM (Luthra et al., 2011: 239; Zaabi et al., 2013: 898; Mittal and Sangwan, 2013: 299; Zhu and Geng, 2013: 8).

Suppliers' firm size: Small and medium-sized enterprises (SMEs) face a variety of barriers to the implementation of environmental practices that may not exist in the larger corporate arena (Herren and Hadley, 2010: 3; Zaabi et al., 2013: 896).

Sustainable Supplier Selection

Because of suppliers' essential role in supply chain functioning and their contribution to the firm's sustainability performance, suppliers must be carefully evaluated and selected (Ageron et al., 2012: 170). In building a sustainable supply base, supplier selection is an important activity for purchasing and supply management. Purchasing acts as a gatekeeper using predefined criteria in selection of suppliers. (Goebel et al., 2012: 8).

Since the 1960s, many researchers and purchasing practitioners have been focusing on the criteria that are needed for the selection and evaluation of potential suppliers. Dickson (1966) identified 23 different criteria -including quality, delivery, performance, warranty and claim policy, production facilities and capacity and technical capabilities- and concluded that quality, delivery and performance history criteria are the most important three criteria for supplier selection. Weber et al. (1991), Weber and Current (1993) and Ghodsypour and O'Brien (1998) reviewed past research on supplier evaluation methods and concluded that price was the highest ranked criteria followed by delivery and quality. Ho et al. (2010) reviewed past articles in order to investigate the most

popular criteria for supplier selection and evaluation and concluded that quality was the most popular criteria followed by delivery, price/cost, manufacturing capability and service. Liao and Kao (2011) found quality, price, and delivery performance are the most important supplier selection economic criteria (Govindan et al, 2013: 348). Economic aspects have been considered solely for supplier selection for many years. Purchasing managers make a selection from a range of suppliers using traditional evaluation and selection criteria such as price, quality, and delivery time for ensuring economic sustainability of a company and pay little attention to environmental and social criteria. After SSCM started to receive increasing interest in the sustainability and SCM area, academicians pointed out the importance of including environmental and social aspects to the traditional supplier selection criteria, and eventually, organizations started to include these criteria as well. Amindoust et al. (2012) determined the sustainable supplier selection criteria and sub-criteria and proposed a methodology for evaluation and ranking of a given set of suppliers based on those criteria and sub-criteria. Govindan et al. (2013) explored sustainable supply chain initiatives and examined the problem of identifying an effective model based on TBL approach for supplier selection operations in supply chains by presenting a fuzzy multi-criteria approach.

METHODOLOGY

Research Objectives

This study focuses on firms' demand for sustainability reporting of their suppliers, the barriers that the firms face in SSCM and their views about sustainable supplier selection criteria. By drawing on barriers to SSCM, supply chain, and sustainable supply chain selection criteria literature, we seek to identify the barriers and most important selection criteria.

Sample Selection and Data Collection

The research questions are addressed by means of an exploratory survey conducted among companies that issue sustainability report. The questionnaire was sent to the firms that issue sustainability reports according to GRI and UNGC guidelines. We found out that 36 firms that issued sustainability reports for Turkey prepared sustainability reports according to GRI guidelines. The firms that issue sustainability reports are taken from kurumsalsurdurulebilirlik.com website. Kurumsalsurdurulebilirlik.com is responsible for data gathering and local communication on sustainability reports and practices in Turkey for GRI Sustainability Disclosure Database. 89 firms' extensive UNGC-COP (Communication on Process) reports were attained from unglobal compact website. The questionnaires were sent to 125 (89+36) firms in total. The questions about SSCM were prepared in the light of the researches of McKinsey (2010 and 2011), Ageron et al. (2012), Lee et al. (2009) and Govindan, et al. (2013). The data were collected through e-mail, and 55 questionnaires were taken into consideration. In

the analysis of the data obtained from the survey, descriptive statistics were calculated. Data were analyzed through SPSS 13.0 (Statistical Package for Social Sciences).

Descriptive Analysis

The distribution of respondents according to industry sectors and firms' number of employees are presented in Table 1. 16% of the 55 responding companies are in energy sector, 13% are in health care products sector, and 9% are conglomerates. The companies that have been marked as other (13%) are operating in communication consulting, household appliances, and promotional services sectors. 33% of the respondents have more than 1500 employees, 7% have between 901-1500, 15% have between 601-900, 9% have between 401-600, 5% have between 251-400, and 31% have fewer than 250 employees. The questionnaire was answered by the general manager, general manager assistant, auditor, managers responsible for corporate communications, and investment specialists. According to the results of this research, 95% of respondents want their suppliers to prepare sustainability reports.

Table 1: Industry Sectors and Number of Employees

Industry Sectors	N	%	Number of Employees	N	%
Automotive	2	4	More than 1500	18	33
Textiles and Apparels	4	7	Between 901-1500	4	7
Metals products	2	4	Between 601-900	8	15
Construction	3	5	Between 401-600	5	9
Financial Services	3	5	Between 251-400	3	5
Energy	9	16	Fewer than 250	17	31
Transportation and Logistic	2	4	TOTAL	55	100
Conglomerates	5	9			
Telecommunication	2	4			
Health care products	7	13			
Food and Beverage Products	3	5			
Chemicals	3	5			
Information Technology	1	2			
Public Agencies	2	4			
Other:	7	13			
TOTAL	55	100			

Respondents were asked to assess barriers to SSCM. Barriers to SSCM, frequencies and percentages are listed in Table 2. Two dominating barriers were identified: the top score was reached by "suppliers' firm culture" (78.2%), and it was subsequently followed by "financial costs" (58.2%).

Table 2: Barriers to SSCM

	N	%
Suppliers' firm culture	43	78.2
Financial costs	32	58.2
Supply chain configuration	19	34.5
Return on investment (ROI)	18	32.7
Product price	18	32.7
Suppliers' firm size	16	29.1
Suppliers' human skills	16	29.1
Product characteristics	13	23.6
Suppliers' location	13	23.6
Suppliers' top management commitment	12	21.8
Suppliers' facilities	10	18.2

Firms' culture is a key driver for the application of new strategies and applications, but for Turkey, firms' culture often constitutes a barrier to the adoption of new applications. The investment required by sustainable methodologies and the consumers' desire for lower prices may constrain and generate barriers to SSCM practices. Firms are generally profit oriented and economic sustainability which is an important issue must be ensured by sustainable investments.

Several studies have addressed the financial costs as the most important barrier to sustainability and SSCM (Ageron et al., 2012: 175; Herren and Hadley, 2012: 2). In the study of Ageron et al. (2012), financial costs, green investments, ROI, product price, top management commitment, organizational culture of supplier firms, production capacity, human resources, supply chain configuration, location and size of suppliers were given as major barriers from the supply side. And they confirmed that financial preoccupations remain the principal barrier to SSCM. They identified financial costs, green investments, and ROI as top three barriers to sustainable supply management. As mentioned before, supportive culture is given as an enabler of SSCM in our survey; respondents see suppliers' firm culture as a barrier (not an enabler) to SSCM in Turkey. Financial costs and ROI constitute the top barriers for Turkish firms, and this is in line with the results of the Ageron et al. (2012).

Analysis of Supplier Selection Criteria

In the survey, respondents were asked to rate the importance of economic, environmental and social criteria that could be used in SSCM on a five-point Likert scale from not at all important (= 1) to extremely important (= 5). These criteria and their means are shown in Table 3.

When we ranked the criteria that could be used in SSCM according to the importance given, three criteria with the highest means are, respectively, working conditions and abolition of child labor (4.74), quality (4.73), and reliability (4.72). Traditional approach to supplier selection takes into account merely the economic

aspects, however in the present research; “abolition of child labor and working conditions” has the highest mean. This might be a result of the problems experienced by the businesses in the past. Sometimes a high level of environmental and social performance and reputation achieved by businesses can be damaged by its suppliers’ poor environmental and social management systems and working conditions. For example, in 1996, Nike was vilified because some of its subcontractors were using child labor. For this reason, nowadays, businesses should control and monitor suppliers’ operations in order to ensure that their suppliers are environmentally friendly and have social responsibility (Gimenez and Tachizawa, 2012: 531). The means of all of the economic criteria are over 4. Traditional economic criteria still pursue its importance for firms in the supplier selection and evaluation process. Social criteria on supporting community projects (3.74), supporting educational institutions (3.60), grants and donations (3.38) rank last according to the importance given. The means of all of the environmental criteria are below the means of the economic criteria (except flexibility).

Table 3: Supplier Selection Criteria for Sustainable Supply Chain Management

	Mean		Mean
Economic Criteria		Environmental Criteria	
Quality	4.73	Use of environmentally friendly materials	4.35
On time delivery	4.62	Recycling	4.35
Costs (product cost, ordering cost, logistic cost)	4.51	Checking and controlling of environmental activities	4.33
Lead time	4.51	Use of environmentally friendly technology	4.33
Technology Capability	4.37	Air and carbon emissions	4.31
Flexibility	4.07	Solid wastes	4.31
Overall Mean	4.47	Energy consumption	4.31
Social Criteria		Waste water	4.29
Working conditions and abolition of child labor	4.74	Raw material consumption	4.26
Reliability	4.72	Water consumption	4.26
Health and Safety Practices	4.64	Having environment-related certificates and environmental management systems like ISO 14001	4.20
Equity of labor sources, diversity and discrimination	4.30	Eco-design and green packing	4.14
Long-term relations	4.23	Green Image	3.87
Education and service infrastructures	4.12	Overall Mean	4.26
Social responsibility	4.01		
Flexible working arrangements	3.76		
Supporting community projects	3.74		
Supporting educational institutions	3.60		
Grants and donations	3.38		
Overall Mean	4.11		

Traditionally, organizations take into consideration price/cost, quality, and delivery criteria when assessing suppliers’ performance. Nowadays, sustainability plays an important role in the long term success of the supply chain, and the

purchasing process has become more complicated as a result of environmental and social pressures. Most of the organizations take economic, environmental, and social concerns into account and begin to pay attention to the sustainability operations of the suppliers. Sustainable performance criteria have to be taken into account to incorporate SSCM practices and to achieve sustainability, which is known by firms.

Overall means for economic, environmental and social criteria are calculated as follows: 4.47 for the economic criteria, 4.26 for the environmental criteria, and 4.11 for the social criteria. Therefore, when the criteria that can be used in SSCM according to the level of importance given are ranked, economic criteria are followed by environmental and social criteria. After all, the traditional supplier selection criteria have the highest overall means.

In the study of Ageron et al. (2012), they confirmed that quality and price were two most important criteria and other traditional criteria were highly valued. They observed that the importance given to environmental issues exceeded social responsibility issues. The results of this study are in line with the results of Ageron et al.'s (2012) study.

CONCLUSION

In this day and age, customers buy products considering not only the brand of the product but also the supply chain that produce the product. Because of this, businesses are affected by and held responsible for their suppliers' operations, and sustainability issues have gained more importance in supply chain operations. Suppliers that are sensitive to environmental and social issues increase the efficiency of purchasing firms/companies and decrease the probability of problems in procurement and provide protection for organization's reputation. Firms are well aware of the importance of their partners' responsibility for sustainability on their own development, and any organization's environmental sustainability is impossible without incorporating SSCM applications. Suppliers are important drivers of the sustainable supplier chain. Therefore, when selecting suppliers, firms do not only take into account the traditional economic criteria but also must give importance to the other dimensions of sustainability as well. In order to investigate the barriers to SSCM and determine importance given to sustainable supplier selection criteria, a survey was conducted on the firms that operate in Turkey and issue sustainability reports for Turkey. According to the results of the research, most of the firms want their suppliers to prepare sustainability reports. Suppliers' firm culture and financial costs are seen as obstacles to sustainable supplier management. When the criteria that can be used in SSCM are ranked according to the importance given, three criteria with the highest means are, respectively, abolition of child labor and working conditions, quality, and reliability. As a result of problems experienced by the businesses, the "abolition of child labor and working conditions" criterion amongst the social criteria has the highest mean.

Instead of traditional economic criteria, a criterion amongst the social aspects having the highest importance indicates a considerable progress towards SSCM.

Businesses, as part of the prevention and risk minimization strategy, must ensure that their suppliers operate environmentally friendly and socially responsible. Tomorrow's businesses will be held responsible not only for creating economic value, but also on the basis of their provision of sustainability. Integration of sustainability into supply chains is a significant and evolving field. In order to achieve a sustainable supply chain, all of the members of the chain, from suppliers to top managers, must be aware of, knowledgeable about and ready for sustainability issues. Partnerships with suppliers that are strong in economic, environmental and social fields will enhance the performance of the supply chain and extend the sustainability beyond the businesses' boundaries to their supply chain partners.

The purpose of this study is to contribute to the SSCM field by identifying barriers to the implementation of SSCM for the firms that issue sustainability reports. The findings of the study can be useful as it outlines the major barriers and sustainable supplier selection criteria. In Turkey, firms are very slow in adopting sustainable practices. Because of this, firms that issue sustainability reports are so few, and this is one of the limitations of this study. Another limitation of the study is that the list of barriers may be incomplete. This research can be extended by including other developing countries and/or by including more barriers.

REFERENCES

- Ageron, B., Gunasekaran, A. and Spalanzan, A. (2012). Sustainable supply management: An empirical study. *International Journal of Production Economics*, 140 (1): 168–182.
- Altuntaş, C. and Türker, D. (2012). Sürdürülebilir tedarik zincirleri: sürdürülebilirlik raporlarının içerik analizi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (3): 39–64.
- Amindoust, A., Ahmed, S., Saghafinia, A. and Bahreininejad, A. (2012). Sustainable supplier selection: A ranking model based on fuzzy inference system. *Applied Soft Computing*, 12 (6): 1668–1677.
- Ashby, A., Leat, M. and Hudson-Smith, M. (2012). Making connections: A review of supply chain management and sustainability literature. *Supply Chain Management: An International Journal*, 17 (5): 497–516.
- Beske, P. (2012). Dynamic capabilities and sustainable supply chain management. *International Journal of Physical Distribution and Logistics Management*, 42 (4): 372–387.

Büyüközkan, G. and Vardaloğlu, Z. (2008). Yeşil tedarik zinciri yönetimi. *Lojistik Dergisi*, 8: 66–73.

Büyüközkan, G. and Çiftçi, G. (2011). A novel fuzzy multi-criteria Decision framework for sustainable supplier selection with incomplete information. *Computers In Industry*, 62 (2): 164-174.

Carter, C. R. and Easton, P. L. (2011). Sustainable supply chain management: Evolution and future directions. *International Journal of Physical Distribution and Logistics Management*, 41 (1): 46–62.

Dickson, G.W. (1966). An analysis of vendor selection system and decisions. *Journal of Purchasing*, 2 (1): 5–17.

Elkington, J. (1998). Cannibals with forks: the triple bottom line of the 21st century. Stoney Creek CT: New Society Publishers.

Erol, İ., Nurtanış Velioğlu, M. and Sivrikaya Şerifoğlu, F. (2006). AB uyum yasaları ve sürdürülebilir kalkınma bağlamında tersine tedarik zinciri yönetimi: Türkiye'ye yönelik araştırma fırsatları ve önerileri. *İktisat İşletme ve Finans*, 21 (44): 86–106.

Erol, İ., Sencer, S. and Sari, R. (2011). A new fuzzy multi-criteria framework for measuring sustainability performance of a supply chain. *Ecological Economics*, 70 (6): 1088–1100.

Ghodsypour, S. H. and O'Brien, C. (1998). A decision support system for supplier selection using an integrated analytic hierarchy process and linear programming. *International Journal of Production Economics*, 56–57 (20): 199–212.

Gimenez, C., Sierra, V. and Rodon, J. (2012). Sustainable operations: Their impact on the triple bottomline. *International Journal of Production Economics*, 140 (1): 149–159.

Gimenez, C. and Tachizawa, E. M. (2012). Extending sustainability to suppliers: A systematic literature review. *Supply Chain Management: An International Journal*, 17 (5): 531–543.

Goebel, P., Reuter, C., Pibernik, R. and Sichtmann, C. (2012). The influence of ethical culture on supplier selection in the context of sustainable sourcing. *International Journal of Production Economics*, 140 (1): 7–17.

Gold, S., Seuring, S. and Beske, P. (2010). Sustainable supply chain management and inter-organizational resources: A literature review. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 17 (4): 230–245.

Gopalakrishnan, K., Yusuf, Y. Y., Musa, A., Abubakar, T. and Ambursa, H. M. (2012). Sustainable supply chain management: A case study of British Aerospace (BAe) systems. *International Journal of Production Economics*, 140 (1): 193–203.

Govindan, K., Khodaverdi, R. and Jafarian, A. (2013). A fuzzy multi criteria approach for measuring sustainability performance of a supplier based on triple bottom line approach. *Journal of Cleaner Production*, 47: 345–354.

GRI, “What is sustainability reporting?”, <https://www.globalreporting.org/information/sustainabilityreporting/Pages/default.aspx> (04.03.2013).

Hassini, E., Surti, C. and Searcy, C. (2012). A literature review and a case study of sustainable supply chains with a focus on metrics. *International Journal of Production Economics*, 140 (1): 69–82.

Herren, A. and Hadley, J. (2010). Barriers to environmental sustainability facing small businesses in Durham, NC. *Unpublished Master's Thesis*. Nickolas School of the Environment, Duke University, Durham.

Ho, W., Xu, X. and Dey, P. K. (2010). Multi-criteria decision making approaches for supplier evaluation and selection: a literature review. *European Journal of Operational Research*, 202 (1): 16–24.

Hu, A. H., Chen, L-T., Hsu, C-W. and Ao, J-G. (2011). An evaluation framework for scoring corporate sustainability reports in Taiwan. *Environmental Engineering Science*, 8 (12): 843–858.

Hutchins, M. J. and Sutherland, J. W. (2008). An exploration of measures of social sustainability and their application to supply chain decisions. *Journal of Cleaner Production*, 16 (15): 1688–1698.

İMKB, “Sürdürülebilirlikle ilgili özet bilgiler”, http://www.imkb.gov.tr/datum/surdurulebilirlik/SURDURULEBILIRLIK_OZET_BILGILER.pdf (08.01.2013).

Keating, B., Quazi, A., Kriz, A. and Coltman, T. (2008). In pursuit of a sustainable supply chain: Insights from Westpac Banking Corporation. *Supply Chain Management: An International Journal*, 13 (3): 175–179.

Krause, D. R., Vachon, S. and Klassen, R. D. (2009). Special topic forum on sustainable supply chain management: introduction and reflections on the role of purchasing management. *Journal of Supply Chain Management*, 45 (4): 18–25.

Lee, A. H. I., Kang, H. Y., Hsu, C. F. and Hung, H. C. (2009). A green supplier selection model for high-tech industry. *Expert Systems with Applications*, 36 (4): 7917–7927.

Liao, C. N. and Kao, H. P. (2011). An integrated fuzzy TOPSIS and MCGP approach to supplier selection in supply chain management. *Expert Systems with Applications*, 38 (9): 10803–10811.

Linton, J. D., Klassen, R. and Jayaraman, V. (2007). Sustainable supply chains: An introduction. *Journal of Operations Management*, 25 (6): 1075–1082.

Luthra, S., Kumar, V., Kumar, S. and Haleem A. (2011). Barriers to implement green supply chain management in automobile industry using interpretive structural modeling technique – an Indian perspective. *Journal of Industrial Engineering and Management*, 4 (2): 231–257.

Markley, M. J. and Davis L. (2007). Exploring future competitive advantage through sustainable supply chains. *International Journal of Physical Distribution and Logistics Management*, 37 (9): 763–774.

Mittal, V. K. and Sangwan, K. S. (2013). Assessment of hierarchy and inter-relationships of barriers to environmentally conscious manufacturing adoption. *World Journal of Science, Technology and Sustainable Development*, 10 (4): 297–307.

McKinsey, “How companies manage sustainability: Mckinsey global survey results”, http://www.mckinseyquarterly.com/How_companies_manage_sustainability_McKinsey_Global_Survey_results__2558 (15.03.2013).

McKinsey, “The business of sustainability survey: Mckinsey global survey results”, http://www.mckinseyquarterly.com/The_business_of_sustainability_McKinsey_Global_Survey_results_2867 (15.03.2013).

Özsüzgün Çalışkan, A. (2012). Sürdürülebilirlik raporlaması. *Muhasebe ve Vergi Uygulamaları Dergisi*, 5 (1): 41–68.

Pagell, M. and Wu, Z. (2009). Building a more complete theory of sustainable supply chain management using case studies of 10 exemplars. *Journal of Supply Chain Management*, 45 (2): 37–56

Paulraj, A. (2011). Understanding the relationships between internal resources and capabilities, sustainable supply management and organizational sustainability. *Journal of Supply Chain Management*, 47 (1): 19–37.

Pullman, M. E., Maloni, M. J. and Carter, C. R. (2009). Food for thought: Social versus environmental sustainability practices and performance outcomes. *Journal of Supply Chain Management*, 45 (4): 38–54.

Reuter, C., Foerstl, K., Hartmann, E. and Blome, C. (2010). Sustainable global supplier management: The role of dynamic capabilities in achieving competitive advantage. *Journal of Supply Chain Management*, 46 (2): 45–63.

Seuring, S. and Müller, M. (2008a). From a literature review to a conceptual framework for sustainable supply chain management. *Journal of Cleaner Production*, 16 (15): 1699–1710.

Seuring, S. and Müller, M. (2008b). Core issues in sustainable supply chain management—a Delphi study. *Business Strategy and the Environment*, 17 (8): 455–466.

Seuring, S. (2011). Supply chain management for sustainable products—insights from research applying mixed methodologies. *Business Strategy and the Environment*, 20 (7): 471–484.

Svensson, G. (2007). Aspects of sustainable supply chain management (SSCM): Conceptual framework and empirical example. *Supply Chain Management: An International Journal*, 12 (4): 262–266.

Vachon, S. and Mao, Z. (2008). Linking supply chain strength to sustainable development: A country-level analysis. *Journal of Cleaner Production*, 16 (15): 1552–1560.

Walker, H. and Jones, N. (2012). Sustainable supply chain management across the UK private sector. *Supply Chain Management: An International Journal*, 17 (1): 15–28.

WCED Report, “Our common future”, http://conspect.nl/pdf/Our_Common_Future-Brundtland_Report_1987.pdf (06.02.2013).

Weber, C. A., Current, J. R. and Benton, W. C. (1991). Vendor selection criteria and methods. *European Journal of Operational Research*, 50 (1): 2–18.

Weber, C. A. and Current, J. R. (1993). A multi objective approach to vendor selection. *European Journal of Operational Research*, 68 (2): 173–184.

Zaabi, S. A., Dhaheri, N. A. and Diabat, A. (2013). Analysis of interaction between the barriers for the implementation of sustainable supply chain management. *The International Journal of Advanced Manufacturing Technology*, 68 (1–4): 895–905.

Zamantılı Nayır, D. and Demiralay, S. (2007). Kurumsal sosyal sorumluluk kavramının gıda sanayii tedarik zincirindeki yeri: Sorumlular, işlevler ve unsurlar. *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, XXIII (2): 249–262.

Zhu, Q and Geng, Y. (2013). Drivers and barriers of extended supply chain practices for energy saving and emission reduction among Chinese manufacturers. *Journal of Cleaner Production*, 40: 6–12.

APPENDIX: Survey

What is your company's activity field?

Automotive
Textiles and Apparels
Metals products
Construction
Financial Services
Energy
Electronics
Transportation and Logistic
Conglomerates
Telecommunication
Health care products
Food and Beverage Products
Chemicals
Information Technology
Public Agencies
Other:

What is your position in your organization?

.....

How many people work in your company?

Fewer than 250
Between 251-400
Between 401-600
Between 601-900
Between 901-1500
More than 1500

Do you want your suppliers to prepare sustainability report?

Yes
No

What are the main barriers to sustainable supply chain management?

(You can select more than one option.)

Financial costs
Return on investment (ROI)
Product price
Product characteristics
Supply chain configuration
Suppliers' location
Suppliers' firm size
Suppliers' firm culture
Suppliers' facilities
Suppliers' top management commitment
Suppliers' human skills

Evaluate importance degrees of economic criteria which can be used for supplier selection in sustainable supply chain management?

	Not at all important 1	Slightly important 2	Neither important nor unimportant 3	Very important 4	Extremely important 5
Quality					
Costs (product cost, ordering cost, logistic cost)					
Lead time					
On time delivery					
Flexibility					
Technology Capability					

Evaluate importance degrees of environmental criteria which can be used for supplier selection in sustainable supply chain management?

	Not at all important 1	Slightly important 2	Neither important nor unimportant 3	Very Important 4	Extremely Important 5
Air and carbon emissions					
Waste water					
Solid wastes					
Raw material consumption					
Energy consumption					
Water consumption					
Having environment-related certificates and environmental management systems like ISO 14001.					
Checking and controlling of environmental activities					
Use of environmentally friendly materials					
Use of environmentally friendly technology					
Eco-design and green packing					
Recycling					
Green image					

Evaluate importance degrees of social criteria which can be used for supplier selection in sustainable supply chain management?

	Not at all important 1	Slightly important 2	Neither important nor unimportant 3	Very important 4	Extremely important 5
Long-term relations					
Reliability					
Equity of labor sources, diversity and discrimination					
Flexible working arrangements					
Working conditions and abolition of child labor					
Health and safety practices					
Education and service infrastructures					
Supporting educational institutions					
Grants and donations					
Supporting community projects					
Social responsibility					

Yayın Geliş Tarihi: 13.11.2013
Yayına Kabul Tarihi: 05.07.2014
Online Yayın Tarihi: 30.09.2014

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 16, Sayı: 2, Yıl: 2014, Sayfa: 281-302
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

TÜRKİYE HİSSE SENEDİ PİYASASI GETİRİ VE OYNAKLIĞINDAKİ UZUN DÖNEM BAĞIMLILIK İÇİN AMPİRİK BİR ANALİZ^{1, 2}

Serpil TÜRKYILMAZ*
Mesut BALİBEY**

Öz

Çalışma ARFIMA-FIGARCH modelleri yardımıyla Türkiye hisse senedi piyasası getirilerinde ikili uzun hafıza özelliğinin varlığını incelemekte dolayısıyla zayıf formda etkin piyasa hipotezini test etmektedir. Bu amaçla kullanılan veri 2010-2013 dönemi Borsa İstanbul (BIST) için günlük hisse senedi kapanış fiyatlarını içermektedir. Öncelikle ortalama ve oynaklıktaki uzun hafızanın varlığı ayrı olarak incelenmiştir. ARFIMA modeli sonuçları BIST getirileri için ortalamada uzun hafıza özelliği gösterirken, getiri oynaklıklarındaki uzun hafızanın varlığı için FIGARCH modeli de istatistiksel olarak anlamlı sonuçlar vermiştir. İkinci olarak, ortalama ve oynaklıktaki birlikte uzun hafıza özelliği ARFIMA-FIGARCH modeli ile değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, ortalamada uzun hafızanın varlığına dair bir bulgu elde edilemezken, oynaklığın öngörülebilir bir yapı gösterdiği Türkiye borsası etkin bir piyasa değildir.

Anahtar Kelimeler: ARFIMA-FIGARCH, İkili Uzun Hafıza, Oynaklık, Yapısal Kırılma, Etkin Piyasa Hipotezi.

AN EMPIRICAL ANALYSIS FOR LONG TERM-DEPENDENCE IN THE RETURN AND VOLATILITY OF TURKISH STOCK MARKET^{3, 4}

Abstract

The study examines presence of dual long memory property in returns of Turkish Stock Market by using ARFIMA-FIGARCH model and, tests Weak Form Efficient Market Hypothesis. The data set consists of daily closing prices for the period 2010 to 2013 of Istanbul Stock Exchange. Firstly, long memory property in return and volatility has been

¹ Bu çalışma, 27-30 Ekim 2013 tarihleri arasında Antalya'da düzenlenen 8.Uluslararası İstatistik Kongresi'nde sunulan sözlü bildirinin Türkiye ile ilgili kısmını içermektedir.

² Bu çalışma Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırmalar Kurumu (TÜBİTAK) tarafından 113K416 nolu 1002-Hızlı Destek projesi kapsamında desteklenmektedir.

* Yrd. Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Matematik Bölümü, serpil.turkyilmaz@bilecik.edu.tr

** Araş. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Matematik Bölümü, mesut.balibey@bilecik.edu.tr

³ This study includes the section about Turkey of oral-presentation presented in 8th International Statistics Congress organized on 27-30 October 2013 in Antalya.

⁴ This study is supported by The Scientific and Technological Research Council of Turkey (TUBITAK) through Fast Support Program-1002 (Project Number: 113K416).

investigated separately. FIGARCH model indicates statistically significant findings while the results of ARFIMA model display long memory dynamics in returns of BIST. Secondly, long memory in return and volatility has been evaluated simultaneously by using ARFIMA-FIGARCH model. Consequently, Turkish Stock Market is not Efficient Market because volatility shows forecastable structure while there have not been obtained any finding about presence of long memory in return .

Keywords: *ARFIMA-FIGARCH, Dual Long Memory, Volatility, Structural Break, Efficient Market Hypothesis.*

GİRİŞ

Finansal piyasalarda yer alan menkul kıymetlerin fiyatlarının oluşum sürecini açıklamaya çalışan piyasaların etkinliği ile ilgili en temel teori “Etkin Piyasa Hipotezi” adıyla Fama (1965) tarafından geliştirilmiştir. Etkin Piyasa Hipotezi’ ne göre menkul kıymetlerin gelecekteki değerlerini tahmin etmek isteyen yatırımcılar, piyasada mevcut olan bilgiler ile piyasaya yeni ulaşan bilgileri hızlı ve doğru biçimde menkul kıymetlerin fiyatlarına yansıtmaktadırlar. Etkin bir piyasada yer alan menkul kıymetlerin o an için piyasada var olan her türlü bilgiyi yansıttığı düşünüldüğünden söz konusu bilgilere dayanılarak piyasada ortalamanın üzerinde kazanç elde etme imkânı yoktur. Etkin Piyasa Hipotezi menkul kıymetlerin fiyatlarının rassal olarak oluştuğunu savunduğu için, menkul kıymetlerin geçmişte oluşan fiyat hareketlerine bakarak gelecekteki fiyat hareketlerini tahmin etmek mümkün olmamaktadır.

Etkin Piyasa Hipotezi bilgiye dayalı olarak üç farklı formda değerlendirilmektedir. İlki zayıf tipte etkin piyasalardır. Bu piyasalarda fiyatlar tüm geçmiş bilgileri yansıtmaktadırlar. Buna bağlı olarak da fiyatlara yansımış olan geçmiş bilgilerden yararlanılarak normalin üstünde yüksek karlar elde etme imkânı olmamaktadır. Etkin piyasaların ikinci türü yarı güçlü tipte etkin piyasalardır. Bu tip piyasalar geçmiş bilgilere ek olarak kamuya açıklanmış olan bilgileri de yansıtmaktadırlar. Etkin piyasaların bir diğer türü olan güçlü tipte piyasalarda geçmiş ve kamuya açıklanmış bilgilere ek olarak kamuya açıklanmamış bilgileri de yansıtmaktadırlar. Etkinliğin sağlandığı piyasada fiyatlar adil olacaktır ve normalin üzerinde yüksek bir gelir elde edilemeyecektir. Çünkü tüm bilgiler piyasada mevcuttur, piyasaya gelen yeni bir bilgi de çok hızlı bir şekilde fiyatlara yansıtıldığı için menkul kıymetlerin fiyatları aşırı değerlendirme veya değer kaybetme gibi bir durum söz konusu olmayacaktır. Etkin Piyasa Hipotezi’ ne göre hisse senedi getirileri zamandan bağımsızdır ve tüm zaman dilimleri getiri açısından bilgi anlamında aynı özelliğe sahiptir (Çevik ve Erdoğan, 2009; Çevik, 2012).

Finans literatüründe uzun yıllar boyunca Etkin Piyasa Hipotezi ile ilgili teorik ve uygulamalı çalışmalar yapılmıştır. Elde edilen bulguların çoğu hipotezin tersine getirilerin öngörülebildiğini destekleyen sonuçlar göstermektedirler. ARCH ve GARCH türü modellerin Engle (1982) ve Bollerslev (1986) tarafından önerilmesi ile birlikte hisse senedi piyasa getirilerinin oynaklıklarının

modellenmesi önemli bir araştırma alanı olmuştur. Çalışmaların genelinde hisse senedi piyasa oynaklığının zamana bağlı olarak değiştiği ve oynaklık kümelemesi olarak adlandırılan pozitif seri korelasyonlar sergilediği bulunmuştur. Bu durum oynaklıktaki değişmelerin tesadüfî olmadığını göstermektedir fakat bu modeller oynaklıktaki uzun hafıza özelliğini göz önünde bulundurmamaktadır. Özellikle para politikaları ve finansal yatırım kararları açısından finansal piyasa davranışlarının doğrusal olup olmadığı konusu oldukça önemlidir. Finansal piyasalardaki fiyat hareketlerinin doğrusal olmayan bir yapıya sahip olması durumunda standart istatistiksel analizler doğru sonuçlar vermemektedir. Finansal piyasaların yapısı akademisyenlerin, yatırımcıların ve politika yapıcıların piyasalara farklı bir bakış açısıyla yaklaşmalarına neden olmakta ve Etkin Piyasa Hipotezi'ni test edilebilir hale getirmektedir. Bu amaçla literatürdeki pek çok çalışma piyasaların etkinliği ile ilgili koşullu ortalama ve oynaklıktaki uzun hafıza özelliklerini analiz etme üzerine odaklanmaktadır.

Son yıllarda özellikle hisse senedi piyasa getiri ve oynaklıklarındaki uzun hafıza özelliklerini modelleme ilgilenilen bir çalışma alanı olmuştur ve bu alanda pek çok ekonometrik çalışma yapılmıştır. İlk çalışmalar koşullu ortalama için uzun hafıza yaklaşımı ile ilgili bir kesirli fark alma süreci ile karakterize edilen kesirli bütünleşik otoregresif hareketli ortalama süreci ARFIMA modeli ile ilgili çalışmalardır. (Baillie, 1996; Granger, 1980; Granger ve Joyeux, 1980; Hosking, 1981). Ampirik bulguların bazıları şu şekildedir; Balaban (1995), 1988 ile 1994 yılları arasında Türkiye için IMKB günlük verileri kullanılarak hisse senedi fiyatlarının rassal yürüyüş izlemediğini yani IMKB'nin etkin bir piyasa olmadığını tespit etmiştir. Blasco ve Santamaria (1996), İspanya hisse senedi ve alt sektör endeks değerlerinin uzun hafıza özelliğine sahip olup olmadığını 1980 ve 1993 yılları arasında günlük veriler kullanarak araştırmışlardır. Analiz sonucunda İspanya hisse senedi piyasası getirisinin uzun hafıza özelliğini gösterdiğine dair bulgular elde edememişlerdir. Barkoulas vd., (2000), 1981 ve 1990 yılları arasında haftalık veriler kullanarak Yunanistan hisse senedi piyasasında zayıf formda etkin piyasa hipotezinin geçerliliğini araştırmışlardır. Çalışmalarında Yunanistan hisse senedi piyasasının zayıf formda etkin olmadığını tespit etmişlerdir. Resende ve Teixeira (2002), Brezilya hisse senedi piyasası için haftalık veriler kullanarak 1986 ile 1999 yılları arasında ortalamadaki uzun hafıza özelliğinin varlığını ARFIMA modeliyle test etmişlerdir. Model sonuçlarına göre uzun hafızanın varlığına dair bulgular elde edememişlerdir. Tolvi (2003a), 16 OECD ülkesinin hisse senedi piyasaları için 1960-1999 yılları arasında aylık veriler kullanarak ARFIMA modelini tahmin etmiş ve analiz sonucunda Danimarka, Finlandiya ve İrlanda hisse senedi piyasasının uzun hafıza özelliği gösterdiğini bulmuştur. Tolvi (2003b), Finlandiya hisse senedi piyasasında 1987-2001 arasında günlük veriler kullanarak uzun hafızanın varlığını incelemiştir. Finlandiya hisse senedi getirisinin ve firmalara ait hisse getirilerinin bütünleşme derecelerinin parçalı yapıda olduğuna dair kanıtlar sunmuştur yani ortalama uzun hafızanın varlığını göstermiştir. Caporale ve Gil-Alana (2004), S&P500 endeksi için yapmış oldukları

çalışmalarında 1828-1991 yılları arasında günlük veriler kullanmışlardır. S&P500 endeks getiri serisinin parçalı yapıda bütünleşik olduğunu yani uzun hafıza özelliği gösterdiğini tespit etmişlerdir. Kılıç (2004), FIGARCH modelleri kullandığı çalışmasında IMKB100 endeks getirisinin uzun hafıza özelliği gösterdiği ve bunu bağlı olarak etkin bir piyasa olmadığını tespit etmiştir. Vougas (2004), Atina hisse senedi piyasası endeks getirilerinde uzun dönemde bağımlılığın varlığını 1990-2000 yılları arasında günlük veriler kullanarak araştırmıştır. ARFIMA modeli sonuçlarına göre Atina hisse senedi piyasasında uzun hafıza varlığına dair bulgular elde edememiştir. Gil-Alana (2006), Amsterdam, Frankfurt, Hongkong, Londra, Paris, Singapur ve Japonya borsaları üzerine yapmış olduğu çalışmasında 1986 ile 1997 yılları arasında günlük veriler kullanmıştır. Analiz sonuçlarına göre ülkelere ait hisse senedi piyasası endeks değerlerinin durağan olamadığına dair bulgular elde etmiştir. Cajueiro ve Tabak (2006), Çin hisse senedi piyasasında endeks getiri değerlerinde uzun dönemli bağımlılık olduğunu tespit etmişlerdir. Christodoulou-vulos ve Siokis (2006), Türkiye ve 33 ülkenin hisse senedi piyasası üzerine yapmış oldukları çalışmasında günlük veriler kullanmışlardır. Yarı parametrik yöntemler kullandıkları çalışmalarında tüm ülkelerin %65'i için hisse senedi getirilerinde uzun dönemli bağımlılık bulguları elde etmişlerdir. Elder ve Serletis (2007), DownJones endeksi üzerine yapmış oldukları çalışmalarında 1928-2006 arasında günlük veriler kullanmışlar yarı parametrik ve dalgacık yöntemini kullanarak endeksin parçalı bütünleşme derecesinin sıfırdan farksız olduğunu bulmuşlardır.

Assaf (2007), Mısır, Ürdün, Fas ve Türkiye hisse senedi piyasaları üzerine yapmış olduğu çalışmasında 1997-2002 yılları arasında günlük veriler kullanmıştır. Yarı parametrik yöntemlerle bu ülkelere ait hisse senedi piyasalarının getiri serilerinde uzun hafızanın kanıtını bulmuştur. Lux ve Kaizoji (2007), Tokyo hisse senedi piyasasında 100 firmanın hisse getirileri için yapmış olduğu çalışmasında 1975-2001 yılları arasında günlük veriler kullanmışlar, GARCH, FIGARCH ve ARFIMA modellerini kullandığı çalışmasında öngörü performansında uzun hafıza modellerinin daha iyi sonuçlar elde ettiğini bulmuşlardır. Kasman ve Torun (2007), Türkiye borsasının ikili uzun hafıza özelliğini ARFIMA-FIGARCH modeliyle incelemiş getiri ve oynaklıkta uzun hafıza dinamiklerinin varlığını göstermiş, etkin olmayan bir piyasa olduğuna dair bulgu elde etmiştir. Disario vd., (2008), IMKB100 endeksi üzerine yapmış oldukları çalışmalarında 1988-2004 yılları arasında günlük veriler kullanmışlardır. Dalgacık yöntemi kullandıkları çalışmalarında IMKB100 endeksinin getiri serisinde uzun hafızanın varlığını tespit etmişler ve Etkin Piyasa Hipotezi'nin gerçekleşmediğini belirtmişlerdir. Mcmillan ve Thupayagele (2008), Güney Afrika hisse senedi piyasası getirisi üzerine yaptıkları çalışmalarında 1987-2007 yılları arasında günlük veriler kullanmışlardır. 1995-2007 tarihleri arasındaki veriler için ARFIMA-FIGARCH modeli kullanılarak piyasanın etkinliğini araştırmışlardır. Elde ettikleri sonuçlara göre ortalama getiride uzun hafızanın varlığına dair sonuçlar elde edemezken oynaklıkta uzun hafızanın olduğu sonucuna varmışlardır. Çevik ve Erdoğan (2009), çalışmalarında 2001 kriz sonrası dönem olan 2003-2007 yılları arasında bankacılık

sektörünün zayıf formda etkinliğini yapısal kırılma testleri ve güçlü hafıza modelleri ile araştırmışlar bankacılık sektörünün hisse fiyat serilerinin tümünde yapısal kırılma tespit edilmiş ve kırılmanın etkisi ortadan kaldırıldığında fiyat serilerinin uzun hafıza özelliği gösterdiği ve bankacılık sektörünün zayıf formda etkin olmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Korkmaz vd. (2009), parametrik yaklaşım kullanarak IMKB100 endeksinin getiri ve oynaklığında uzun hafızanın varlığını araştırmıştır. Analiz sonucuna göre endeks getirisi uzun hafıza özelliği göstermezken oynaklığın uzun hafızaya sahip olduğu sonucuna varmışlardır. Kang vd. (2010), yarı parametrik yöntemler kullanarak Çin hisse senedi endeks getirisinin oynaklığında uzun hafızanın varlığına dair bulgular elde etmişlerdir. Ural ve Küçüközmen (2011), S&P500, FTSE100, DAX, CAC40 ve ISE100 borsa endekslerinin kapanış fiyatları için ARFIMA-FIGARCH modelleri ile ve yapısal kırılma testi kullanarak uzun hafıza özelliklerini incelemiştir. Analiz sonuçlarına göre tüm borsalar için ikili uzun hafızanın olduğunu dolayısıyla tüm borsaların zayıf formda etkisiz olduklarını bulmuşlardır. Çevik (2012), Türkiye için IMKB’de etkin piyasa hipotezinin geçerli olup olmadığını parametrik ve yarı parametrik yöntemler ile araştırmış, zayıf formda etkin piyasa hipotezinin varlığını belirleyebilmek için 10 sektör endeksini kullanmıştır. IMKB’nin etkin bir piyasa olmadığına dair bulgular elde etmiştir. Maheshchandra (2012), Hindistan borsası için günlük BSE ve NSE getirilerini kullanarak ARFIMA-FIGARCH modelleri ile uzun hafızanın varlığını incelemiştir. ARFIMA modeli sonuçları getirilerde uzun hafızanın olmadığını fakat FIGARCH modeli koşullu varyansta uzun hafızanın güçlü bir kanıtını göstermiştir.

Getiri ve oynaklıkların otokorelasyon fonksiyonlarındaki hiperbolik oranda azalmada yavaş ortalamaya dönme eğilimi getiri ve oynaklıkta uzun hafıza olarak tanımlanmaktadır. Özellikle finansal yatırım kararları alınırken ve para politikaları açısından finansal piyasa davranışlarının doğrusal olup olmadığı konusu çok önemlidir. Finansal piyasalardaki fiyat hareketlerinin doğrusal olmayan bir yapı göstermesi yatırım kararları alınırken standart istatistiksel analizlerin hatalı sonuçlar vermesine neden olacaktır. Bu nedenle finansal piyasaların karmaşık yapısı akademisyenlerin, politika yapımcıların ve yatırımcıların piyasalara farklı bir bakış açısıyla yaklaşmalarına neden olmuştur. Doğrusal olmayan fiyat hareketleri Etkin Piyasa Hipotezi’ni test edilebilir hale getirmiştir. Literatürde pek çok çalışma koşullu ortalama ve oynaklıktaki ikili uzun hafıza özelliğini analiz etme üzerine odaklanmaktadır. Son yıllarda özellikle hisse senedi piyasa getiri ve oynaklığındaki uzun hafıza özelliklerini modelleme ilgilenilen bir araştırma alanı olmuştur.

Çalışma Türkiye borsa getirileri ve oynaklıklarındaki ikili uzun hafıza özelliklerinin (2010-2013) dönemi için ARFIMA-FIGARCH türü modeller ile incelenmesini dolayısıyla Etkin Piyasa Hipotezi’nin test edilmesini içermektedir.

METODOLOJİ**ARFIMA-FIGARCH Modeli**

Granger ve Joyeux (1980) ve Hosking (1981) getirilerdeki uzun hafıza özelliğinin test edilmesi için ARFIMA modelini önermişlerdir. Bu modelin amacı koşullu ortalamadaki kesirli bütünleşik süreci I (d) değerlendirmektir. Granger ve Joyeux (1980) ve Hosking (1981) önerdikleri ARFIMA (p, ξ , d) modelini aşağıdaki gibi ifade etmişlerdir.

$$\psi(L)(1-L)^\xi(y_t - \mu) = \theta(L)\varepsilon_t \quad (1)$$

$$\varepsilon_t = z_t\sigma_t, \quad z_t \sim N(0,1)$$

$$(1-L)^\xi = \sum_{k=0}^{\infty} \frac{\Gamma(k-\xi)L^k}{\Gamma(-\xi)\Gamma(k+1)}, \text{ şeklindedir.}$$

Burada $\Gamma(\cdot)$ bir gama fonksiyonudur.

$(1-L)^\xi$ parçalılığı gösteren bölüm binom açılımlı sonlu bir MA süreci şeklinde aşağıdaki gibi de yazılabilir.

$$(1-L)^\xi = 1 - \xi L + \frac{\xi(\xi-1)}{2!} L^2 - \frac{\xi(\xi-1)(\xi-2)}{3!} L^3 + \dots \quad (2)$$

Burada ε_t , σ^2 varyanslı i.i.d. (independent and identically distributed) dir. L gecikme operatörünü göstermektedir. $(1-L)^\xi$ kesirli fark alma operatörüdür. ξ kesirli bütünleşme derecesini göstermektedir ve tamsayı değildir. ξ nın tamsayı değeri geleneksel ARMA modelini ifade etmektedir. Eğer,

$0 < \xi < 0.5$ ise, sürecin uzun hafıza özelliği gösteren uzak gözlemler arasında pozitif bağımlılık sergilediği,

$-0.5 < \xi < 0$ ise, sürecin (anti-persistence) adı verilen uzak gözlemler arasında negatif bağımlılık sergilediğini göstermektedir.

$\xi = 0$ olduğu zaman sürecin durağan olduğu ve

$\xi = 1$ ise sürecin bir birim kök süreci izlediği söylenebilir.

Eğer $\xi \geq 0.5$ ise süreç durağan değildir ve $\xi \leq -0.5$ ise süreç durağandır fakat zaman herhangi bir AR süreci ile modellenmez bir başka ifade ile tersinir değildir.

$$\psi(L) = 1 - \psi_1 L - \psi_2 L^2 - \dots - \psi_p L^p \text{ ve}$$

$\theta(L) = 1 + \theta_1 L - \theta_2 L^2 - \dots - \theta_q L^q$ otoregresif AR ve hareketli ortalama MA polinomlarıdır (Granger ve Joyeux, 1980; Hosking, 1981).

Standart ARMA süreçlerinin otokorelasyon fonksiyonu üstel olarak azalırken, bu süreçlerin tersine Hosking (1981), kesirli bütünleşik süreçler için otokorelasyon fonksiyonununun yavaş bir şekilde hiperbolik olarak azaldığını göstermiştir.

Oynaklık üzerinde şokların etkisinin sürekli fakat sonsuz olmadığı fikri Baillie, Bollerslev ve Mikkelsen (1996)'ni, Granger (1980) ve Hosking (1981) tarafından ilk defa ortalama için ileri sürülen kesirli bütünleşme fikrini uygulamaya götürmüştür.

Kareli hatalardaki ARFIMA modeli gösteriminin genişletilmiş hali FIGARCH modelini önermişler. Baillie vd. (1996), FIGARCH (p,d,q) modelini aşağıdaki gibi ifade etmektedirler.

$$\phi(L)(1-L)^d \varepsilon_t^2 = \omega + [1 - \beta(L)]v_t \quad (3)$$

$v_t = \varepsilon_t^2 - \sigma_t^2$ sıfır ortalamalı seri olarak ilişkisiz hatalardır. ε_t^2 , GARCH sürecinin kareli hatalarıdır. $\{v_t\}$ süreci koşullu varyans σ_t^2 için değişiklikler olarak entegre edilmektedir. $\phi(L)$ ve $[1 - \beta(L)]$ 'nin tüm köklerinin birim çemberin dışında yer aldığı varsayılır.

Eğer $d=0$ ise FIGARCH (p,d,q) süreci bir GARCH (p,q) sürecine indirgenmektedir.

Eğer $d=1$ ise, FIGARCH süreci bir bütünleşik GARCH (IGARCH) süreci olur. Bu süreçte şoklar gelecekteki oynaklık üzerinde sonsuz bir etkiye sahiptir.

Yukarıda da belirtildiği üzere, FIGARCH (p,d,q) modeli ε_t^2 üzerine bir ARFIMA yapısını empoze etmektedir. Model (3) aşağıdaki gibi yeniden düzenlenebilmektedir.

$$[1 - \beta(L)]\sigma_t^2 = w + [1 - \beta(L) - \phi(L)(1-L)^d]\varepsilon_t^2, \quad (4)$$

ε_t^2 'nin koşullu varyansı;

$$\sigma_t^2 = \frac{\omega}{[1 - \beta(L)]} + \lambda(L)\varepsilon_t^2, \text{ ile verilmektedir.}$$

Burada,

$$\lambda(L) = 1 - \frac{\phi(L)}{[1 - \beta(L)]}(1-L)^d \text{ şeklindedir.}$$

Ayrıca $\lambda(L) = \lambda_1L + \lambda_2L^2 + \dots + \lambda_iL^i$ ya da $\sum_{i=1}^{\infty} \lambda_iL^i$ biçiminde sonsuz bir toplam olarak ifade edilebilir(Kasman vd., 2009; Vats, 2011).

Baillie vd.(1996) çalışmalarında $0 \leq d < 1$ olduğunda FIGARCH (p,d,q) süreçlerinin koşullu varyansı üzerine bir şokun etkisinin hiperbolik oranda azalmakta olduğunu göstermişlerdir. Buna bağlı olarak oynaklığın kısa dönem dinamikleri geleneksel GARCH modeli parametreleri ile modellenirken, kesirli bütünleşme parametresi d ile oynaklığın uzun dönem dinamikleri değerlendirilebilmektedir.

AMPİRİK BULGULAR

Çalışmada Türkiye hisse senedi piyasaları için etkin piyasa hipotezinin geçerli olup olmadığı araştırılacaktır. Bu bölümde verilerin tanımlayıcı analizlerine ve modellerin tahmin sonuçlarına yer verilmektedir ve hipotezin testi için, seçilen dört ülkeye ait borsa endeks getiri serilerindeki uzun hafıza özelliği (uzun dönem bağımlılık) ikili uzun hafıza modelleri ARFIMA-FIGARCH modelleri ile analiz edilmektedir. Bulgular, Eviews8 ve OxMetriks7 programları yardımıyla elde edilmiştir.

Veri ve Başlangıç Analizleri

Çalışmada kullanılan veriler global ekonomik kriz sonrası 2010-2013 dönemi için günlük borsa endeks verilerinden oluşmaktadır. Türkiye (Borsa İstanbul-BIST100), borsalarına ait t zamanındaki günlük logaritmik getiriler;

$$R_t = \ln(P_t / P_{t-1}) \times 100, \quad t=1,2,\dots,n. \quad (5)$$

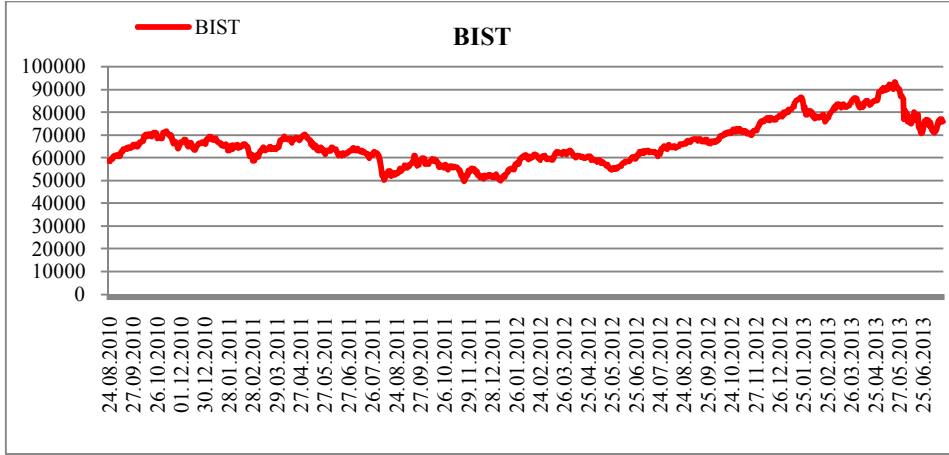
Burada R_t ; t zamanındaki endeksin getirisini,

P_t ; t zamanındaki endeksin kapanış fiyatını,

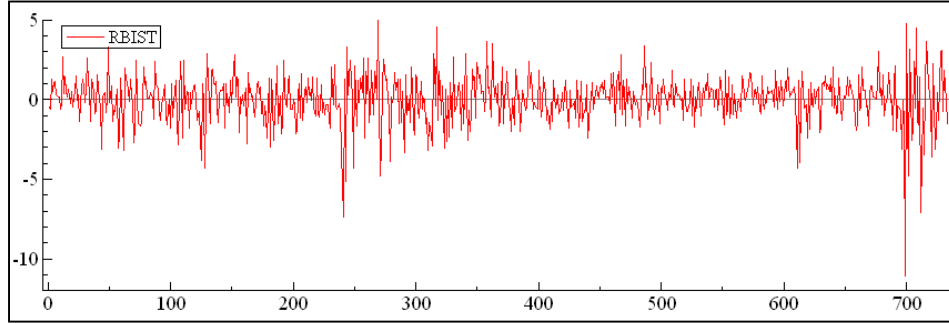
P_{t-1} ; t-1 zamanındaki endeksin kapanış fiyatını göstermektedir. BIST100 verileri Borsa İstanbul elektronik web sitesinden elde edilmiştir.

Türkiye (RBIST) borsası endeks getirilerine ait tanımlayıcı istatistikler Tablo 1'de sunulmaktadır.

Şekil 1a ve Şekil 1b sırasıyla BIST endeks değerleri ile RBIST getiri serisinin grafiklerini sunmaktadır.

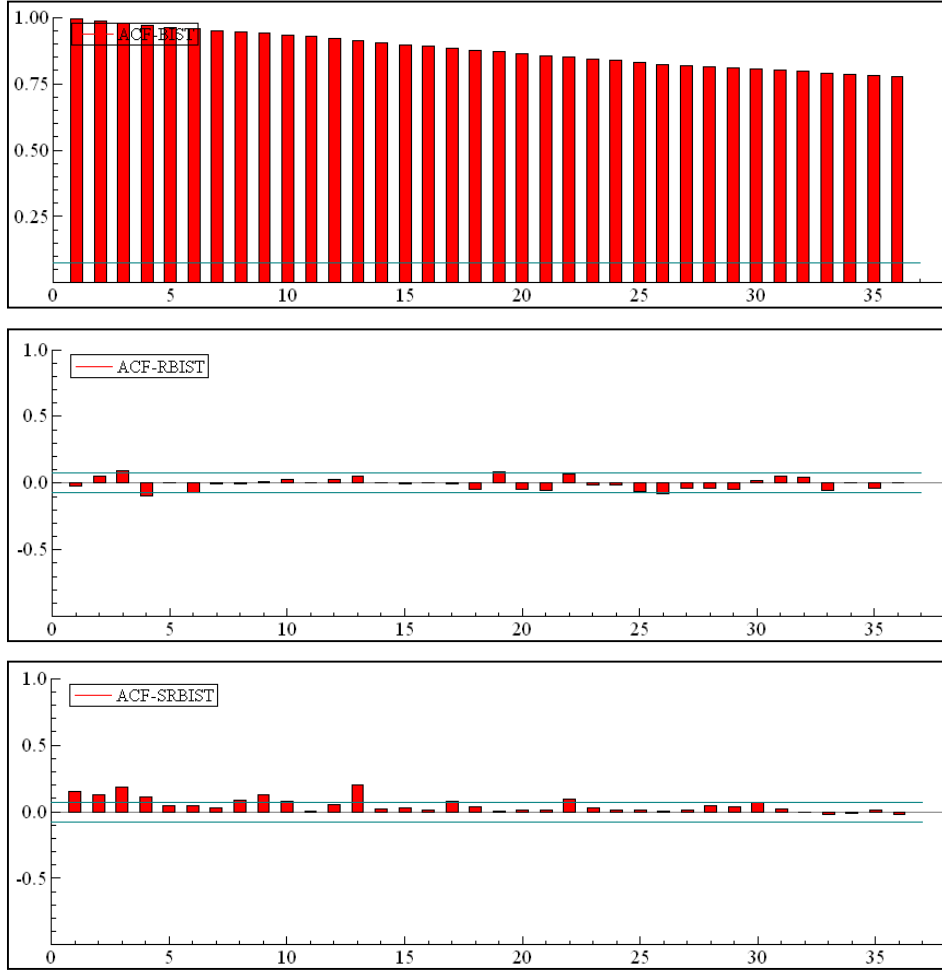
Şekil 1a: BIST-100 Endeksi

Şekil 1a incelendiğinde uygulama dönemi için yaklaşık 2011 Mayıs ayına kadar durağanlık gösteren borsa verilerinde yaklaşık 2012 Ocak başlarına kadar düşme eğilimi gözlenmektedir. Bu dönemden sonra seri iniş çıkışlar sergilese de 2013 Mayıs başlarına kadar kuvvetli artan bir trend izlemekte ve yeniden düşme ile birlikte artma eğilimi devam etmektedir.

Şekil 1b: Getiri Serisi

Şekil 1b ise getiri serisinin ortalama etrafındaki eğilimini ve volatilité (oynaklık) kümelemelerinin varlığını görsel olarak göstermektedir.

Şekil 2: BIST Endeks, Getiri ve Getiri Kareler Serileri için ACF Grafikleri

Şekil 2’de borsa endeks değerleri ile getiri ve getiri kareler serilerinin ACF fonksiyonları verilmiştir. Endeks ve Getiri Kareler Serilerinin ACF fonksiyonları incelendiğinde, fonksiyonların uzun dönemde üstel bir azalma eğilimi gösterdiği bu özelliğin seride uzun hafıza özelliklerinin de incelenmesinin gerekliliği için görsel bir değerlendirme olabileceğini söylemek mümkündür.

Tablo 1: BIST Endeksi Getiri Serisi için Tanımlayıcı İstatistikler

Gözlem Sayısı:	734
Ortalama:	0.03457
Standart Sapma:	1.5087
Çarpıklık:	-1.0394
Basıklık:	5.6259
Minimum:	-11.064
Maksimum:	4.9763
J-B: Prob.	1098.7 (0.0000)
ARCH (2):	13.279
ARCH (5):	9.4772
ARCH (10):	6.0068
Q(5):	15.2847[0.092126]***
Q(10):	19.5965[0.0333087]*
Q(20):	31.5018[0.0489050]*
Q(50):	68.6886[0.0408113]*
Q2(5):	65.3826[0.0000]*
Q2(10):	90.0444[0.0000]*
Q2(20):	129.415[0.0000]*
Q2(50):	147.626[0.0408113]*
Uzun Hafıza(Long Memory) Test İstatistikleri	
%90, (0.861-1.747)	
%95, (0.809-1.862)	
%99, (0.721-2.098)	
Getiri Serisi için Lo R/S Test İstatistiği	1.25167
Getiri Serisi için Hurst-Mandelbrot R/S Test İstatistiği	1.23829
Kareli Getiri Serisi için Lo R/S Test İstatistiği	2.09316
Kareli Getiri Serisi için Hurst-Mandelbrot R/S Test İstatistiği	2.25126

Tablo 1'deki sonuçlara göre, serinin çarpıklık ve basıklık istatistiklerine bakıldığında asimetric ve kalın kuyruk (leptokurtic (fat tails)) özelliği sergilediği belirtilmektedir. Bu istatistikler getiri serisinin normal dağılıma göre daha sivri ve daha kalın kuyruklu bir dağılıma sahip olduğunu göstermektedir. Çarpıklık katsayısı negatif ve seri sola çarpık asimetric bir özelliğe sahiptir. Ayrıca oldukça yüksek bir değere sahip olan Jarque-Bera İstatistiği de serinin normal dağılım göstermediğinin bir ifadesi olarak istatistiksel olarak anlamlıdır. Getiri hata ve kareli getiri hata serilerinin bağımsızlık testi için çeşitli gecikmelerdeki Ljung-Box istatistikleri (Q ve Q²) tahmin edilmiştir. İstatistikler incelendiğinde getiri hataları ve kareli getiri hataları 50. gecikmeye kadar yüksek derecede ilişkili olduğu için ilişkisiz ve i.i.d. süreci (birbirinden bağımsız ve aynı dağılıma sahip olma özelliği) göstermemektedir. Özellikle borsa getirilerindeki volatilité (oyunluk) kümelemelerinin yaygın etkisini göstermekte olan 50. gecikmedeki istatistik değeri de yüksektir.

Uzun hafıza özelliğinin başlangıç değerlendirmesi olarak uzun dönem bağımlılığı ve otokorelasyonu test eden Lo R/S Test istatistiği ve Hurst-Mandelbrot R/S Test İstatistikleri de Tablo 1’de verilmektedir. Getiri serisi için test istatistikleri “Kısa Hafıza” sıfır hipotezini reddedemezken finansal piyasalardaki volatilité (oynaklık) için en popüler proxy olarak değerlendirilen kareli getiri serileri için “Uzun Hafıza” özelliğinin bir kanıtını sunmaktadır.

Çalışmada borsa endeks getiri serisi (RBIST) için uzun hafıza özelliğinin testinden önce serinin durağanlık özelliği I (0) gösterip göstermediğinin belirlenmesi için üç farklı birim kök testi sonuçları ADF (Augmented Dickey Fuller), PP (Phillips-Perron) ve KPSS (Kwiatkowski, Phillips, Schmidt ve Shin) Tablo 2’de sunulmaktadır.

Tablo 2: Getiri Serileri için Birim Kök Testleri

Testler	RBIST
ADF	-27.5823*
PP	-27.5776*
KPSS	0.084165

* %5 anlam düzeyinde birim kök sıfır hipotezinin reddini göstermektedir. (McKinnon Kritik Değeri [-2.865], Kwiatkowski Kritik Değeri [0.463000])

ADF ve PP testleri için “sıfır hipotezi” birim kökün varlığını, durağan olmama durumunu ya da I (1) sürecini gösterirken, KPSS testi için serilerde durağanlığı gösteren I (0) sürecini ifade etmektedir. Tablo 2’deki sonuçlara göre ADF ve PP testlerinin büyük negatif sonuçları %5 anlam düzeyinde getiri serisi için birim kök sıfır hipotezinin reddini gösterirken, KPSS test istatistikleri de I (0) süreci gösteren sıfır hipotezini getiri serisi için %5 anlam düzeyinde reddedememektedir. İzleyen bölümde RBIST getiri serisi ve oynaklığı için uzun hafıza model sonuçlarına yer verilmektedir.

Model Tahmin Sonuçları

ARFIMA(p, ξ , q) model tahmin sonuçları

Bu bölümde Türkiye için getiri serisindeki uzun hafıza özelliğini incelemek amacıyla Normal, Student-t, Skewed Student-t ve GED dağılımları altında farklı (p,q) gecikme değerleri için, ARFIMA modelleri tahmin edilmektedir. RBIST getiri serisi için p,q=0,1,2 olmak üzere ARFIMA(p, ξ , q) modelinin tüm kombinasyonları tahmin edilerek karşılaştırılmış, Akaike (AIC) ve Schwarz (SIC) Bilgi Kriterleri en uygun modelin seçimi için kullanılmıştır. Buna göre seçilen RBIST getiri serisi için en uygun model (ARFIMA (1, ξ , 2)) tahmin sonuçları Tablo 3’te gösterilmektedir.

Tablo 3: RBIST için ARFIMA Model Tahmin Sonuçları

(p, ξ , q)	RBIST (1, ξ , 2)			
	N	ST	GED	SST
μ	0.034837 (0.039641) [0.3798]	0.010684* (0.000191) [0.0000]	0.103055* (0.025271) [0.0001]	0.010684* (0.000208) [0.0000]
ψ_1	0.455327* (0.18150) [0.0123]	0.010039* (0.000617) [0.0000]	0.355238* (0.015289) [0.0000]	0.010039* (0.000662) [0.0000]
ψ_2	-	-	-	-
ξ	0.101741* (0.088829) [0.0504]	0.102685* (0.002137) [0.0000]	0.056261* (0.009875) [0.0000]	0.102684* (0.002313) [0.0000]
θ_1	-0.385522* (0.14791) [0.0093]	0.009926* (0.000601) [0.0000]	-0.326159* (0.023291) [0.0000]	0.009926* (0.000667) [0.0000]
θ_2	0.106583** (0.062839) [0.0903]	0.014079* (0.000266) [0.0000]	0.061933* (0.037637) [0.1003]	0.014079* (0.000297) [0.0000]
ν	-	5.990911 (16.834) [0.7220]	1.152556* (0.099784) [0.0000]	5.990915 (16.756) [0.7208]
$\ln(\zeta)$	-	-	-	0.010221 (0.183464) [0.01225] *
Log(L)	-1338.433	-95821.348	-1297.138	-95817.897
AIC	3.668304	3.466161	3.558359	3.459474
SIC	3.705934	3.503791	3.602260	3.503375
Çarpıklık	-1.0530	-0.73304	-1.0748	-0.73304
Aşırı Baskılık	5.4872	4.9268	5.6506	4.9268
J-B	1055.1	806.99	1116.3	806.99
Q(5)	9.19906*	29.4859*	11.0399*	29.4860*
Q(10)	12.2461*	34.3963*	14.4438*	34.3964*
Q(20)	24.863*	48.0560*	26.6869	48.0561*
Q(50)	61.7176*	84.4308*	63.6374	84.4309*
Q2(5)	56.7291*	98.9949*	59.3748*	98.9950*
Q2(10)	79.1552*	134.260*	81.1124*	134.260*
Q2(20)	116.470*	183.041*	118.363*	183.041*
Q2(50)	137.833*	202.413*	137.400*	202.414*
ARCH(5)	8.6288 [0.0000]*	8.7231 [0.0000]*	8.9590 [0.0000]*	8.7231 [0.0000]*
ARCH(10)	5.5637 [0.0000]*	7.0781 [0.0000]*	5.6479 [0.0000]*	7.0781 [0.0000]*
P(40)	78.0778	139.8172	45.2265	134.8172
P(50)	89.7149	76.2715	55.0628	76.1512
P(60)	90.3834	83.7258	64.6808	90.7891

*, ** %5 ve %10 anlam düzeyinde istatistiksel anlamlılığı, () standart hataları, [] p olasılık değerlerini göstermektedir. P(40), P(50) ve P(60), sırasıyla 40, 50, 60 hücre için Pearson Uyum İyiliği istatistiğini göstermektedir.

Sonuçlar incelendiğinde ARFIMA modeli RBIST getiri serisi için uzun hafıza davranışını desteklemektedir. Farklı dağılımlar için %5 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bulunan ortalamadaki kesirli bütünleşme derecesi ξ parametresi 0.056261 ve 0.102685 arasında değişmektedir. Bu durum Etkin Piyasa

Hipotezi'nin Türkiye hisse senedi piyasası için geçerli olmadığını ve borsa endeks getirilerinin tahmin edilebilir bir davranışını göstermektedir. Tablo 3'te tanınal istatistikler RBIST getiri serisi için negatif asimetri ve büyük aşırı basıklık değerleri belirtmektedir. Jarque-Bera istatistiğinin değeri de standartlaştırılmış hataların normal dağılımdan farklı dağılımlara sahip olduğunu göstermektedir. Ljung-Box istatistikleri getiri serisi için i.i.d. özelliği (bağımsız aynı dağılıma sahip olma) sıfır hipotezini desteklememektedir. Ayrıca ARCH-LM testi sonuçları da hatalardaki ARCH etkilerinin istatistiksel anlamlı olduğunu ifade etmektedir. Söz konusu bulgulara göre yalnızca getiri düzeyinde modellenmenin uzun hafıza özelliğinin varlığını yakalamak için yeterli olmadığını söylemek mümkündür. Bu amaçla oynaklıktaki (volatilite) uzun hafıza özelliği de incelenecektir. Tablo 4a-4b'de RBIST için oynaklık modelleri ve oynaklıktaki uzun hafıza FIGARCH Modeli sonuçlarını göstermektedir.

Tablo 4a: RBIST Getiri Serisi İçin FIGARCH Model Tahmin Sonuçları

p=1,q=1	GARCH				IGARCH			
	N	ST	GED	SST	N	ST	GED	SST
ω	0.095918* (0.047152) [0.0423]	0.061296 (0.046240) [0.1854]	0.079908** (0.045583) [0.0800]	0.059430 (0.050618) [0.2407]	0.049853* (0.036951) [0.0178]	0.024711 (0.03286) [0.4523]	0.041750 0.031747 0.1889	0.020965 0.020222 0.3002
β_0	0.123386* (0.047862) [0.0101]	0.075393* (0.032478) [0.0205]	0.099107* (0.035722) [0.0057]	0.059495* (0.028710) [0.0386]	0.138622* (0.052102) [0.0080]	0.075536 (0.06292) [0.2304]	0.123015* (0.05175) 0.0177	0.058615** (0.033164) 0.0776
β_1	0.841472* (0.048171) [0.0000]	0.898428* (0.048861) [0.0000]	0.868469* (0.045854) [0.0000]	0.916205* (0.048480) [0.0000]	0.861378	0.924464	0.876985	0.941385
ν	-	6.807333* (1.8875) [0.0003]	1.373100* (0.14440) [0.0000]	6.315892* (1.5947) [0.0001]	-	5.493871* (1.2183) [0.0000]	1.323971* (0.12201) [0.0000]	5.540911* (1.2686) [0.0000]
$\ln(\zeta)$	-	-	-	-0.219471* (0.06537) [0.0008]	-	-	-	-0.197013* (0.053728) [0.0003]
Log(L)	-1284.260	-1261.830	-1266.802	-1254.308	-1287.324	-1259.443	-1264.275	-1256.178
AIC	3.515034	3.456562	3.470128	3.438767	3.517938	3.447320	3.460506	3.438412
SIC	3.540121	3.487921	3.501486	3.476397	3.530481	3.472406	3.485593	3.463499
Çarpıklık	-0.70063	-0.86799	-0.76654	-1.0018	-0.70366	-0.89211	-0.68471	-1.0289
Aşırı Basıklık	3.8760	4.7722	4.2172	5.4563	3.8387	4.8669	3.6114	5.8485
J-B	518.80	787.58	614.95	1031.9	510.54	820.65	455.60	1174.0
Q(5)	5.11484	7.25579	5.73433	14.1424	9.52702	9.48855	8.32495	10.8807
Q(10)	9.16918	10.8590	9.65821	17.1013	12.8595	12.6146	11.6495	13.7137
Q(20)	16.8892	18.6370	17.4686	24.9246	19.9370	19.5300	18.3290	20.9568
Q(50)	43.9453	46.3723	44.8661	53.4085	44.9522	46.2787	44.3552	47.2284
Q2(5)	2.32795	4.84682	3.20777	6.71669**	2.51971	7.12469	3.71830	7.86631*
Q2(10)	5.22811	7.03619	5.75828	8.58389	5.50702	9.29228	6.70429	9.80567
Q2(20)	12.6436	13.2811	12.5927	14.5342	12.6074	15.2898	14.0797	15.2212
Q2(50)	29.5477	26.3899	27.6925	26.1437	30.1765	28.4381	31.7378	26.2887
ARCH(5)	0.45709 [0.8082]	0.94183 [0.4531]	0.63065 [0.6764]	1.2883 [0.2669]	0.49654 [0.7790]	1.3721 [0.2326]	0.73695 [0.5959]	1.4971 [0.1885]
ARCH(10)	0.52505 [0.8731]	0.69610 [0.7286]	0.57674 [0.8337]	0.83919 [0.5908]	0.54939 [0.8551]	0.90956 [0.5237]	0.67080 [0.7521]	0.94336 [0.4924]
P(40)	55.7040	38.5689	38.2415	20.0150	64.4352	27.0000	41.0791	26.6726
P(50)	72.7981	46.8772	47.0136	33.7804	70.2060	45.3765	57.9277	29.0055
P(60)	66.1542	58.6235	53.2210	34.2306	79.9059	57.9686	69.5921	52.2387

Tablo 4b: RBIST Getiri Serisi İçin FIGARCH Model Tahmin Sonuçları

p=1,q=1	FIGARCH			
	N	ST	GED	SST
ω	2.826530* (1.4107) [0.0455]	2.174890* (0.68904) [0.0017]	2.385798* (0.87238) [0.0064]	2.251318* (0.63430) [0.0004]
β_0	0.185916* (0.16438) [0.02584]	0.204296 (0.23832) [0.3916]	0.196542 (0.18869) [0.2979]	0.189201 (0.22180) [0.3939]
β_1	0.416610* (0.15786) [0.0085]	0.418005 (0.28336) [0.1406]	0.411603* (0.21185) [0.0424]	0.390576* (0.25834) [0.0310]
d	0.363342* (0.10048) [0.0003]	0.300050* (0.08658) [0.0006]	0.323261* (0.08339) [0.0001]	0.277674* (0.073092) [0.0002]
v	-	7.002330* (1.7815) [0.0001]	1.377677* (0.14348) [0.0000]	6.838949* (1.6481) [0.0000]
ln(ζ)	-	-	-	-0.196079* (0.05134) [0.0001]
Log(L)	-1286.564	-1261.722	-1267.701	-1254.192
AIC	3.521321	3.456268	3.472582	3.438450
SIC	3.546408	3.487626	3.503940	3.476080
Çarpıklık	-0.83308	-0.91372	-0.87619	-0.94198
Aşırı Basıklık	4.6305	5.0210	4.8454	5.1751
J-B	739.65	871.97	810.84	926.35
Q(5)	9.22969	9.44594	9.33319	9.43186
Q(10)	12.6196	12.7904	12.7070	12.8019
Q(20)	19.6476	20.0704	19.8389	20.2330
Q(50)	46.9495	48.1435	47.5308	48.8652
Q2(5)	2.88542	3.79472	3.21690	4.27254
Q2(10)	6.26612	6.82711	6.39642	7.31207
Q2(20)	15.0478	14.9915	14.9374	15.6113
Q2(50)	32.4776	30.0814	31.0215	30.2504
ARCH(5)	0.56604 [0.7261]	0.74850 [0.5873]	0.63484 [0.6732]	0.83921 [0.5220]
ARCH(10)	0.63759 [0.7821]	0.68206 [0.7417]	0.64688 [0.7738]	0.72381 [0.7024]
P(40)	61.3793	39.2237	51.7749	27.2183
P(50)	68.8417	52.1978	68.7053	36.7817
P(60)	70.9018	71.3929	51.0928	52.2387

RBIST için tahmin edilen GARCH ve IGARCH model tahmin sonuçları incelendiğinde oynaklık sürecinin sürekliliğini gösteren β_0 ve β_1 katsayılarının tahmin değerlerinin toplamı bire çok yakındır. FIGARCH model tahmin sonuçları incelendiğinde uzun hafıza (kesirli bütünleşme) d parametresi getiri serisi için önemli derecede sıfırdan farklıdır ve oynaklık uzun hafıza süreci sergilemektedir. Ayrıca Ljung-Box istatistikleri getiri serisinin i.i.d. özelliği gösterdiğini ifade etmektedir. Dağılımın uygunluğunun testi olan Pearson Uyum İyiliği Testi sonuçlarına göre ise RBIST getiri serisi için farklı dağılımlar da uygundur.

Koşullu ortalama ve koşullu varyanstaki uzun hafıza dinamikleri ayrı olarak incelenmektedir fakat uzun hafıza özelliği genellikle getirilerin koşullu

ortalama ve koşullu varyanslarında birlikte gözlemlenebilmektedir. Bu nedenle izleyen aşamada söz konusu getiri serileri için koşullu ortalama ve oynaklıklarındaki ikili uzun hafıza özelliğinin varlığı için ARFIMA-FIGARCH modeli tahminlerine yer verilmektedir.

ARFIMA (p, ξ , q)-FIGARCH (p, d, q) modellerinin p, q=0,1,2 için çeşitli kombinasyonları tahmin edilmiş ve model seçim kriterlerine göre seçilen en uygun modeller Tablo 5'te verilmiştir.

Tablo 5: RBIST Getiri Serisi İçin ARFIMA-FIGARCH Model Tahmin Sonuçları

(1, ξ , 0)-(1,d,1)				
	N	ST	GED	SST
μ	0.148927* (0.062606) [0.0176]	0.140037* (0.049117) [0.0045]	0.153544* (0.044784) [0.0006]	0.084299* (0.041563) [0.0429]
ψ_1	-0.010868 (0.065915) [0.8691]	-0.019457 (0.062924) [0.7573]	-0.010928 (0.068299) [0.8729]	-0.024140 (0.058934) [0.6822]
θ_1	-	-	-	-
ξ	0.029320 (0.053166) [0.5815]	-0.008411 (0.052618) [0.8730]	0.017494 (0.053025) [0.7416]	-0.019002 (0.049785) [0.7028]
ω	2.876297* (1.5016) [0.0558]	2.137849* (0.70005) [0.0023]	2.356161* (0.8997) [0.0090]	2.027042* (0.57651) [0.0005]
β_0	0.192234 (0.16295) [0.2385]	0.172737 (0.26448) [0.5139]	0.185175 (0.18822) [0.3255]	0.145826 (0.26444) [0.5815]
β_1	0.426247* (0.15753) [0.0070]	0.383172* (0.30829) [0.0143]	0.399523** (0.20886) [0.0562]	0.339431** (0.30747) [0.0700]
d	0.381457* (0.10064) [0.0002]	0.302389* (0.083264) [0.0003]	0.333904* (0.080332) [0.0000]	0.266530* (0.076029) [0.0005]
v	-	6.602965* (1.5791) [0.0000]	1.346231* (0.13438) [0.0000]	6.696414* (1.5534) [0.0000]
ln(ξ)	-	-	-	-0.190057* (0.065612) [0.0039]
Log(L)	-1282.078	-1257.034	-1261.845	-1251.530
AIC	3.517267	3.451661	3.464790	3.439372
SIC	3.561169	3.501834	3.514963	3.495817
Çarpıklık	-0.73421	-0.84225	-0.78232	-0.92580
Aşırı Basıklık	3.9928	4.4652	4.1989	4.8765
J-B	552.75	695.61	613.25	831.00
Q(5)	5.81001	8.48037	6.83141	13.8058**
Q(10)	9.65717	12.0073	10.5495	16.8912
Q(20)	16.2977	18.7110	17.1758	23.7807
Q(50)	44.3301	47.7797	45.6064	53.4041
Q2(5)	3.12772	4.36280	3.61728	4.98088
Q2(10)	6.98210	7.67992	7.19740	8.04922
Q2(20)	16.6437	16.8155	16.7659	17.0137
Q2(50)	35.7488	33.4890	34.5433	32.6847
ARCH(5)	0.61327 [0.6898]	0.86097 [0.5069]	0.71339 [0.6135]	0.98211 [0.4277]
ARCH(10)	0.70944 [0.7161]	0.76871 [0.6592]	0.72832 [0.6981]	0.80100 [0.6279]
P(40)	42.6071	36.1678	44.6808	22.1978
P(50)	79.4829	58.8827	63.9304	35.4175
P(60)	74.3397	63.0437	52.2387	30.3015

RBIST getiri serisi için ARFIMA-FIGARCH model tahminlerine göre RBIST getiri serisi için ortalamadaki uzun hafıza parametresi ξ istatistiksel olarak anlamlı değilken oynaklıktaki uzun hafıza parametresi olan d parametresi ise RBIST için istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. ARCH-LM testi sonuçları tüm getiri serileri için hatalardaki ARCH etkilerinin olmadığını destekler niteliktedir. Ayrıca kuyruk t istatistikleri v 'ler istatistiksel olarak anlamlıdır ve diğer dağılımların Normal dağılıma göre daha iyi sonuç verdiğini göstermektedir.

Model parametrelerinin güvenilir tahminlerini elde etmek için oynaklıktaki yapısal kırılmalar⁵ ICSS Inçlan Tiao (1994)' un Algoritması, ICSS (Kappa-1) ve ICSS (Kappa-2) süreçleri ile kontrol edilmiştir. Getiri serisinin varyansındaki kırılma sayısı sırasıyla söz konusu algoritmalar için sırasıyla 6, 0, 0 olarak bulunmuş ve Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: RBIST Getiri Serisi İçin Oynaklıktaki Kırılmalar

ICSS(IT)	ICSS(K-1)	ICSS(K-2)
01.03.2011	----	----
04.03.2011		
25.03.2011		
21.03.2013		
26.03.2013		
16.04.2013		

* ICSS(IT), ICSS(K-1) ve ICSS(K-2) sırasıyla Inçlan Tiao Algoritmasını, Kappa-1 ve Kappa-2 süreçlerini ifade etmektedir.

Tablo 6 incelendiğinde, Inçlan Tiao' nun ICSS algoritması sadece 2011'in mart ayına ait 3, 2013'ün de mart ve nisan aylarına ait 3 yapısal kırılma göstermiş diğer algoritmalara göre ise çalışma dönemi için oynaklıkta yapısal kırılma bulunamamıştır. Buna göre ICSS algoritmasının gösterdiği yapısal kırılma tarihleri için kukla değişkenli tahmin edilen ARFIMA-FIGARCH modeli sonuçları istatistiksel anlamlı bulunamamıştır. Model sonuçları farklı dağılımlar için Tablo 7'de verilmiştir.

⁵ Yapısal Kırılma Testleri ile ilgili ayrıntılı bilgi için, Bkz. Sanso vd. (2004), Çağlı vd. (2011).

Tablo 7: Kukla Değişkenli ARFIMA-FIGARCH Model Sonuçları

	(1, ξ , 0)-(1,d,1)			
	N	ST	GED	SST
μ	0.147809* (0.062168) [0.0177]	0.139786* (0.049358) [0.0048]	0.153401* (0.045520) [0.0008]	0.084161* (0.041628) [0.0436]
ψ_1	-0.007505 (0.067837) [0.9119]	-0.019563 (0.063081) [0.7566]	-0.010301 (0.068659) [0.8808]	-0.024292 (0.059068) [0.6810]
θ_1				
ξ	0.027311 (0.053693) [0.6112]	0.009067 (0.053137) [0.8646]	0.017708 (0.053231) [0.7395]	-0.018648 (0.050064) [0.7090]
ω	2.875226** (1.5130) [0.0578]	2.134646* (0.70119) [0.0024]	2.357226* (0.90889) [0.009]	2.024747* (0.57685) [0.0005]
β_0	0.212156 (0.20744) [0.3068]	0.184015 (0.28209) [0.5144]	0.201609 (0.21647) [0.3520]	0.150400 (0.27642) [0.5865]
β_1	0.434537* (0.17706) [0.0144]	0.390785 (0.32296) [0.2267]	0.409075** (0.22694) [0.0719]	0.341854 (0.31990) [0.2856]
d	0.377258* (0.10380) [0.0003]	0.302127* (0.085136) [0.0004]	0.332412* (0.082074) [0.0001]	0.266312* (0.077191) [0.0006]
v		6.640786* (1.6222) [0.0000]	1.347717* (0.13602) [0.0000]	6.714033* (1.5683) [0.0000]
ln(ξ)				-0.190040 (0.065764) [0.004]
Log(L)	-1281.831	-1256.965	-1261.730	-1251.468
AIC	3.519322	3.454202	3.467202	3.441933
SIC	3.569495	3.510648	3.523647	3.504650
Çarpıklık	-0.73003	-0.83832	-0.77782	-0.92224
Aşırı Basıklık	4.0420	4.4869	4.2337	4.8877
J-B	564.08	700.73	621.34	833.54
Q(5)	5.84549	8.40629	6.78446	13.7294
Q(10)	9.65292	11.9080	10.4697	16.8087
Q(20)	16.1903	18.5696	17.0312	23.6596
Q(50)	44.4220	47.6984	45.5766	53.3388
Q2(5)	3.01153	4.20677	3.47543	4.83113
Q2(10)	7.06574	7.61095	7.19250	7.97145
Q2(20)	16.7931	16.7841	16.8107	16.9894
Q2(50)	36.7953	33.7391	35.0998	32.8841
ARCH(5)	0.58975 [0.7079]	0.83016 [0.5284]	0.68506 [0.6349]	0.95296 [0.4460]
ARCH(10)	0.71791 [0.7080]	0.76173 [0.6660]	0.72763 [0.6988]	0.79292 [0.6357]
P(40)	42.6071	36.0587	43.0437	23.9441
P(50)	70.4789	53.9714	64.0668	35.2810
P(60)	68.2824	66.3179	48.6371	32.2660

Sanso vd., (2004: 32) de, IT algoritmasının aşırı basık (leptokurtic) ve koşullu değişen varyans sürecine sahip finansal zaman serileri için K-1 ve K-2 algoritmalarına göre bazı zayıf yönlerinden bahsedilmiştir. Çalışmada bahsedildiği üzere K-2 algoritması söz konusu özelliğe sahip finansal zaman serileri için daha

doğru sonuçlar vermektedir. Çalışmada, K-1 ve K-2 algoritmaları oynaklıkta kırılma göstermemektedir.

Bu durum da göz önünde bulundurulduğunda RBIST serisinin oynaklığında incelenen dönem içerisinde uzun hafıza özelliğini etkileyecek önemli kırılmalar olmadığı söylenebilir. Ayrıca model sonuçlarına göre kukla değişkensiz ARFIMA-FIGARCH model tahminine göre ortalama ve oynaklık için uzun hafıza parametreleri ξ ve d 'nin değerlerinde önemli bir farklılık da görülmemektedir.

SONUÇLAR

Bu çalışmada 2010-2013 dönemi için Türkiye için borsa getirilerindeki ikili uzun hafıza özellikleri ARFIMA-FIGARCH model türleriyle incelenmiş ve söz konusu ülkeler için Etkin Piyasa Hipotezi test edilmiştir. Ülke ekonomilerinin en önemli göstergelerinden biri olan menkul kıymetler borsaları için Etkin Piyasa Hipotezi'nin test edilmesi yatırım politikaları için oldukça önemlidir. Hisse senedi fiyatları parasal şoklardan hemen ve doğrudan etkilenmekte olan ekonomide net gözlenebilen aktif fiyatlar arasındadır. Bu açıdan hisse senedi piyasasındaki hareketler para politikası kararlarını, yatırım kararlarını önemli ölçüde etkilemektedir.

Bu amaçla çalışmada ilk olarak getiri serisindeki uzun hafıza özelliği için farklı dağılımlarla ARFIMA modelleri tahmin edilmiş ve RBIST getiri serisi için istatistiksel anlamlı bulunmuştur. Getiri serilerinin oynaklıklarının modellenmesi ve uzun hafıza özelliği için ayrıca GARCH, IGARCH, FIGARCH model tahminleri elde edilmiştir. FIGARCH model tahmin sonuçları oynaklığın tüm getiri serilerinde uzun hafızaya sahip olduğunu göstermiştir. Ayrıca uzun hafıza özelliğinin serinin ortalama ve oynaklığında aynı anda bulunabilme özelliğini test etmek için de ARFIMA-FIGARCH modelleri farklı dağılımlar için birlikte tahmin edilmiştir. Sonuçlar özellikle oynaklıkta uzun hafıza özelliğinin bulunduğunu göstermektedir. Oynaklıkta yapısal kırılmanın varlığını test etmek için ICSS (Inclan Tiao), ICSS (Kappa-1) ve ICSS (Kappa-2) algoritmalarından yararlanılmış fakat sadece ICSS (Inclan Tiao) algoritması oynaklıkta kırılma göstermiştir. Buna göre kukla değişkenli tahmin edilen ARFIMA-FIGARCH modeli sonuçlarına göre ortalama ve oynaklık için uzun hafıza parametreleri sırasıyla ξ ve d 'nin değerlerinde önemli bir farklılık da görülmemektedir. Dolayısıyla getiri serisi için ilgilenilen dönemde uzun hafıza özelliğini etkileyecek oynaklığında anlamlı bir kırılma söz konusu değildir.

Elde edilen bulgular, Türkiye için hisse senedi piyasasının zayıf formda etkisiz olduğunu göstermektedir. Oynaklığın öngörülebilir yapıda olması nedeniyle hisse senedi piyasaları ile ilgili teknik analizlerin geçerli olabileceğini söylemek mümkün olmaktadır.

KAYNAKÇA

Assaf, A. (2007). Fractional integration in the equity markets of MENA region. *Applied Financial Economics*, 17 (9): 709-723.

Baillie, R. T., Bollerslev, T. ve Mikkelsen, H. O. (1996). Fractionally integrated generalized autoregressive conditional heteroskedasticity. *Journal of Econometrics*, 74 (1): 3-30.

Baillie, R. T. (1996). Long memory process and the fractional integration in econometrics. *Journal of Econometrics*, 73: 5-59.

Balaban, E. (1995). Some empirics of the Turkish stock market. *Central Bank of Republic of Turkey Research Department*, Discussion Paper No. 9508. <http://www.tcmb.gov.tr/research/discus/9508eng.pdf>

Barkoulas, J. T., Baum, C. F. ve Travlos, N. (2000). Long memory in the Greek stock market. *Applied Financial Economics*, 10 (2): 177-184.

Blasco, N. ve Santamaria, R. (1996). Testing memory patterns in the Spanish stock market. *Applied Financial Economics*, 6 (5): 401-411.

Bollerslev, T. (1986). Generalized autoregressive conditional heteroscedasticity. *Journal of Econometrics*, 31 (3): 307-327. [http://dx.doi.org/10.1016/0304-4076\(86\)90063-1](http://dx.doi.org/10.1016/0304-4076(86)90063-1)

Cajueiro, D. O. ve Tabak, B. M. (2006). The long-range dependence phenomena in asset returns: The Chinese case. *Applied Economics Letters*, 13 (2): 131-133.

Caporale, G. M. ve Gil-Alana, L. A. (2004). Long range dependence in daily stock returns. *Applied Financial Economics*, 14 (6): 375-383.

Christodoulou-Volos, C. ve Siokis, F. M. (2006). Long range dependence in stock market returns. *Applied Financial Economics*, 16 (18): 1331-1338.

Çağlı, E. Ç., Mandacı, P. E. ve Kahyaoğlu, H. (2011). Volatility shifts and persistence in variance: Evidence from the sector indices of Istanbul stock exchange. *International Journal of Economic Sciences and Applied Research*, 4 (3): 119-140.

Çevik, E. İ. (2012). İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda etkin piyasa hipotezinin uzun hafıza modelleri ile analizi: Sektörel bazda bir inceleme. *Yaşar Üniversitesi E-Dergisi*, 7 (26): 4437-4454.

Çevik, E. İ. ve Erdoğan, S. (2009). Bankacılık sektörü hisse senedi piyasasının etkinliği: Yapısal kırılma ve güçlü hafıza. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 10 (1): 26-40.

Disario, R., Saraoglu, H. ve McCarthy, J., ve Li, H. (2008). Long memory in the volatility of an emerging equity market: The case of Turkey. *International Financial Markets, Institutions ve Money*, 18 (5): 305-312.

Elder, J. ve Serletis, A. (2007). On fractional integrating dynamics in the US stock market. *Chaos, Solitons and Fractals*, 34 (3): 777-781.

Engle, R. F. (1982). Autoregressive conditional heteroscedasticity with estimates of the variance of United Kingdom inflation. *Econometrica*, 50 (4): 987-1007.

Gil-Alana, L. (2006). Fractional integration in daily stock market indexes. *Review of Financial Economics*, 15 (1): 28-48.

Granger, C. W. J. (1980). Long memory relationships and the aggregation of dynamic models. *Journal of Econometrics*, 14 (2): 227-238.

Granger, C. W. J. ve Joyeux, R. (1980). An Introduction to long memory time series models and fractional differencing. *Journal of Time Series Analysis*, 1 (1): 15-29.

Hosking, J. R. M. (1981). Fractional differencing. *Biometrika*, 68 (1): 165-176.

Kang, S. H., Cheong, C. ve Yoon, S-M. (2010). Long memory volatility in Chinese stock markets. *Physica A*, 389: 1425-133.

Kasman, A., Kasman, S. ve Torun, E. (2009). Dual long memory property in returns and volatility: Evidence from the CEE countries' stock markets. *Emerging Market Review*, 10 (2): 122-139. <http://dx.doi.org/10.1016/j.ememar.2009.02.002>

Kasman, A. ve Torun, E. (2007). Long memory in the Turkish stock market return and volatility. *Central Bank Review*, 7 (2): 13-27.

Kılıç, R. (2004). On the long memory properties of emerging capital markets: Evidence from Istanbul stock Exchange. *Applied Financial Economics*, 14 (13): 915-922.

Korkmaz, T., Çevik, E. İ. ve Özataç, N. (2009). Testing for long memory in ISE using ARFIMA-FIGARCH model and structural break test. *International Research Journal of Finance and Economics*, 26: 186-191.

Lux, T. ve Kaizoji, T. (2007). Forecasting volatility and volume in the Tokyo stock market: Long memory, fractality and regime switching. *Journal of Economic Dynamics ve Control*, 31 (6): 1808-1843.

Maheshchandra, J. P. (2012). Long memory property in return and volatility: Evidence from the Indian stock markets. *Asian Journal of Finance & Accounting*, 4 (2): 218-230.

McMillan, D. G. ve Thupayagale, P. (2008). Efficiency of the South African equity market. *Applied Financial Economics Letters*, 4 (5): 327-330.

Resende, M. ve Teixeira, N. (2002). Permanent structural changes in the Brazilian economy and long memory: A stock market perspective. *Applied Economics Letter*, 9 (6): 373-375.

Sansó, A., Arragó, V. ve Carrion, J. L. (2004). Testing for change in the unconditional variance of financial time series. *Revista de Economía Financiera*, 4: 32-53.

Tolvi, J. (2003a). Long memory in a small stock market. *Economics Bulletin*, 7 (3): 1-13.

Tolvi, J. (2003b). Long memory and outliers in stock market returns, *Applied Financial Economics*, 13 (7): 495-502.

Ural, C. ve Küçüközmen, C. (2011). Analyzing the dual long memory in stock market returns. *Ege Academic Review*, 11 (Özel Sayı): 19-28. http://www.onlinedergi.com/makaledosyaları/51/pdf2011_5_3.pdf

Vats, A. (2011). Long memory in return and volatility: Evidence from foreign exchange market of Asian countries. *The International of Applied Economics and Finance*, 5 (4): 245-256.

Vougas, D. V. (2004). Analysing long memory and volatility of returns in the Athens stock exchange. *Applied Financial Economics*, 14 (6): 457-460.

Yayın Geliş Tarihi: 30.12.2013
Yayına Kabul Tarihi: 14.07.2014
Online Yayın Tarihi: 30.09.2014

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 16, Sayı: 2, Yıl: 2014, Sayfa: 303-324
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

İŞ DOYUMU VE ÖRGÜTSEL VATANDAŞLIK DAVRANIŞI ARASINDAKİ İLİŞKİNİN OTEL İŞLETMELERİ AÇISINDAN İNCELENMESİ¹

Hülya YEŞİLYURT *
Nilüfer KOÇAK **

Öz

Bu çalışmada; otel işletmeleri çalışanlarının iş doyumunu ile gösterdikleri örgütsel vatandaşlık davranışı (ÖVD) arasındaki ilişki durumu ve iş doyumunun ÖVD üzerine etkisinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bunun yanı sıra otel işletmeleri çalışanlarının demografik özelliklerine göre iş doyumunu ve ÖVD düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını saptamak amacıyla analizler yapılmıştır. Alan araştırmasında anket tekniği kullanılmıştır. 321 anketin değerlendirme kapsamına alınması ile yapılan analizler sonucunda, otel işletmeleri çalışanlarının iş doyum düzeyleri ile ÖVD arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca çalışanların bazı demografik özellikleri ile iş doyumunu ve ÖVD sergileme düzeyleri arasında farklılık olduğu, buna karşın çalıştıkları departmanlara göre bir farklılık olmadığı saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Otel İşletmeleri, İş Doyumu, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı.

THE ANALYSIS OF RELATIONSHIP BETWEEN JOB SATISFACTION AND ORGANIZATIONAL CITIZENSHIP BEHAVIOR IN THE HOTELS²

Abstract

Aim of this research is to determine the relationship between job satisfaction and organizational citizenship behavior (OCB), and to identify the effects of job satisfaction on OCB of hotel employees. In addition to this, it was analyzed whether demographic characteristics of hotel employees differentiate their job satisfaction and OCB level. A survey was conducted and according to results obtained from 321 valid questionnaires there is a significant positive relationship between job satisfaction and OCB. Besides it is

¹ Bu makale, Hülya Yeşilyurt'un "Otel işletmelerinde iş doyumunu ve örgütsel vatandaşlık davranışı arasındaki ilişkinin analizi: İzmir il merkezinde bir araştırma" başlıklı yüksek lisans tezinden (Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2013) türetilmiştir.

* Araş. Gör., Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, İktisadi ve İdari Programlar Bölümü, hulya.yucel@deu.edu.tr

** Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir Meslek Yüksekokulu, İktisadi ve İdari Programlar Bölümü, nilufer.kocak@deu.edu.tr

² This article is derived from Hülya Yeşilyurt's master thesis titled "The analysis of relationship between job satisfaction and organizational citizenship behavior in the hotel operations: A research in the city center of İzmir" (Dokuz Eylül University, Graduate School of Social Sciences, 2013).

found that there are significant differences between some of the demographic characteristics of the employees and job satisfaction and OCB though departments of employees didn't affect job satisfaction and OCB.

Keywords: *Hotels, Job Satisfaction, Organizational Citizenship Behavior.*

GİRİŞ

Dünyada son yıllarda ortaya çıkan küreselleşme, rekabet, teknolojik gelişmeler, tüketici pazarının genişlemesi ve çeşitlenmesi gibi etkenler işletmeleri etkilemektedir. Bu gelişmeler işletmelerin sahip olduğu insan kaynağının önemini arttırmaktadır. Hizmet sektörü alanlarında önemli olan insan unsuru, bir hizmet sektörü olan turizmin emek yoğun olma ve eş zamanlılık gibi özelliklerine bağlı olarak daha da değer kazanmaktadır (Aktaş, 2002; Güçlü Nergis, 2012; Oral, 2005).

Günümüzde artan yaşam standartları, otel işletmelerine gelen müşterilerin beklentilerini de yükseltmiştir. Müşterilerin beklentilerinin yükselmesi ve değişmesi, otel işletmelerinde sunulan hizmetin ve müşteri memnuniyetinin önemini her geçen gün biraz daha arttırmaktadır. Otel işletmelerinin yapısı gereği otomasyon uygulamalarının kısıtlı olması ve hizmetin otel işletmeleri çalışanları tarafından müşterilerle yüz yüze iletişim içerisinde sunulması nedeniyle çalışanların iş doyumunu ayrıca önem kazanmaktadır (Olalı ve Korzay, 1993: 7; Pelit ve Öztürk, 2010: 45; Santa Cruz vd., 2014: 64). Otel işletmeleri çalışanlarının iş doyumunun yüksek olması, hizmet kalitesinin ve müşteri memnuniyetinin artmasını sağlayan önemli bir unsurdur (Pantouvakis ve Bouranta, 2013).

Günümüzde ortaya çıkan yoğun rekabet ortamında çalışanların sadece biçimsel iş tanımlarında yer alan görevleri yerine getirmeleri, işletmelerin varlıklarını sürdürmeleri için yeterli olmamaktadır. Bu bağlamda otel işletmelerinin başarıya ulaşabilmeleri; çalışanların biçimsel rol tanımlarının üzerinde, gönüllülük esasına dayanan ÖVD sergilemelerine bağlı bulunmaktadır (Ma vd., 2013: 308).

ÖVD ile ilişkili olan faktörlerin neler olduğu ile ilgili son yirmi yıldır üzerinde yoğun bir şekilde araştırma yapılmaktadır. Bu kapsamda, iş doyumunu, örgütsel bağlılık, liderlik davranışları gibi pek çok değişken ile ÖVD arasındaki ilişki saptanmaya çalışılmıştır (Bolat ve Bolat, 2008: 76). İş doyumunun ÖVD'yi açıklayan en önemli faktörlerden biri olduğu belirlenmiştir (Li vd., 2010; Najafi vd., 2011: 5242). Çalışanların iş doyumunu arttıkça ÖVD düzeyleri de artmaktadır (Arif ve Chohan, 2012; Demirel ve Özçınar, 2009; Foote ve Tang, 2008; Kaplan, 2011; Yılmaz, 2012). Farklı sektörlerde iş doyumunu ve ÖVD ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde bu iki kavram arasında olumlu yönde bir ilişki olduğundan ve ÖVD sergilenmesinde iş doyumunun aracı rol üstlendiğinden söz edilebilir. Sonuç olarak çalışanların işlerine karşı olumlu duyguya sahip olduklarında, işlerinde doyuma ulaştıkları ve bir takım olumlu davranışlar

sergilediklerini söylemek mümkündür. Sergiledikleri bu davranış ÖVD'dir. Bu nedenle iş doyumu ve ÖVD arasındaki ilişki bu araştırmanın konusu olmuştur.

YAZIN TARAMASI

Locke'a (1976: 1300) göre iş doyumu, çalışanların iş deneyimlerini değerlendirmesi sonucu ortaya çıkan, hoş giden ve olumlu duygusal bir durumdur. İşletmeler çalışanların beklentilerini ne oranda karşılayabiliyorsa, çalışanların iş doyumu da o oranda artacaktır (Örücü vd., 2010: 1). Oshagbemi (2000: 88) ise iş doyumunu, kişinin işine yönelik arzuladığı ve hak ettiğini düşündüğü çıktılar ile gerçek çıktıları kıyaslamasıyla ortaya çıkan sonuçlara gösterdiği duygusal tepki olarak tanımlamıştır. İş doyumu genel olarak çalışanın işin niteliğini ve iş şartlarını, ücretini, çalışma arkadaşlarını ve yönetimi değerlendirmesi sonucu ortaya çıkan olumlu duygudur. Bu duyguların olumsuz olması durumunda ise iş doyumsuzluğu ortaya çıkmaktadır. İş doyumunun; soyut bir kavram olması, işletme koşullarına göre değişmesi ve sürekli aynı seviyede kalmamasından dolayı sürekli ölçülmesi gerekmektedir. Böylelikle işletme yöneticileri, çalışanların iş doyum düzeylerinde bir olumsuzluk yaşandığında bu olumsuzluğu giderici önlemler alabilirler.

Çalışanların temel özelliklerine göre iş doyum düzeyleri farklılık göstermektedir. Aynı iş ve aynı zaman içinde dahi çalışanın özelliklerinin farklı olmasından dolayı çalışanların iş doyum düzeyleri farklılaşabilmektedir. Bu farklılık nedeniyle çalışanların özelliklerine göre iş doyumuna etki eden faktörler çeşitlenmektedir (Öztürk ve Alkış, 2011: 439). Yazında iş doyumuna etki eden faktörlere ilişkin değerlendirmelerde farklı yaklaşımlar göze çarpmakla birlikte, bu faktörler için yapılan en yaygın sınıflandırma, bireysel ve örgütsel faktörler olarak ele alınan sınıflamadır (Akıncı, 2002: 4; Bakan ve Büyükbeşe, 2004: 7; Erdoğan, 1996: 254-255; Sevimli ve İşcan, 2005: 56). İş doyumunu etkileyen bireysel faktörler arasında bireyin demografik özelliklerinden yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, hizmet süresi, çalışanın statüsü, medeni durum ve iş deneyiminin olduğu, çalışanın psiko-sosyal özelliklerinden de sırasıyla; başarı güdüsü, takdir edilme duygusu, saygı görme ve bireyin kişisel özellikleri olduğu görülmektedir (Koroğlu, 2011: 259). İş doyumunu etkileyen örgütsel faktörler arasında ücret, yükselme fırsatları, işin doğası ve niteliği, çalışma şartları ve işletme politikaları bulunmaktadır. Çalışanlar, örgütsel faktörlerin tümünde aynı düzeyde doyuma ulaşmamaktadır. Örneğin bir çalışan aldığı ücretten doyumsuzluk duymasına rağmen işletmenin diğer faktörleri hakkında olumlu duygulara sahip olabilmektedir (Örücü vd., 2006: 42).

Günümüzde işletmelerin başarısında, çalışanların sadece görev tanımları içerisinde yer alan işleri yapmalarının yanı sıra, işletme adına iyi şeyler yapabilme çabası içerisine girmeleri önemli hale gelmiştir (Ergun Özler, 2010: 101). Podsakoff ve arkadaşları (2000: 513) ÖVD'yi, görev ve iş tanımlarında yer almayan, ihmali halinde ceza gerektirmeyen ve daha çok kişisel tercih sonucu

sergilenen davranışlar olarak tanımlamışlardır. Organ ise ÖVD'yi, biçimsel ödül sistemini dikkate almaksızın, bir bütün olarak işletmedeki işlevlerin etkili ve verimli bir şekilde yürütülmesini sağlayan, isteğe bağlı davranışlar olarak tanımlamıştır. Bu tanımda belirtilen isteğe bağlılık, herhangi bir emre dayanmadan, iş tanımında belirtilen biçimsel rol davranışlarının dışında, bireyin kendi tercihi ve rızasıyla yaptığı ekstra rol davranışlarını ifade etmektedir (Organ vd., 2006: 8).

Çalışanların sergiledikleri ÖVD'leri özgecilik, vicdanlılık, sivil erdem, nezaket ve centilmenlik olmak üzere 5 boyutta ele alınmaktadır (Organ, 1988). Bu sınıflandırmadaki nezaket ve özgecilik daha çok birey odaklı; centilmenlik, sivil erdem ve vicdanlılık daha çok işletmeye yöneliktir. Organ'ın sınıflandırdığı 5 boyut yazında en çok kullanılan boyutlar arasında yer almaktadır (Rego vd., 2010: 218).

Özgecilik (Yardımseverlik, Diğerlerini Düşünme); İşletme ile ilgili bir görevde veya problemde ya da işletmenin verimliliğine katkı sağlaması amacıyla işletmenin diğer çalışanlarına, yöneticilere veya müşterilere yardım etmeye yönelik gösterdikleri tüm gönüllü davranışlardır (Organ, 1997:4).

Nezaket (Nezaket Tabanlı Bilgilendirme); Başkalarının işlerini etkileyecek hareketler yapmadan önce diğer çalışanları bilgilendirmeye dayanan davranışlardır. Bu nedenle bu boyut problemleri önlemede önemli rol oynar ve zamanın yapıcı biçimde kullanılmasını kolaylaştırır (Burns ve Collins, 2000: 1-4'den aktaran Ölçüm Çetin, 2004: 20).

Vicdanlılık (İleri Görev Bilinci); Vicdanlılık davranışının ÖVD olarak kabul edilmesinin temel nedeni, çalışanların her zaman koyulan kurallara uyma konusunda istekli davranmalarıdır. Çalışanların işletmenin kural ve düzenlemelerini ve süreçlerini içselleştirmesi nedeniyle, hiçbir denetim olmadan işletme tarafından koyulan kurallara uymaları ÖVD sayılmaktadır (Podsakoff vd., 2000: 524-525).

Centilmenlik (Sportmenlik); Çalışanların işletme içerisinde küçük sorunları büyütmeden, zamanın büyük bir kısmını problemlerden yakınlardan geçirmek yerine işle ilgili faaliyetlere harcayarak geçirmeleri centilmenlik davranışıdır. Çalışma arkadaşlarına saygısızca davranıp onların kalplerini kırarak huzursuzluk yaratmak yerine, basit hataları görmezden gelerek hoşgörülü olmaları centilmenlik boyutuna verilebilecek örneklerdendir (Çelik, 2007: 132).

Sivil Erdem (Erdemlilik, Organizasyonun Gelişimine Destek Verme); İşletmeyi etkileyen olaylara karşı çalışanların kendilerini sorumlu olarak kabul etmeleri, kararlara ve toplantılara sorumlu-gönüllü bir şekilde katılmalarını ifade etmektedir (Kidder, 2002: 632). İşletme içerisindeki zorunlu olmayan toplantılara gönüllü ve düzenli olarak katılma, işletme yararına alınan kararların uygulanmasına yardımcı olma şeklindeki davranışlar, bu boyuta örnek olarak verilebilmektedir.

Çalışanların işlerine ilişkin duygu ve inanışlarının toplamı olarak nitelendirilen iş doyumunu, örgütsel davranış araştırmalarında en çok önemsenen ve

araştırılan konulardandır. İş doyumunu, çalışanların işletmedeki davranışını ve mutluluğunu olumlu olarak etkilemektedir. İş doyumunu; iş değiştirme, terfi, yaşam tarzında meydana gelen değişiklik gibi işletme içi ve işletme dışı, sosyal ve ekonomik durumlarda meydana gelen değişimlere bağlı olarak artmakta veya azalmaktadır (Yeşilyurt, 1991: 11'den aktaran Ölçüm Çetin, 2004: 70). Bu nedenle işletmelerde çalışanların iş doyumunun belirli aralıklarla ölçülmesi gerekmektedir. İş doyumunu, bir çalışanın ÖVD sergilemesinin en temel belirleyicilerinden biri olarak kabul edilmektedir. İş doyumunu sağlamış bir çalışanın, işletme ile ilgili olarak olumlu davranış içinde bulunması, çalışma arkadaşlarına daha fazla yardımcı olması ve işinde normal performansının üzerine çıkması beklenmektedir. Bu düşünce ile paralel olarak, iş doyumunu ve ÖVD arasında yakın bir ilişki bulunmaktadır (Robbins, 2003: 82-83).

Yazında özellikle iş doyumunu ile yakından ilişkili kavramlar incelendiğinde ön plana çıkanlardan biri ÖVD'dir. Çalışanların işlerini değerlendirmesi sonucunda ortaya çıkan iş doyumunu, bireylerin çalıştıkları işletme ile ilgili olumlu duyguları ile birlikte ÖVD sergilemeleri olasılığını da arttırmaktadır (Bozkurt ve Doğan, 2006: 442). Bu nedenle otel işletmeleri çalışanlarının iş doyumunu ile ÖVD arasında ilişki olup olmadığına saptamak amacıyla H_1 hipotezi geliştirilmiştir.

H₁: Otel işletmesi çalışanlarının genel iş doyumunu ile ÖVD arasında anlamlı bir ilişki vardır.

İş doyumunun alt boyutları olan içsel iş doyumunu ve dışsal iş doyumunu ile ÖVD (Kaplan, 2011), örgütsel bağlılık (Bolat ve Bolat, 2008; Günlü vd., 2010), örgüt kültürü (Çelik, 2007), örgütsel adalet (Keklik ve Coşkun Us, 2013), personel güçlendirme (Sulu, 2012) gibi değişkenlerin alt boyutları arasındaki ilişkinin incelenmesi amacıyla araştırmalar yapılmıştır. Bu nedenle, otel işletmeleri çalışanlarının içsel iş doyumunu ve dışsal iş doyumunu ile ÖVD arasındaki ilişkinin incelemek amacıyla aşağıdaki hipotezler geliştirilmiştir.

H₂: Otel işletmeleri çalışanlarının içsel iş doyumunu ve ÖVD arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: Otel işletmeleri çalışanlarının dışsal iş doyumunu ve ÖVD arasında anlamlı bir ilişki vardır.

ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Bu araştırmanın amacı; otel işletmeleri çalışanlarının iş doyumunu ve ÖVD arasındaki ilişkinin saptanması, iş doyumunun ÖVD üzerinde etkisinin olup olmadığının belirlenmesi ve çalışanların demografik özelliklerinden cinsiyet, yaş, medeni durum, eğitim düzeyi, turizm eğitimi almış olma durumu, gelir düzeyi, sektörde çalışma süresi, işletmede çalışma süresi, kadro durumuna göre, iş doyumunu ve ÖVD sergileme düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığının tespit edilmesidir.

Ayrıca çalıştıkları departmana göre iş doyum ve ÖVD sergileme düzeylerinin farklılaşp farklılaşmadığının saptanması amaçlanmıştır.

Çalışma otel işletmeleri yöneticilerine çalışanların iş doyum düzeyleri ve ÖVD düzeyleri konusunda bilgi vermesi açısından önemlidir. Yazında iş doyum ve ÖVD ilişkisini inceleyen birçok araştırma (Arif ve Chohan, 2012; V-Budiman ve Anantadaya, 2014; Foote ve Tang, 2008; Lu vd., 2013) bulunmakla birlikte, yapılan araştırmalar iş doyumunun ÖVD'nin önemli bir açıklayıcısı olduğunu ileri sürmektedirler (Gündüz Çekmecelioğlu, 2007: 186). Bu araştırmaların çoğu iş doyumunun yanı sıra başka faktörlerle birlikte ÖVD arasındaki ilişkiyi ele almışlardır. Otel işletmelerinde yapılan ve yalnızca iş doyum ile ÖVD arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik spesifik bir araştırmaya rastlanmaması nedeniyle bu araştırma yazına sağlayacağı düşünülen katkı bakımından da önemli olduğu düşünülmektedir.

ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

Evren ve Örneklem

Araştırma evrenini, Türkiye'nin önemli büyük şehirlerinden ve turistik çekim merkezlerinden olan İzmir ili merkez ilçelerinde bulunan dört ve beş yıldızlı otel işletmeleri çalışanları oluşturmaktadır. Araştırma evreni olarak dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinin seçilme nedeni ise, dört ve beş yıldızlı otel işletmelerinin diğer sınıflara göre (bir, iki, üç ve diğer işletme türleri) daha büyük olmasından dolayı daha üst düzeyde örgütlenme yapısına ve çalışma olanaklarına sahip olmasıdır (Pelit, 2011: 215). Diğer bir neden ise, dört ve beş yıldızlı otel işletmeleri diğer otel işletmelerine göre daha büyük olması ve daha fazla çalışan bulundurmaları araştırma evreni olarak seçilmesinin bir diğer nedenidir.

T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü'nün 2012 yılında yayınladığı İşletme Belgeli Tesis Sayısı Listesi'ne göre İzmir ili merkez ilçelerinde 5 adet beş yıldızlı ve 15 adet dört yıldızlı otel işletmesi bulunmaktadır (www.izmirkulturturizm.gov.tr). Bu otel işletmelerinin insan kaynaklar departmanlarından elde edilen bilgilere göre toplam 2035 çalışan bulunmaktadır. Anketin uygulanması bazı otel işletmelerinden izin alınamaması nedeni ile evrenin tamamına anket uygulanamamıştır. Bu nedenle izin alınabilen ve işbirliği yapan otellerde kolayda örnekleme yönteminin kullanılması tercih edilmiştir. İzin alınan otel işletmelerinin insan kaynakları ve önbüro departmanlarına anketlerin departmanlara dağıtılması amacıyla 09 Şubat-04 Mart 2013 tarihleri arasında toplam 650 anket formu verilmiş, verilen anketler bir hafta sonra geri alınmıştır. Dağıtılan anket formlarının 396 adeti geri dönmüş ancak 32'si katılımcıların anket formlarını eksik doldurduklarının anlaşılması, 12'si stajyer olması nedeniyle araştırmaya dahil edilmemiştir. Sonuç olarak 352 anket formu araştırmaya dahil edilmiştir. %95 güvenilir sınırlar içerisinde %5'lik hata payı dikkate alınarak ana kütlede alınacak olan örneklem büyüklüğü 327 olarak

saptanmıştır. Sekaran tarafından hazırlanan örneklem tablosuna göre ulaşılan sayının evreni temsil etmesi bakımından yeterli olduğu söylenebilir (Sekaran, 2000: 295).

Veri Toplama Aracı

Otel işletmeleri çalışanlarına yönelik iş doyumu ve ÖVD arasındaki ilişkinin analizi amacıyla, belirlenen örneklemden verilerin toplanması için yapılan alan araştırmasında anket tekniği kullanılmıştır.

Anket formu, 3 bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde ÖVD ölçeği, ikinci bölümde Minnesota İş Doyum Ölçeği (MSQ) ve son bölümde çalışanların demografik özelliklerinin de yer aldığı kişisel bilgi formu bulunmaktadır. Ölçekte yer alan ifadeler çalışanların algılama düzeylerine göre, kesinlikle katılmıyorum: 1 puan, katılmıyorum: 2 puan, ne katılıyorum ne katılmıyorum: 3 puan, katılıyorum: 4 puan, kesinlikle katılıyorum: 5 olarak değerlendirilmiştir.

MSQ Ölçeği; İş doyumunu ölçmek amacıyla geliştirilen ölçekler arasında en yaygın olarak kullanılan (Spector, 2007: 15) ve Weis, Dawis, England ve Lofquist tarafından geliştirilen MSQ ölçeği bu çalışmada kullanılmıştır. İş doyumunu, içsel iş doyumunu ve dışsal iş doyumunu olarak ayırmak mümkündür. Dışsal doyum; çalışmanın karşılığında elde edilen kazanımlara (ücret, iş güvencesi, vb.) bağlı doyumdur. Dışsal doyum; işletme politikası ve yönetimi, denetim şekli, yönetici, çalışma ve yöneticilerle ilişkiler, çalışma koşulları, ücret gibi işletmeye ait unsurlardan oluşmaktadır. İçsel doyum ise çalışma sırasında hissedilen doyumunu ifade eder. İçsel iş doyumunu; aktivite, bağımsızlık, çeşitlilik, sosyal statü, ahlaki değerler, iş güvenliği, sosyal hizmet, sorumluluk, yetenekleri kullanma, yaratıcılık, yetki ve başarı gibi unsurlardan oluşmaktadır (Kaya, 2007: 359).

ÖVD Ölçeği; Araştırmada, çalışanların ÖVD sergileme düzeylerini ölçmek için Podsakoff vd. tarafından geliştirilen ÖVD ölçeği kullanılmıştır. Ölçeğin özgecilik, nezaket, centilmenlik, vicdanlılık ve sivil erdem olmak üzere beş alt boyutu bulunmaktadır. Centilmenlik soruları ters kodlanmıştır (Podsakoff vd., 1990: 116).

VERİ ANALİZİ

Araştırma için toplanan anket verileri SPSS for Windows 16.0 programı (Statistical Program for Social Science) kullanılarak analiz edilmiştir. Alan araştırmasında toplanan verilerin normal dağılıma uygunluğu Kolmogorov-Smirnov testi ile analiz edilmiştir. Analiz sonucu verilerin normal dağılıma uygun olmadığı tespit edilmiştir. Bu nedenle normal dağılıma uymayan verileri saptamak için çok değişkenli sapan analizi yapılmıştır. Yapılan sapan analizi sonucunda 31 anket veri setinden çıkartılarak veri seti normal dağılım önkoşulunu sağlar hale getirilmiştir. Bunun sonucunda, normal dağılım belirlendiği 321 adet anket, analiz kapsamına alınmıştır.

Bu bölümde güvenilirlik analizi, değişken gruplarını belirlemek amacıyla açıklayıcı faktör analizi, örneklem grubunun demografik özelliklerinin dağılımını belirlemek amacıyla frekans analizi, iş doyumunu ve ÖVD sergileme düzeylerinde demografik özelliklere göre farklılaşma olup olmadığını saptamak için t-testi (independent-samples t-test), tek yönlü varyans (Anova) analizi, iş doyumunu ile ÖVD arasındaki ilişkinin yönünü ve gücünü belirlemek için korelasyon analizi, kavramlar arasındaki neden-sonuç ilişkisini incelemek amacıyla regresyon analizi uygulanmıştır.

Ölçeklerin Geçerliliği ve Güvenilirliği

Bu çalışmada kullanılan MSQ ve ÖVD ölçekleri daha önce yapılan çalışmalarda kullanıldığı için içerik geçerliliği ve uzman kişilerden görüş alınarak da görünüş geçerliliği belirlenmiştir. İş doyumunu ve ÖVD algılarını ölçmeye yönelik yapılan anketin yapısal geçerliliğini sınamak amacıyla açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır.

Tablo 1: İş Doyumu Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi

	Faktör Yüklü	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Ort.	Cronbach Alfa	P değeri
Faktör 1: İçsel İş Doyumu		6,38	27,46	3,82	0,87	0,001
Ara sıra değişik şeyler yapabilme şansının olması bakımından memnunum.	0,77			3,79		
Beni her zaman meşgul etmesi bakımından memnunum.	0,72			3,64		
Tek başıma çalışma olanağının olması bakımından memnunum.	0,68			3,60		
Toplumda “saygın bir kişi” olma şansını bana vermesi bakımından memnunum.	0,64			3,78		
Vicdanıma aykırı olmayan şeyler yapabilme şansının olması bakımından memnunum.	0,61			3,93		
Başkaları için bir şeyler yapabilme olanağını bana vermesi bakımından memnunum.	0,60			3,91		
Kendi yeteneklerimi kullanarak bir şeyler yapabilme şansının olması bakımından memnunum.	0,58			3,93		
Kişilere ne yapacaklarını söyleme şansına sahip olmam bakımından memnunum.	0,56			3,71		
Bana sabit/sürekli bir iş olanağı sağlaması bakımından memnunum.	0,56			4,08		
Faktör 1: Dışsal İş Doyumu		1,49	25,04	3,61	0,82	0,001
Çalışma şartları bakımından memnunum.	0,76			3,75		
Yaptığım iyi bir iş karşılığında takdir edilmem bakımından memnunum.	0,75			3,67		
Çalışma arkadaşlarımla birbirleriyle anlaşmaları bakımından memnunum.	0,72			3,78		
İş içinde terfi olanağının olması bakımından memnunum.	0,64			3,44		
Yaptığım iş karşılığında aldığım ücret bakımından memnunum.	0,64			3,24		
İş ile ilgili alınan kararların uygulanmaya koyulması bakımından memnunum.	0,53			3,76		
Varimax rotasyonlu temel bileşenler analizi. Açıklanan toplam varyans %52,518 KMO örneklem ölçümü: ,905; p<,001 Genel Ortalama: 3,74; Alpha: ,899						

MSQ ölçeğine yönelik yapılan açıklayıcı faktör analizi Tablo 1'de görülmektedir. Yapılan faktör analizi sonucunda p anlamlılık değeri 0,001 olarak gerçekleşmiştir. Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) örneklem değeri 0,90'dır. Test sonucu elde edilen değerler, verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Faktör yapısını belirlemek ve anlamlı yorumlanabilir faktörler elde etmek amacı ile temel bileşenler analizi yapılmış ve faktör yükü 0,40'ın üzerinde olan veriler dikkate alınmıştır. Tablo incelendiğinde, veri setinin ölçeğin orijinalinde olduğu gibi 2 boyut altında toplandığı görülmektedir.

Ölçeğin güvenilirliğini ölçmek amacı ile Cronbach Alpha değerine bakılır. Bu değer 0,80 üzeri olması, ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu gösterir (Alpar, 2013: 849). Tabloya göre, araştırma örneğinde kullanılan MSQ ölçeğinin Cronbach Alpha değeri 0,89 olarak hesaplanmıştır. MSQ ölçeğinin yüksek derecede güvenilirliğe sahip olduğunu söylemek mümkündür. Ayrıca iş doyumunun alt boyutları olan içsel ve dışsal doyum güvenilirlik analizi sonucuna göre Cronbach Alpha değerlerinin 0,87 ve 0,82 oldukları görülmektedir. Bu bilgilere göre her iki alt boyutun da yüksek derecede güvenilir olduğunu söylemek mümkündür.

Araştırmaya katılanların iş doyumunu ortalamaları Tablo 1'de gösterilmektedir. Tabloya göre, çalışanların içsel iş doyum düzeylerinin dışsal iş doyum düzeylerinden fazla olduğu söylenebilir. İçsel iş doyumunu olumsuz olarak etkileyen unsur bağımsızlık (3,60), olumlu olarak etkileyen unsur ise sabit/sürekli iş olanağının (4,08) sağlanmasıdır. Dışsal iş doyumunu olumsuz olarak etkileyen unsur ücret, olumlu olarak etkileyen unsur ise çalışma arkadaşları ile olan uyumdur. Genel olarak bakıldığında ise iş doyumunu olumsuz etkileyen faktörler ücret, terfi, bağımsızlık, takdir edilme duygusu ve çeşitlilik (işinin çok meşgul edici olması) unsurlarıdır.

Tablo 2: Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Ölçeği Açıklayıcı Faktör Analizi

	Faktör Yüklü	Özdeğer	Açıklanan Varyans	Ortalama	Cronbach Alfa	P değeri
Faktör 1: Yardımlaşma		7,85	23,37	4,31	0,88	0,001
İşe gelmeyen arkadaşımın görevini üstlenirim.	0,81			4,47		
İşe yeni başlayanların işe alışabilmelerine yardımcı olurum.	0,76			4,34		
İş yükü fazla olan arkadaşlarıma yardım ederim.	0,72			4,27		
İş yaparken problem yaşayan arkadaşlarıma gönüllü olarak yardım ederim.	0,69			4,23		
İş arkadaşlarımla haklarına saygı gösteririm.	0,64			4,33		
Diğer departman çalışanları ile ilişkilerimde problem yaratmaktan kaçırım.	0,61			4,28		
Kendi departman arkadaşlarımla problem yaşamamaya özen gösteririm.	0,53			4,28		
Faktör 2: Sivil Erdem		1,80	14,76	4,06	0,82	0,001
Önemli olduğunu düşündüğüm ama zorunlu olmayan toplantılara katılırım.	0,78			3,89		
Kurumsal memorandum, duyuru, not...vs. materyalleri her zaman takip ederim.	0,72			4,10		
Kurum imajını destekleyecek her türlü faaliyete katılırım.	0,67			4,10		
Çalıştığım kurumdaki değişikliklere ayak uydururum.	0,55			3,14		
Faktör 3: Centilmenlik		1,18	12,42	3,96	0,73	0,001
Pireyi deve yaparım.	0,77			4,09		
İşimi gerektiği gibi yapabilmem için sürekli yönlendirilmem gerekir.	0,74			3,98		
Önemsiz konularda şikayet ederek çok zaman harcarım.	0,74			4,03		
Olayların olumlu yönündense olumsuz yönüne odaklanırım.	0,62			3,76		
Faktör 4: Vicdanlılık		1,05	12,05	4,17	0,78	0,001
İşimde verilen mola süresinin dışına çıkmam.	0,82			3,96		
Kontrol altında olmadığım zamanlarda bile kurum kurallarına uyarım.	0,61			4,22		
İşe isteyerek/severek zamanında gelirim.	0,59			4,34		
Aldığım paranın hakkını vermem gerektiğine inanırım.	0,49			4,15		
Varimax rotasyonlu temel bileşenler analizi. Açıklanan toplam varyans %62,62 KMO örneklem ölçümü: ,923; p< ,001, Genel Ortalama: 4,16; Alpha: ,90						

ÖVD'ye ilişkin temel boyutları incelemek amacıyla, ÖVD'yi oluşturan değişkenlere açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizinin sonuçları Tablo 2'de özetlenmiştir. Yapılan faktör analizi sonucunda p anlamlılık değeri 0,001 olarak gerçekleşmiştir. KMO örneklem değeri 0,923'dür. Test sonucu elde edilen değerler verilerin faktör analizi için uygun olduğunu göstermektedir. Faktör analizi sonucu aynı anda farklı boyutlarda yer alan ve faktör açıklama düzeyi 0,40'ın altında olan maddeler veri setinden çıkarılmıştır. Tablo incelendiğinde elde edilen faktörlerin, Organ'ın tanımladığı ve ölçeğin dayandırıldığı ÖVD boyutlarıyla (özgecilik, nezaket, centilmenlik, sivil erdem ve vicdanlılık) tutarlı biçimde

toplandığı görülmüştür. Ancak analiz sonucunda, aslı 5 boyutlu olan ölçek, 4 boyutta toplanmıştır. Tabloda da görüldüğü üzere özgecilik ve nezaket boyutları yardımlaşma boyutu altında toplandığı görülmektedir. Ölçeğin orijinali ile bu çalışmadaki faktör dağılımları arasındaki farklılığın, algı farklılığından kaynaklandığı söylenebilir. Yazında özgecilik ve nezaket boyutlarının birbiri ile oldukça ilgili olduğuna vurgu yapılarak, her iki davranışın da diğerlerine yardımcı içerdiği ifade edilmektedir (Polat ve Ceep, 2008: 314-315).

Tabloya göre genel ÖVD ölçeğinin Cronbach Alpha değeri 0,90 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bilgilere göre ÖVD ölçeğinin yüksek derece güvenilir olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra ÖVD alt boyutları (yardımlaşma, vicdanlılık, sivil erdem ve centilmenlik) için yapılan güvenilirlik analizi sonuçlarına göre ÖVD alt boyutlarının da oldukça güvenilir olduğu söylenebilir.

Çalışanların ÖVD düzeylerine ait puan ortalamaları Tablo 2'de gösterilmektedir. Tabloya göre, en yüksek ortalama yardımlaşma alt boyutu, en düşük ortalama ise centilmenlik alt boyutuna aittir. Çalışanların en fazla gösterdiği ÖVD, işe gelmeyen arkadaşının görevini üstlenmesi (4,47) ve işe yeni başlayan arkadaşlarına yardımcı olmasıdır (4,34). Çalışanların ÖVD ve alt boyutlarından olan vicdanlılık, centilmenlik, sivil erdem ve yardımlaşma boyutu düzeylerinin genel olarak yüksek olduğu söylenebilir. Buna göre araştırmaya katılan otel işletmesi çalışanlarının yüksek düzeyde ÖVD sergilediklerini söylemek mümkündür.

Araştırma Bulguları ve Değerlendirilmesi

Araştırmada katılımcıların demografik özelliklerine ilişkin sayısal ve yüzdesel dağılım Tablo 3'de gösterilmektedir. Araştırmaya toplam 321 kişi katılmıştır.

Tablo 3: Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Bulgular

Yaş	n	%	Turizmi Eğitimi	n	%
25 yaş ve altı	87	27,1	Evet	164	51,1
26-30 yaş	83	25,9	Hayır	157	48,9
31-35 yaş	72	22,4	Gelir Düzeyi		
36 yaş ve üstü	79	24,6	1000 TL ve altı	139	43,3
Cinsiyet			1001 -1500 TL	138	43,0
Kadın	95	29,6	1501 TL ve üstü	44	13,7
Erkek	26	70,4	Kadro Durumu		
Medeni Durum			Daimi (Kadrolu)	283	88,2
Evli	154	48,0	Geçici (Sözleşmeli)	38	11,8
Bekâr	167	52,0	Departman		
Sektördeki İş Tecrübesi			Servis	113	35,2
1 yıl ve altı	26	8,1	Önbüro	72	22,4
2-5 yıl	90	28,0	Kat Hizmetleri	41	12,8
6-9 yıl	58	18,1	Mutfak	34	10,6
10 yıl ve üstü	147	45,8	Muhasebe	26	8,1
İşletmedeki Çalışma Süresi			Güvenlik	20	6,2
1 yıl ve altı	90	28,0	Diğer	15	4,7
2-5 yıl	145	45,2			
6-9 yıl	33	10,3			
10 yıl ve üstü	53	16,5			
Eğitim Düzeyi					
İlköğretim	32	10,0			
Lise	149	46,4			
Önlisans	82	25,5			
Lisans	58	18,1			

Tablo 3'e göre örneklemin %53'ü 30 yaş ve altında, %70'i erkek, %52'si bekâr, %46'sının sektördeki iş tecrübesi 10 yıl ve üzeri, %45' inin işletmedeki çalışma süresi 2-5 yıl arası, %46'sı lise mezunu, %51'i turizm eğitimi almış, %43'ü 1000 TL ve altında gelire sahip, %88'i kadrolu çalışmakta, %35'i servis ve %22'si ise önbüro departmanında çalışmaktadır.

Otel işletmelerinde araştırmaya katılan otel işletmesi çalışanlarının demografik özelliklerine göre iş doyum düzeylerinde farklılaşma olup olmadığını saptamak için yapılan t- testi ve Anova analizi sonuçlarına göre çalışanların yaş, cinsiyet, medeni durum, kadro durumu, eğitim düzeyi ve işletmedeki çalışma süresi gibi faktörlere göre iş doyum düzeyleri farklılaşma göstermemektedir. Şahin ve Kaya'nın otel işletmelerinde yaptıkları çalışmalarda; çalışanların iş doyum düzeyleri, çalıştıkları departmanlara göre farklılaşmaktadır (Kaya, 2007: 368). Buna karşın, bu çalışmada iş doyumuna verilen puanların birbirine yakın olması nedeniyle çalıştıkları departmana göre iş doyum düzeylerinin farklılaşmadığı söylenebilir.

Otel işletmesi çalışanlarının iş doyum düzeyleri, çalışanların turizm eğitimi almış olma durumuna, sektördeki iş tecrübesine ve gelir düzeyine göre farklılaşmaktadır. Otel işletmelerinde turizm eğitimi almış olan çalışanların iş doyum düzeyleri, turizm eğitimi almayanlara göre daha yüksek çıkmıştır. Bu

durum turizm eğitimi alan çalışanların sektörü tanımaları nedeniyle beklentilerinin yüksek olmamasından dolayı, iş doyum düzeylerinin daha yüksek çıktığı şeklinde yorumlanabilir. Sarker ve arkadaşlarının (2003) otel işletmelerinde çalışanların iş doyum düzeylerini belirlemeye yönelik yaptığı çalışmada, hizmet süresinin arttıkça iş doyumunun arttığı ortaya çıkmıştır. Bu çalışmada da, sektörde iş tecrübesi 10 yıl ve üzeri olan çalışanların iş doyum düzeyleri daha yüksek çıkmıştır. Günlü ve arkadaşları (2010), Kara ve arkadaşlarının (2012) otel işletmelerinde iş doyumunu ölçmek amacıyla yapmış oldukları çalışmada, gelirin iş doyum düzeyini etkilediği ve gelir arttıkça iş doyum düzeylerinin arttığı belirlenmiştir. Bu çalışmada da, gelir düzeyleri 1501 TL ve üzeri olan çalışanların iş doyum düzeyleri daha yüksek çıkmıştır. Buna göre çalışanların gelir düzeyleri arttıkça iş doyum düzeylerinin arttığı söylenebilir.

Yeşiltaş ve arkadaşlarının (2011) otel işletmelerinde yapmış oldukları çalışmada çalışanların ÖVD düzeyleri cinsiyete göre farklılık göstermemiştir. Keleş ve Pelit'in (2009) otel işletmelerinde çalışanların ÖVD düzeylerini belirlemeye yönelik yaptıkları çalışmada, çalışanların eğitim düzeylerine göre ÖVD düzeylerinin farklılaşmadığı saptanmıştır. Bu çalışmada ise, araştırmaya katılan otel işletmesi çalışanlarının demografik özelliklerine göre ÖVD düzeylerinde farklılaşma olup olmadığını belirlemek için yapılan t- testi ve Anova analizi sonuçlarına göre cinsiyet, medeni durum ve eğitim düzeyine göre ÖVD sergileme düzeylerinde farklılaşma bulunmamaktadır. Çalışanların çalıştıkları departmana göre de ÖVD sergileme düzeyleri farklılaşmamaktadır.

Çalışanların yaş, turizm eğitimi almış olma durumu, kadro durumu, işletmedeki çalışma süresi, sektördeki iş tecrübesi, gelir düzeyi değişkenleri ile ÖVD sergileme düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar bulunmaktadır. Keleş ve Pelit'in (2009) yapmış oldukları çalışmada, çalışanların yaşlarına göre ÖVD düzeylerinin farklılaştığı saptanmıştır. İzmir il merkezinde yapılan bu çalışmada da otel işletmesi çalışanlarından en fazla ÖVD sergileyen yaş grubu 36 yaş ve üzeri olan çalışanlar, en az ÖVD sergileyen ise 25 yaş ve altında olan çalışanlardır. Turizm eğitimi alan çalışanların ÖVD puan ortalamaları, almayanlara göre daha yüksektir. Bu durumda turizm eğitimi alan çalışanlar daha fazla ÖVD sergilemektedirler. Turizm eğitimi alan çalışanların daha fazla ÖVD sergileme nedeni olarak, çalıştığı iş kolunda gerekli olan beceriyi eğitimleri sırasında öğrenmiş olması gösterilebilir. Otel işletmelerinde kadrolu çalışanların ÖVD puan ortalamaları, geçici çalışanlara göre daha yüksektir. Otel işletmelerinde kadrolu çalışanlar daha fazla ÖVD sergilemektedirler. İşletmedeki iş tecrübesi 10 yıl ve üzeri olan çalışanların ÖVD puanları, işletmedeki çalışma süresi 10 yıldan az olanlara göre daha yüksektir. Çalışanların sektördeki iş tecrübesi 10 yıl ve üzeri olanların ÖVD puanları, sektördeki iş tecrübesi 10 yıldan az olanlara göre daha yüksektir. Gelir düzeyi 1501 TL ve üzeri olan çalışanların ÖVD sergileme düzeyleri daha yüksek çıkmıştır. Çalışanların gelirleri arttıkça işletmeye yönelik daha fazla ÖVD göstermektedir.

Araştırma Hipotezlerinin Test Edilmesi

Araştırma hipotezlerini test etmek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır.

Tablo 4: Korelasyon Katsayıları ve İlişki Durumu

R	İlişki
0,00-0,29	Zayıf
0,30-0,69	Orta
0,70-1,00	Yüksek

Korelasyon katsayısının büyüklük bakımından yorumlanmasında kesin olarak belirlenen aralıklar bulunmamakla birlikte, sosyal bilimlerde korelasyon katsayılarının yorumlanmasına ilişkin Tablo 4’de gösterilen değerler kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2011: 32).

Tablo 5: İş Doymu ve Alt Boyutları ile ÖVD Arasındaki Korelasyon Analizi

	İçsel İş Doymu	Dışsal İş Doymu	İş Doymu	ÖVD
İçsel İş Doymu PearsonKorelasyon	1	,631**	,931**	,399**
Dışsal İş Doymu PearsonKorelasyon	,631**	1	,870**	,333**
İş Doymu PearsonKorelasyon	,931**	,870**	1	,410**

**Korelasyon %99 düzeyinde anlamlıdır. (2 Yönlü)

Budi ve Anantadjaya (2014), Nadiri ve Tanova' nın (2010) otel işletmelerinde iş doymu ve ÖVD arasındaki ilişkiyi incelemeye yönelik yapmış oldukları çalışmada, iş doymu ve ÖVD arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirlemişlerdir. İzmir il merkezinde bulunan otel işletmeleri çalışanlarının iş doymu ve ÖVD arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 5'te görülmektedir. Tabloya göre çalışanların toplam iş doymu ile ÖVD arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p < 0,05$). Değişkenler arasında pozitif (doğru) yönlü, orta kuvvette bir ilişki vardır ($r = 0,410$). Çalışanların iş doymu arttıkça, ÖVD de artmaktadır. Bu nedenle otel işletmeleri çalışanlarının iş doymu ile ÖVD arasındaki ilişkiyi test etmek amacıyla geliştirilen H_1 hipotezi kabul edilmiştir.

İçsel İş doymu ve ÖVD arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 5'te görülmektedir. Çalışanların içsel iş doymu ile ÖVD arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p < 0,05$). Değişkenler arasında pozitif (doğru) yönlü, orta kuvvette bir ilişki bulunmaktadır ($r = 0,399$). Çalışanların içsel iş doymu arttıkça, genel ÖVD de artacaktır. Bu bakımdan içsel iş doymu ile genel ÖVD arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır. İlişkiye yönelik geliştirilen H_2 hipotezi kabul edilmiştir.

Dışsal İş doymu ve ÖVD arasındaki ilişkinin belirlenmesine yönelik yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 5'te görülmektedir. Çalışanların dışsal iş doymu ile ÖVD arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır ($p < 0,05$). Değişkenler

arasında pozitif (doğru) yönlü zayıf bir ilişki bulunmaktadır ($r=0,333$). Çalışanların dışsal iş doymu arttıkça, genel ÖVD puanı da artacaktır. Bu bakımdan dışsal iş doymu ile genel ÖVD arasında pozitif yönlü orta kuvvette bir ilişki vardır. İlişkiye yönelik geliştirilen H_3 hipotezi kabul edilmiştir.

Tablo 6: İçsel İş Doymu ve Dışsal İş Doymunun ÖVD Üzerine Etkisini Belirlemeye Yönelik Yapılan Regresyon Analizi

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişken	Katsayı		T	p	F	Model (p)
		B	S.hata				
Genel ÖVD	Sabit	2,945	,153	19,252	,001	32,628	,001
	İçsel İş Doymu	,315	,049	4,779	,001		
	Dışsal İş Doymu	,134	,044	2,040	,042		
R				0,413			
Düzeltilmiş R ²				0,165			
R ²				0,170			

İçsel iş doymu ve dışsal iş doymunun ÖVD üzerine etkisini belirlemeye yönelik yapılan çoklu regresyon analizi sonuçları Tablo 6'da özetlenmiştir. Analiz sonuçlarına göre F değerinin; 32,628; $p<0,05$ düzeyinde anlamlı olarak gerçekleştiği görülmektedir. Sonuçlara göre içsel iş doymu ve dışsal iş doymu, ÖVD'nin %17'lik bir kısmını açıklamaktadır. Her iki değişkenin p değerleri 0,05'den küçük olduğu için anlamlı olduğunu ve değişkenlerin çalışanların ÖVD'sini etkilemekte olduğunu söylemek mümkündür. İçsel iş doymu bir birim arttırıldığında ÖVD %31,5 ve dışsal doym bir birim arttırıldığında ÖVD %13,4 oranında artmaktadır. Regresyon analizi sonucuna göre, otel işletmesi çalışanlarının içsel ve dışsal iş doymunun ÖVD üzerinde etkili olduğu söylenebilir. Ancak içsel ve dışsal iş doymu karşılaştırıldığında içsel iş doymunun ÖVD'yi daha fazla etkilediğini söylemek mümkündür.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Çalışanların işletme için kendilerinden beklenenden çok fazlasını, hiçbir karşılık beklemeden, gönüllü bir şekilde yapması gibi davranışlar sergilemesi anlamına gelen ÖVD sergilemeleri mikro düzeyde işletmeler, makro düzeyde ülkeler açısından oldukça faydalı sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısıyla ülkelerin gelişimine katkı sağlayan turizm endüstrisi içerisinde yer alan otel işletmelerinde de, çalışanların ÖVD sergilemesi oldukça önemlidir. Bu nedenle otel işletmeleri çalışanlarının daha fazla ÖVD sergilemeleri sağlanmalıdır. Araştırmada; turizm eğitim almış olan, sektörde iş tecrübesi 10 yıl ve üzeri olan, işletmedeki çalışma süresi 10 yıl ve üzeri olan, gelir düzeyi yüksek olan ve kadrolu çalışanların daha fazla ÖVD sergilediği ortaya çıkmıştır.

Otel işletmelerinde çalışanların iş doymununun yüksek olması, hizmet kalitesi ve müşteri memnuniyetinin sağlanması açısından oldukça önemlidir. Bu nedenle otel işletmeleri yöneticileri, çalışanların iş doymularını arttırmak için çaba göstermelidirler. Araştırmada, turizm eğitim almış olan, sektördeki iş tecrübesi 10

yıl ve üzeri olan ve gelir düzeyi yüksek olan çalışanların iş doyum düzeyleri yüksek çıkmıştır.

Ayrıca araştırma sonucuna göre, İzmir ili merkez ilçelerinde bulunan dört ve beş yıldızlı otel işletmeleri çalışanlarının iş doyumunu ile ÖVD arasında pozitif yönlü ve anlamlı bir ilişki saptanmıştır. Buna göre çalışanların iş doyumunu artıkça ÖVD sergileme düzeyleri artacak ya da iş doyum düzeyleri azaldıkça ÖVD sergileme düzeyleri azalacaktır. Ayrıca yapılan regresyon analizi sonucuna göre otel işletmeleri çalışanlarının iş doyumunu, ÖVD sergileme düzeylerini etkilemektedir. Bu durum, çalışanların işletmeye gönüllü olarak ilave katkılar sağlama eğiliminde olduğuna işaret etmektedir. İşinde doyuma ulaşan çalışanların ÖVD sergilediği ve bunun da işletmeye katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Çalışanların iş doyumunu ve ÖVD arasındaki ilişkinin belirlenmesi amacıyla otel işletmeleri çalışanları üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmadan çıkan sonuçlar doğrultusunda, araştırmaya konu olan otel işletmeleri yöneticilerine yönelik öneriler aşağıda yer almaktadır.

- İşletmede doyuma ulaşan çalışanlar, yaptıkları işte normal beklentilerin üzerine çıkacak davranışlar sergileyerek işletmenin etkinlik ve verimliliğine katkı sağlamaktadırlar. Otel işletmeleri yöneticilerinin, işletmeyi daha çok sahiplenen, işini geliştirmeye çalışan, kendi iş ve görevlerinin yanında çalışma arkadaşlarının iş ve görevlerini kolaylaştırmaya çalışan, işletmede vatandaşlık bilinci ile çalışan bireylere sahip olabilmek için iş doyumunu konusuna önem vermeleri gerekmektedir. Bu bağlamda otel işletmeleri yöneticilerinin, işletmelerinin etkinlik ve verimliliğini arttırmak amacıyla çalışanlarının iş doyum düzeylerini arttırmalarını gerekmektedir.
- Çalışmada turizm eğitimi almış olan çalışanların iş doyumunu ve ÖVD sergileme düzeyleri, turizm eğitimi almamış olan çalışanlara göre daha yüksek çıkmıştır. Buna karşın örnekleme oluşturan otel işletmeleri çalışanlarının turizm eğitimi almış olanlar ile almayanlarının sayısı birbirine yakındır. Bu nedenle yöneticilerin, işe alımlarda turizm eğitimi almış olan bireylerin seçimine özen göstermeleri gerekmektedir. Böylece çalışanlar daha kaliteli hizmet sunarak müşteri memnuniyetinin artmasını sağlayabilirler. Otel işletmelerinde kaliteli, nitelikli, işletmede verimli olabilecek ve işletmeye katkı sağlayabilecek iş gücünün, sadece turizm eğitimi almış çalışanlar ile sağlanabileceği düşünülmektedir.
- Çalışanların iş doyum düzeylerinin artırılması için otel işletmelerinde uygulanan ücretlerin iyileştirilmesi ve terfi olanaklarının artırılması gerekmektedir. İş doyumunu yüksek olan çalışanlar daha fazla ÖVD sergileyerek işletmeye katkı sağlayacaktır.
- Araştırmada işletmedeki çalışma süresi 10 yıl ve üzeri çalışanların ÖVD düzeylerinin daha yüksek olduğu bulgusu elde edilmiştir. Buna göre otel

işletmeleri yöneticilerinin iş gücü devir hızının azaltılabilmesi ve işletmedeki çalışma süresi arttırılabilmesi için gerekli motivasyon araçları geliştirilmeli ve iyileştirilmelidir. Böylece çalışanların daha fazla ÖVD sergilemesi sağlanabilir.

- Çalışma sonucunda örnekleme oluşturan otel işletmelerinde kadrolu çalışanların, geçici çalışanlara göre daha fazla ÖVD sergilediği ortaya çıkmıştır. Bu nedenle yöneticilerin, toplam çalışan sayısı içerisinde kadrolu çalışan sayısını arttırması ve çalışanlara iş garantisi vermeleri gerekmektedir.

İş doyumu ve ÖVD ile ilgili ileride yapılacak olan araştırmalara yönelik öneriler ise aşağıda yer almaktadır.

- Araştırma sonuçlarının turizm alanında genellenebilmesi için farklı turizm merkezlerinde bulunan otel işletmelerinde konuyla daha büyük örneklem üzerinde araştırma yapılması gerekmektedir. Ayrıca iş doyumu ve ÖVD arasındaki ilişki, yiyecek-içecek ve seyahat işletmeleri gibi diğer turizm işletmelerinde de araştırma konusu olabilir.
- Bu araştırmada dört ve beş yıldızlı otel işletmeleri, zaman kısıtı olması ve çalışanların sayısının fazla olması nedeniyle araştırma evreni olarak seçilmiştir. İleride yapılacak çalışmalarda farklı örgüt yapısına sahip olan bir, iki ve üç yıldızlı otel işletmelerinde de araştırma yapılarak bulgular karşılaştırılabilir.
- İş doyumu ve ÖVD' ye ilişkin bilgiler sadece otel işletmeleri çalışanlarının değerlendirilmesiyle elde edilmiştir, konuyla ilgili yönetici görüşlerine değinilmemiştir. İleride yapılacak araştırmalarda, iş doyumu ve ÖVD'ye yönelik yönetici görüşleri de değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

Alpar, R. (2013). *Uygulamalı çok değişkenli istatistiksel yöntemler*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Akıncı, Z. (2002). Turizm sektöründe işgören tatmini etkileyen faktörler: Beş yıldızlı konaklama işletmelerinde bir uygulama. *Akdeniz İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (4): 1-25.

Aktaş, A. (2002). *Turizm işletmeciliği ve yönetimi*. Antalya: Detay Yayıncılık.

Arif, A. ve Chohan, A. (2012). How job Satisfaction is influencing the organizational citizenship behavior (OCB): A study on employees working in banking sector of Pakistan. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 4 (8): 74-88.

Bakan, İ. ve Büyükbeşe, T. (2004). Örgütsel iletişim ile iş tatmini unsurları arasındaki ilişkiler: Akademik örgütler için bir alan araştırması. *Akdeniz Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (7): 1-30.

Bolat, O. İ. ve Bolat, T. (2008). Otel işletmelerinde örgütsel bağlılık ve örgütsel vatandaşlık davranışı ilişkisi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (9): 75-94.

Bozkurt, S. ve Doğan, A. (2006). “İş Tatmini ve Örgütsel Vatandaşlık Arasındaki İlişki: Çanakkale İlindeki Beş Yıldızlı Otel İşletmesinde Bir Uygulama”, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi III. Lisansüstü Turizm Öğrencileri Kongresi Bildiri Kitabı, Mayıs 25-28, Çanakkale.

Budiman, A., Anantadjaya, S. P. D. ve Prasetyawati, D. (2014). Does job satisfaction influence organizational citizenship behavior? An empirical study in selected 4-star hotels in Jakarta, Indonesia. *RIBER: Review of Integrated Business and Economics Research*, 3 (1): 130-149. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2406800

Burns, M. ve Collins, R. W. (2000). “*Organizational citizenship in the context: A research agenda*”, <http://hsbBaybr.edu.htm/>

Büyüköztürk, Ş. (2011). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı: İstatistik, araştırma deseni, SPSS uygulamaları ve yorum*. 14. Baskı. Ankara: Pegem Akademi.

Çelik, M. (2007). Örgüt kültürü ve örgütsel vatandaşlık davranışı bir uygulama. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.

Demirel, Y. ve Özçınar, M. F. (2009). Örgütsel vatandaşlık davranışının iş tatmini üzerine etkisi: Farklı sektörlerle yönelik bir araştırma. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23 (1): 129-145.

Erdoğan, İ. (1996). *İşletme yönetiminde örgütsel davranış*. İstanbul: İ.Ü. İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü, Yayın No:1.

Ergun Özler, D. (2010). Örgütsel Davranışta Güncel Konular. D. Ergun Özler (Der.) *Örgütsel Vatandaşlık Davranışı: İçinde* 101-127. Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.

Foote, D. A. ve Tang, T. L. (2008). Job satisfaction and organizational citizenship behavior (OCB). *Management Decision*, 46 (6): 933-947.

Güçlü Nergis, H. (2012). Otel işletmeciliği. M. Akoğlan Kozak (Ed.). *Otel işletmelerinde yönetim: İçinde* 29-50. Ankara: Detay Yayıncılık.

Gündüz Çekmecelioğlu, H. (2007). Yönetim Desteği, Örgütsel Vatandaşlık Davranışı ve İş Performansı Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi, IV. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 25-27 Mayıs 2007, Sakarya.

Günlü, E., Aksaraylı, M. ve Şahin Perçin, N. (2010). Job satisfaction and organizational commitment of hotel managers in Turkey. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 22 (5): 693-717.

İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, <http://www.izmirkulturturizm.gov.tr/belge/1-99011/isletme-belgeli-tesis-listesi-2012.html>, (02.02.2013).

Kaplan, İ. (2011). Örgütsel vatandaşlık davranışı ve iş tatmini ilişkisi; Konya emniyet teşkilatı üzerinde bir uygulama. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Kara, D., Uysal, M. ve Magnini, V. (2012). Gender differences on job satisfaction of the five-star hotel employees: the case of the Turkish hotel industry. *International Journal of Contemporary Hospitality*, 24 (7): 1047-1065.

Kaya, İ. (2007). Otel işletmeleri işgörenlerinin iş tatminini etkileyen faktörler: Geliştirilen bir iş tatmin ölçeği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (2): 355-372.

Keklik, B. ve Coşkun Us, N. (2013). Örgütsel adalet algılamalarının iş tatminine etkisi: Hastane çalışanları üzerinde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18 (2):143-161.

Kidder, D. L. (2002). The influence of gender on the performance of organizational citizenship behaviors. *Journal of Management*. 28 (5): 629–648.

Koroğlu, Ö. (2011). İş doyumu ve turizm işletmelerinde yapılan araştırmalara ilişkin bir değerlendirme. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (14): 245-266.

Locke, A. E. (1976). *Handbook of industrial and organizational psychology*. M. D. Dunette (Der.) The nature and causes of job satisfaction: İçinde 1297-1349. Chicago: Rand-McNally.

Li, N., Crant, J. M. ve Liang, J. (2010). The role of proactive personality in job satisfaction and organizational citizenship behavior: A relational perspective. *Journal of Applied Psychology*, 95 (2): 395-404.

Lu, C., Shih, Y. ve Chen, Y. (2013). Effects of emotional labor and job satisfaction on organizational citizenship behaviors: a casestudy on business hotel chains. *The International Journal of Organizational Innovation*, 5 (4): 165-176.

Ma, E., Qu, H., Wilson, M. ve Eastman, K. (2013). Modeling OCB for hotels: Don't forget the customers. *Cornell Hospitality Quarterly*, 54 (3): 308-317.

Nadiri, H. & Tanova, C. (2010). An investigation of the role of justice in turnover intentions, job satisfaction, and organizational citizenship behavior in hospitality industry. *International Journal of Hospitality Management*, 29: 33-41.

Najafi, S., Noruzy, A., Azar, H. K., Nazari-Shirkouhi, S. ve Dalvand, M. R. (2011). Investigating the relationship between organizational justice, psychological empowerment, job satisfaction, organizational commitment and organizational citizenship behavior: An empirical model. *African Journal of Business Management*, 5 (13): 5241-5248.

Olalı, H. ve Korzay, M. (1993). *Otel işletmeciliği ve yönetimi*. İstanbul: Beta Yayın.

Oral, S. (2005). *Otel işletmeciliği ve verimlilik analizleri*. 5. Baskı. Ankara: Detay Yayıncılık.

Organ, D. W. (1988). *Organizational citizenship behavior: The good soldier syndrome*. Lexington, MA: Lexington Books.

Organ, D. W., Podsakoff, P. M., ve Mackenzie, S. B. (2006). *Organizational Citizenship Behavior: Its Nature, Antecedents, and Consequences*. USA: Sage Publications.

Organ, D. W. (1997). Organizational citizenship behavior: It's construct clean-up time. *Human Performance*, 10 (2): 85-97.

Oshagbemi, T. (2000). Satisfaction with co-workers' behavior. *Employee Relations*, 2 (1): 88-106.

Ölçüm Çetin, M. (2004). *Örgütsel vatandaşlık davranışı*. Ankara: Nobel Yayın.

Örücü, E., Kılıç, R., ve Aksakal, M. (2010). Çalışma yaşamında iş doyumunu ve Balıkesir Emniyet Müdürlüğü çalışanları üzerine bir araştırma. *Mevzuat Dergisi*, 13 (145): 1-9.

Örücü, E., Yumuşak, S. ve Bozkır, Y. (2006). Kalite yönetimi çerçevesinde bankalarda çalışan personelin iş tatmini ve iş tatminini etkileyen faktörlerin incelenmesine yönelik bir araştırma. *Celal Bayar Üniversitesi İİBF Yönetim Ekonomi Yayınları*, 13 (1): 40-51.

Öztürk, Y. ve Alkış, H. (2011). Konaklama işletmelerinde çalışanların iş tatmininin ölçülmesi üzerine bir araştırma. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7 (14): 437-460.

Pelit, E. ve Öztürk, Y. (2010). Otel işletmeleri işgörenlerinin iş doyum düzeyleri: Sayfiye ve şehir otel işletmeleri işgörenleri üzerinde bir araştırma. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2 (1):43-72.

Pelit, E. (2011). Güçlendirmede yönetici ve işgören algılamalarının karşılaştırılması. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (25): 209-225.

Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Moorman, R. H. ve Fetter, R. (1990). Transformational leader behaviors, and their effects on followers' trust in leader, satisfaction, and organizational citizenship behaviors. *Leadership Quarterly*, 1 (2), 1990: 107-142.

Podsakoff, P. M., MacKenzie, S. B., Paine, J. B. ve Bachrach, D. G. (2000). Organizational Citizenship Behaviors: A critical review of the theoretical and empirical literature and suggestions for future research. *Journal of Management*, 26 (3): 513-563.

Polat, S. ve Ceep, C. (2008). Ortaöğretim öğretmenlerinin örgütsel adalet, örgütsel güven, örgütsel vatandaşlık davranışlarına ilişkin algıları. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, (54): 307-331.

Pantouvakis, A. ve Bouranta, N. (2013). The interrelationship between service features, job satisfaction and customer satisfaction Evidence from the transport sector. *The TQM Journal*, 25 (2): 186-201.

Rego, A., Neuza, R. ve Cunha, M. P. (2010). Perceptions of organizational virtuousness and happiness as predictors of organizational citizenship behaviors. *Journal of Business Ethics*, 93 (2): 215- 235.

Robbins, S. L. (2003). *Organizational Behavior. 10th. Edition*, Upper Saddle River, NJ : Prentice Hall.

Santa Cruz, F. G., Lopez-Guzman, T. ve Sanchez Canizares, S. (2014). Analysis of Job Satisfaction in the Hotel Industry: A Study of Hotels in Spain. *Journal of Human Resources in Hospitality & Tourism*, 13 (1): 63-80.

Sarker, S., Crossman, A. ve Chinmeteeputuck, P. (2003). The relationships of age and length of service with job satisfaction: an examination of hotel employees in Thailand. *Journal of Managerial Psychology*, 18 (7): 745-758.

Sekaran, U. (2000). *Research methods for business: a skill building approach*. 3rd. Ed. USA: Wiley and Sons.

Sevimli, F. ve İşcan, Ö. F. (2005). Bireysel ve iş ortamına ait etkenler açısından iş doyumu. *Ege Akademik Bakış Dergisi*, 5 (1): 55-64.

Spector, P. E. (2007). *Industrial and organizational behavior: Research and Practice*, 5.th Edition, USA: John Wiley&Sons.

Sulu, İ. (2012). Personel güçlendirmenin örgütsel vatandaşlık davranışı ve işten ayrılma niyetine etkisi üzerine bir araştırma. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Niğde Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Niğde.

Yeşiltaş, M., Türkmen, F. ve Ayaz, N. (2011). Otel işletmelerinde algılanan örgütsel prestijin örgütsel vatandaşlık davranışları üzerindeki etkileri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 12 (2): 171-189.

Yeşilyurt, N. (1991). *Örgütlerde personel motivasyonunun yönetici personel açısından ele alınması*. İstanbul: İstanbul Üniv. Sos. Bil. Ens. Yayınları.

Yılmaz, K. (2012). İlköğretim okulu öğretmenlerinin iş doyumu düzeyleri ile örgütsel vatandaşlık davranışları arasındaki ilişki. *Anadolu Journal of Educational Sciences International*, 2 (2): 1-14.

Yayın Geliş Tarihi: 28.09.2012
Yayına Kabul Tarihi: 18.04.2014
Online Yayın Tarihi: 30.09.2014

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Cilt: 16, Sayı: 2, Yıl: 2014, Sayfa: 325-347
ISSN: 1302-3284 E-ISSN: 1308-0911

RASYONEL BEKLENTİLER HİPOTEZİ: TÜRK İMALAT SANAYİ ÖRNEĞİ¹

Sinem YILMAZ *
Zehra ABDİOĞLU **

Öz

Bu çalışmanın amacı Türkiye’de enflasyon beklentilerinin rasyonelliğinin test edilmesidir. Bu çalışmada 1992-2009 dönemi itibariyle Türkiye’de imalat sanayi ve alt sektörleri için enflasyon beklentilerinin rasyonelliği Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) tarafından raporlanan İmalat Sanayi Eğilim İstatistikleri kullanılarak araştırılmıştır. Beklentilerin rasyonel olup olmadığı yansızlık, otokorelasyon, etkinlik ve ortogonallik analizleri ile test edilmiştir. Elde edilen sonuçlara göre incelenen dönem itibariyle toplam imalat sanayi ve alt sektörleri bazında enflasyon beklentileri rasyonel değildir.

Anahtar Kelimeler: Rasyonellik, İmalat Sanayi, Yansızlık, Etkinlik, Ortogonallik.

RATIONAL EXPECTATION HYPOTHESIS: THE CASE OF TURKISH MANUFACTURING INDUSTRY²

Abstract

The aim of this study is to test rationality of inflation expectations in Turkey. In this study, the rationality of manufacturing industry and sub-sectors’ inflation expectations were investigated in Turkey using the Manufacturing Industry Tendency Statistics which reported by Turkish Statistical Institute (TurkStat) for the period of 1992-2009. Whether the expectations are rational is tested by the analysis of unbiasedness, autocorrelation, efficiency, and orthogonality. According to results, the inflation expectations for the total manufacturing industry and sub-sectors are not rational for the period under discussion.

Keywords: Rationality, Manufacturing Industry, Unbiasedness, Efficiency, Orthogonality.

¹ Bu makale, Sinem Yılmaz’ın “İmalat sanayi fiyat beklentilerinin rasyonellik analizi 1992-2009” başlıklı yüksek lisans tezinden (Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012) türetilmiştir.

* Araş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, sinemyilmaz@ktu.edu.tr

** Doç. Dr., Karadeniz Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Ekonometri Bölümü, maras@ktu.edu.tr

² This article is derived from Sinem Yılmaz’s master thesis titled “Rationality Analysis of Manufacturing Industry Price Expectations 1992-2009” (Karadeniz Technical University, Graduate School of Social Sciences, 2012).

GİRİŞ

1960'lı yıllarda John Muth tarafından ortaya atılan ve 1970'lerde Lucas, Sargent ve Wallace gibi Yeni Klasik okulun savunucuları başta olmak üzere pek çok iktisatçının benimsediği rasyonel beklentiler hipotezi ekonomik birimlerin piyasadaki mevcut tüm bilgiden yararlanarak geleceğe yönelik tahmin yaptıklarını varsaymaktadır. Rasyonel beklentiler hipotezine göre, ekonomik birimler zaman içerisinde, herhangi bir makroekonomik değişkeni belirleyen süreci araştırırlar ve bu yönde bilgi toplarlar. Daha sonra elde edilen bilgiyi ilgili makroekonomik değişken için oluşturacakları beklentilerini düzenlemek amacıyla kullanırlar. Beklentilerin rasyonel olması, herhangi bir makro ekonomik değişken için gerçekleşen ve beklenen değerler arasındaki farkı ifade eden tahmin hatalarının yansız, etkin ve ortogonal olması anlamına gelmektedir (Evans ve Gulamani, 1984). Aynı zamanda hata terimleri arasında zaman içinde herhangi bir ilişkinin bulunmaması gerekmektedir. Beklentilerde yansızlık, herhangi bir değişken için beklenen ve gerçekleşen değerler arasında sistematik bir ilişkinin olmaması şeklinde tanımlanmaktadır. Etkin beklenti, tahmin hatalarının varyansını minimum yapan beklenti iken beklentilerin ortogonal olması tahmin hataları ile piyasada mevcut tüm bilgi seti arasında herhangi bir ilişki içermeyen beklenti biçiminde ifade edilmektedir. Beklentilerin otokorelasyon içermemesi ise tahmin hatalarının ilişkisiz olması anlamına gelmektedir.

Ekonomik birimlerin beklentilerinin rasyonelliği uygulanan iktisat politikalarının etkinliği için önem arz etmektedir. Şöyle ki, ekonomik birimlerin rasyonel beklentilere sahip olması birimlerin mevcut tüm bilgi setinden yararlanarak politika uygulayıcılarının atacağı adımları doğru tahmin etmesi anlamına gelmektedir. Uygulanan politikaların ekonomik birimler tarafından önceden kestirilmesi ile her ekonomik birim maruz kalacağı yeni duruma göre kendi fayda ya da karını maksimize edecek davranış sergiler. Böylece uygulanan politika ekonominin reel değişkenleri üzerinde etkide bulunmaz (Barro, 1976; Lucas, 1972; Sargent ve Wallace, 1975). Bu anlamda bir ekonomide karar veren birimlerin rasyonel davranıp davranmadıklarının belirlenmesi bir bakıma uygulanan para ve maliye politikalarının reel değişkenler üzerinde herhangi bir etkiye sahip olup olmayacağı konusunda gerekli ön bilgiyi sağlayacaktır.

Literatürde rasyonel beklentiler hipotezinin geçerliliğini test eden çalışmalarda en çok üzerinde durulan değişkenin enflasyon olduğu dikkatleri çekmektedir. Bunun kuşkusuz en önemli nedeni enflasyon beklentilerinin piyasayı çok çeşitli kanallardan etkileme gücüne sahip olmasıdır. Enflasyon beklentileri özellikle de enflasyon hedeflemesi politikası izleyen merkez bankaları için hayati öneme sahiptir. Merkez bankaları ekonomik birimlerin enflasyon beklentilerini yakından takip ederek gelecek dönemki enflasyon hedefini oluşturmaktadır. Diğer yandan enflasyon hedeflemesi politikasının temelini oluşturan hesap verebilirlik ve şeffaflık, merkez bankalarının uyguladıkları politikalar konusunda kamuoyunu sürekli bilgilendirmesini gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda ekonomik birimlerin

politika uygulayıcılar tarafından sürekli olarak bilgilendirilmesi ekonomik birimlerin kendi kar ya da faydalarını maksimize ederken rasyonel davranmalarını sağlayacaktır. Ayrıca enflasyon beklentileri genel ekonomiyi fiyat ve ücret ayarlayan ekonomik birimlerin kararları üzerinden de etkilemektedir. Şöyle ki, her ekonomik birim enflasyon beklentilerini göz önünde bulundurarak fiyat veya ücret düzeylerini belirlemektedir. Mikro ekonomik düzeyde sergilenen bu davranış makro ekonomik düzeyde ekonominin genel fiyat düzeyini önemli ölçüde etkilemektedir.

Türkiye için enflasyon beklentilerinin rasyonelliği konusunda çok sayıda çalışma söz konusudur (Uygur (1989), Metin ve Muslu (1999), Bilgili (2001), Oral (2002), Karadaş ve Ögünç (2003), Kara ve Tuğer (2005), Barlas Özer ve Mutluer (2005), Oral vd. (2009). Enflasyon beklentileri ile ilgili çalışmalarda TCMB beklenti anketlerinden, TCMB iktisadi yönelim anketlerinden veya TÜİK'in imalat sanayi eğilim anketinden (İSEA) yararlanılmaktadır. İktisadi yönelim anketleri ve beklenti anketleri çerçevesinde fiyat değişim beklentileri genel ekonomi anlamında ele alınırken İSEA kapsamında sadece imalat sanayi itibarıyla incelenmektedir. İmalat sanayinin Türkiye'deki sektörel büyüklüğü göz önüne alındığında İSEA anketlerinden yararlanılarak edinilen sonucun genel ekonominin enflasyon beklentisi konusunda önemli bir bilgi oluşturduğu söylenebilir. Bu kapsamda bu çalışmada İSEA anketlerinden yararlanılarak toplam imalat sanayi fiyat değişim beklentileri incelenmiştir. Toplam imalat sanayi genel olarak 21 alt sektörden oluşmaktadır. Takip edilen fiyat ayarlama politikasının sektörler itibarıyla farklılık arz etmesi fiyat beklentileri konusunda alt sektörlerin beklenti yapısının ayrı ayrı incelenmesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle çalışmada toplam imalat sanayinin yanı sıra 21 alt sektör itibarıyla rasyonellik varsayımının geçerli olup olmadığı test edilmiştir. Literatürde Türkiye için İSEA verilerini kullanarak sektörel bazda fiyat beklentilerini inceleyen herhangi bir çalışma söz konusu değildir. Literatürdeki ilgili açığı kapatmak açısından elde edilen sonuçlar önemlidir.

Çalışmanın sonraki bölümlerinde öncelikle rasyonel beklentiler hipotezini test eden çalışmaların özetleri sunulmuştur. Daha sonra çalışmada ele alınan veri seti ve kullanılan yöntem tanıtılarak bulgular sunulmuştur. Son olarak da sonuç ve öneriler verilmiştir.

LİTERATÜR TARAMASI

Enflasyon beklentilerinin rasyonel olup olmadığını test eden ve alternatif hipotezlerin geçerliliğini değerlendiren çok sayıda çalışma söz konusudur. Muth (1961) tarafından ortaya atılan rasyonel beklentiler hipotezi, farklı ekonomiler için ele alınarak literatürde yoğun bir şekilde incelenmiştir.

Turnovsky (1970), Kore savaşı sonrasında ABD'deki fiyat beklentilerinin yapısını ve özelliklerini araştırmıştır. Altı aylık ve on iki aylık tüketici fiyat endeksi anket verisinin rasyonelliği 1954-1969 dönemleri için farklı enflasyon dönemini

içeren 1954-1964 ve 1962-1969 iki alt örnekleme bölünerek EKK yöntemi ile tahmin edilmiştir. Sonuç olarak ABD'deki beklentilerin sadece 1962-1969 döneminde rasyonel olduğu saptanmıştır. Turnovsky (1970)'nin incelediği dönemleri baz alarak Pesando (1975), ABD için enflasyon beklentilerinin rasyonelliğini yansızlık, etkinlik ve tutarlılık analizleri çerçevesinde test etmiştir. Turnovsky (1970), 1962-1969 dönemi için beklentilerin rasyonel olduğunu söylerken, Pesando (1975) her iki örneklem için de rasyonellik hipotezini reddetmiştir.

Brown ve Maital (1981) enflasyon beklentilerinin yanı sıra çok sayıda makro ekonomik değişken itibariyle rasyonellik varsayımının geçerliliğini ABD için incelemişlerdir. Brown ve Maital (1981), üretici ve tüketici fiyat endeksi, haftalık ücret, Standart&Poors endeksi, reel ve nominal GSMH, sanayi üretim endeksi, sabit yatırım, işsizlik oranı, şirket karları anket verilerini kullanarak rasyonel beklentiler hipotezini yansızlık testi çerçevesinde test etmişlerdir. 1961-1977 dönemi verilerinin kullanıldığı çalışmada kısmi rasyonellik hipotezi reddedilmemiştir.

Mishkin (1981), 1959-1969 ve 1954-1976 dönemleri itibariyle ABD için enflasyonun yanı sıra kısa dönem faiz oranı tahminlerinin rasyonelliğini de olabilirlik oranı istatistiği ile test etmiştir. Tahvil piyasasının tahminlerinin rasyonel olduğunu tespit ederek tahvil piyasasındaki mevcut bilgilerden etkin bir şekilde yararlanıldığını göstermiştir. Yine ABD için rasyonellik varsayımının geçerliliğini araştıran diğer bir çalışma Pearce (1984) tarafından gerçekleştirilmiştir. Pearce (1984), hisse senedi fiyat beklentilerinin rasyonelliğini 1954-1980 dönemi bireysel anket verileri çerçevesinde ele alarak yansızlık testi kapsamında hisse senedi fiyat beklentilerinin rasyonel olmadığını tespit etmiştir. ABD için çok sayıda makro ekonomik değişken itibariyle rasyonel beklentiler hipotezini sınavan bir diğer çalışma Dabbs vd. (1991) tarafından gerçekleştirilmiştir. Dabbs vd. (1991), ABD için faiz oranı, M1, TÜFE ve GSMH olmak üzere dört farklı makroekonomik değişkenin rasyonelliğini sorgulamışlardır. 1983-1988 dönemi itibariyle yansızlık ve etkinlik testleri kullanılarak bir çeyrek sonrasının faiz oranının rasyonel bulunmasına rağmen, genel olarak sonuçların rasyonel beklentiler hipotezine uygun olmadığı şeklinde bulgular edinmişlerdir. TÜFE bir ve iki çeyrek sonrasının tahmini için rasyonel bulunurken, M1 tahmininin rasyonel olmadığı elde edilmiştir. Bunun yanı sıra zaman aralığı uzadıkça GSMH için rasyonel beklentiler hipotezinin geçerliliğinin arttığını ifade etmişlerdir.

Razzak (1997), 1985-1996 dönemi itibariyle yansızlık, etkinlik ve ortogonallik testlerini kullanarak Yeni Zelanda'da enflasyon beklentilerinin rasyonelliğini araştırmıştır. Sonuç olarak enflasyon beklentilerinin yeterli derecede rasyonel olduğu görülmüştür.

Forsells ve Kenny (2002), Euro bölgesinde enflasyon beklentilerinin rasyonelliğini yansızlık ve etkinlik testleri ile incelemişlerdir. 1986-2000 dönemini 1986-1992 ve 1993-2000 olmak üzere iki alt dönem bazında inceleyerek

beklentilerin yansız ve 1990'lı yılların 1980'li yıllara göre daha etkin beklentilere sahip olduğunu ortaya koymuşlardır.

Yine ABD için Mehra (2002), 1961-2001 dönemini 1961-1980 ve 1980-2001 olmak üzere iki ayrı alt döneme ayırarak tüketici fiyat endeksi beklentilerinin rasyonelliğini araştırmıştır. Livingston ve Michigan anket verilerine istatistiksel testler uygulayarak Michigan anketinden elde edilen beklentilerin tüm dönemler için yansız ve etkin olduğunu, Livingston anket verilerine dayalı enflasyon beklentilerinin ise yine tüm dönemler için yansız ve etkin olduğunu ancak 1961-1980 ve 1980-2001 alt dönemleri için bu durumun geçerli olmadığını tespit etmiştir. Bunun yanı sıra profesyonel tahmincilerin beklentilerinin yanlış ve etkin olduğunu belirtmiştir.

Lyziak (2003), Polonya için tüketici fiyatları enflasyon beklentisinin rasyonel olup olmadığını 1992-2002 dönemi verilerini kullanarak yansızlık ve etkinlik analizleri ile test etmiştir. Çalışmada enflasyon beklentilerinin rasyonel olmadığı yönünde bulgulara ulaşılmıştır.

Mevcut literatürdeki çalışmalardan farklı olarak üç farklı etkinlik testi uygulayan Bakhshi vd. (2003), İngiltere'deki Merrill Lynch şirketinin 70 fon yönetici müdürü tarafından oluşturulan yedi ayrı enflasyon beklentisi anketi verisinin rasyonelliğini 1994-2000 dönemi itibarıyla araştırmışlardır. Beklentilerin pozitif yanlılık sergilediği ve etkinlik için ise kesin bir karara varılamadığı ifade edilerek rasyonel beklentiler hipotezinin geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Jonsson ve Osterholm (2010), çalışmada İsveç için enflasyon beklentilerinin rasyonelliğini incelemiştir. 1996-2009 dönemi itibarıyla yansızlık ve etkinlik testleri kapsamında beklentilerin rasyonel forma sahip olmadığını tespit etmişlerdir.

Prat ve Uctum (2011), petrol fiyatlarındaki hareketleri takip etmek amacıyla ABD'de petrol fiyatı beklentilerinin 1989-2002 dönemi itibarıyla rasyonel olup olmadığını test etmişlerdir. Yansızlık testi kapsamında petrol fiyatı beklentilerinin rasyonel olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Son olarak beklenti kavramını Türkiye için inceleyen çalışmalar ele alınmıştır. Metin ve Muslu (1999), TCMB'den elde edilen 1986-1995 dönemi aylık tüketici fiyat endeksi ve para arzı verilerinin rasyonelliğini Cagan modeli ile araştırmışlardır. Türkiye'de 1986-1995 dönemi itibarıyla hem tüketici fiyat endeksi hem de para arzı için beklentilerin rasyonel olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Türkiye'de enflasyon beklentilerinin rasyonel olup olmadığına odaklanan bir diğer çalışma Bilgili (2001)'ye aittir. Bilgili (2001), TCMB iktisadi yönelim anketi verilerinden yararlanarak enflasyon beklentilerinin rasyonelliğini 1999-2001 dönemi için araştırmıştır. Ele alınan dönem itibarıyla rasyonellik hipotezini yansızlık ve etkinlik analizleri çerçevesinde reddetmiştir. Aynı anket verilerini kullanarak Oral (2002), 1997-2002 dönemi itibarıyla Türkiye'de enflasyon

beklentilerinin rasyonel olup olmadığını test etmiştir. Yansızlık, etkinlik ve ortogonallik testleri kapsamında ilgili dönem için rasyonel beklentiler hipotezinin geçerli olmadığı yönünde bulgular edinmiştir.

Karadaş ve Ögünç (2003) çalışmalarında TCMB iktisadi yönelim anketinden yararlanarak 1989-1999 dönemi itibariyle enflasyon beklentilerinin rasyonel olup olmadığını yansızlık, otokorelasyon, etkinlik ve ortogonallik testleri çerçevesinde incelemişlerdir. Carlson-Parkin yöntemi ile yansızlık testinin uygulanamayacağı yönünde bulgular edinen Karadaş ve Ögünç (2003), ele alınan dönemin önemini vurgulayarak enflasyon beklentilerinde ciddi düşüşlerin yaşandığı 1999 dönemini çalışma kapsamı dışına çıkarmışlardır. Etkinlik ve ortogonallik testleri ile 1989-1998 döneminde rasyonel beklentiler hipotezinin reddedilemediğini göstermişlerdir.

Türkiye'deki enflasyon beklentilerinin rasyonel olup olmadığına odaklanan bir diğer çalışma da Kara ve Tuğer (2005)'in çalışmasıdır. Burada TCMB'den elde edilen beklenti anketi ile iktisadi yönelim anketi verilerinin yanı sıra TÜİK tarafından gerçekleştirilen İSEA anketlerini de kullanarak enflasyon beklentilerinin rasyonel beklentiler hipotezine uygun olup olmadığını araştırmışlardır. Her üç anket tipinden de elde edilen verilerin tamamına yansızlık ve etkinlik testleri uygulanmıştır. Beklenti anketi için sadece cari ayın enflasyon beklentisinin yansız ve etkin olduğunu, gelecek iki ay ve gelecek on iki ayın enflasyon beklentisinin ise rasyonel olmadığını tespit etmişlerdir. İktisadi yönelim anketi ve İSEA verileri ile elde edilen sonuçlara göre ise gelecek on iki ayın enflasyon beklentisinin rasyonel olduğu hipotezi reddedilmiştir.

Barlas Özer ve Mutluer (2005), Türkiye'de enflasyon beklentilerinin rasyonel beklentiler hipotezine uygun olup olmadığını 2000-2005 dönemi itibariyle TCMB iktisadi yönelim anketi çerçevesinde test etmişlerdir. Yansızlık testi ile beklentilerin yanlı olduğu belirlenmiştir. Çalışmada ayrıca lojistik regresyon modeli kullanılarak enflasyon beklentileri ve talep, stok, üretim, fiyat gibi beklentiler arasındaki ilişki irdelenmiştir. Bulgulara göre beklenen ve gerçekleşen enflasyon serilerinin birlikte hareket etme eğiliminde olduğu görülmüştür.

Son olarak Oral vd. (2009), TCMB beklenti anketlerinden elde edilen aylık enflasyon beklentisi serisinin 2001-2006 dönemi için rasyonelliğini test etmişlerdir. Çalışmada Türkiye üzerine yapılmış mevcut literatürdeki çalışmalardan farklı olarak panel veri eş bütünleşme yöntemi kullanılmıştır. Beklentilerin güçlü bir biçimde rasyonel olmadığını ifade ederek geçmiş dönemlerin bireylerin beklentileri üzerindeki etkisinin gelecek dönemlere göre daha fazla ağırlığa sahip olduğunu vurgulamışlardır.

VERİ SETİ VE EKONOMETRİK YÖNTEM**Veri Seti**

Türk imalat sanayinde fiyat değişim beklentilerinin rasyonelliğini inceleyen bu çalışmada beklenti serileri TÜİK tarafından raporlanan İSEA'dan elde edilmiştir. İSEA'da fiyat beklentileri toplam, devlet sektörü ve özel sektör olmak üzere üç ayrı kategoriye ayrılmaktadır. Bu çalışma sadece toplam kategorisi üzerinden, 1992:01-2009:12 dönemi itibarıyla toplam imalat sanayi ve bu sektörü oluşturan yirmi bir alt sektörün aylık gerçekleşen ve beklenen fiyat değişim verileri kullanılarak yürütülmüştür. Toplam imalat sanayini oluşturan alt sektörler Tablo 1'de gösterilmiştir.

Çalışmada ele alınan bir diğer değişken seti de ortogonallik testinde literatürde sıklıkla üzerinde durulan faiz oranı (Faiz), döviz kuru (Kur), para arzı (M1), büyüme oranı (BO) ve enflasyon oranı (ENF) serileridir. Enflasyon serisi tüketici fiyatları endeksinin (TÜFE (1994=100)) logaritmik farkı, büyüme oranı serisi sanayi üretim endeksinin (1997=100) logaritmik farkı alınarak hesaplanmıştır. Sanayi üretim endeksi verilerinin 1997:01 döneminden başlaması nedeniyle ortogonallik testinde 1997:01-2009:12 dönemi ele alınmıştır. İlgili seriler TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sisteminden elde edilmiştir.

Tablo 1: Alt Sektörler

Sektörler	Sektör Açılımları
Sektör 1	Gıda ürünleri ve içecek imalatı
Sektör 2	Ağaç ve mantar ürünleri imalatı (mobilya hariç); hasır vb. örülerek yapılan maddelerin imalatı
Sektör 3	Ana metal sanayi
Sektör 4	Başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve teçhizat imalatı
Sektör 5	Başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat imalatı
Sektör 6	Basım ve yayım; plaka, kaset vb. kayıtlı medyanın çoğaltılması
Sektör 7	Derinin tabaklanması, işlenmesi; bavul, el çantası, saraçlık koşum takımı ve ayakkabı imalatı
Sektör 8	Giyim eşyası imalatı; kürkün işlenmesi ve boyanması
Sektör 9	Kağıt ve kağıt ürünleri imalatı
Sektör 10	Kimyasal madde ve ürünlerin imalatı
Sektör 11	Kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri ve nükleer yakıt imalatı
Sektör 12	Makine ve teçhizatı hariç; metal eşya sanayi
Sektör 13	Metalik olmayan diğer mineral ürünlerin imalatı
Sektör 14	Mobilya imalatı; başka yerde sınıflandırılmamış diğer imalatı
Sektör 15	Motorlu kara taşıtı, römork ve yarı römork imalatı
Sektör 16	Plastik ve kauçuk ürünleri imalatı
Sektör 17	Radyo, televizyon, haberleşme teçhizatı ve cihazları imalatı
Sektör 18	Tekstil ürünleri imalatı
Sektör 19	Tıbbi aletler; hassas ve optik aletler ve saat imalatı
Sektör 20	Tütün ürünleri imalatı
Sektör 21	Diğer ulaşım araçlarının imalatı

Ekonometrik Yöntem

Çalışmada rasyonel beklentiler hipotezini test etmek amacıyla yansızlık, otokorelasyon, etkinlik ve ortogonalite testleri kullanılmıştır. Rasyonelliği test etmeye yönelik bu standart testlerin gerçekleştirilebilmesi için ele alınan serilerin durağan olmaları önem arz etmektedir. Eğer gerçekleşen ve beklenen fiyat değişim serileri seviyelerinde durağan ise ilgili serileri kullanarak gerçekleştirilen yansızlık, etkinlik gibi standart testler rasyonelliği test etmek için uygun bulgular sağlayacaktır. Ancak eğer gerçekleşen ve beklenen fiyat değişim serileri seviyelerinde durağan değilse ilgili testler neticesinde elde edilen bulgular gerçeği yansıtmayacaktır. Seviyesinde durağan olmayan gerçekleşen ve beklenen fiyat değişim serileri arasındaki eş bütünleşme ilişkisi incelenerek enflasyon beklentilerinin rasyonel olup olmadığını test etmek doğru bir yaklaşım olacaktır (Jeong ve Maddala, 1991: 341). Bu nedenle rasyonelliği test etme yönteminin belirlenmesinde ele alınan gerçekleşen ve beklenen fiyat değişim serilerinin durağan oldukları seviyelerin belirlenmesi oldukça önem arz etmektedir.

Fiyat değişim serilerinin durağan oldukları seviyelerin tespitinde Augmented Dickey-Fuller (ADF), Phillips-Perron (PP) ve yapısal kırılmaları dikkate alan Zivot ve Andrews (ZA) birim kök testleri birlikte kullanılmıştır. Dickey-Fuller (1979) yaklaşımında hata terimlerinin istatistiksel olarak bağımsız ve homojen olmaları varsayımı söz konusudur. Phillips-Perron (1988) yaklaşımında ise Dickey-Fuller testinin bağımsızlık ve homojenlik varsayımları terk edilerek hata terimlerinin zayıf bağımlılık ve heterojenlik varsayımlarına sahip olduğu ileri sürülmüştür (Enders, 1995: 239).

ADF testi için (1) ve (2) numaralı denklemler kullanılmıştır. (1) numaralı denklem sabitli, (2) numaralı denklem ise sabitli ve trendli ADF denklemlerini göstermektedir. ADF denklemlerinde olası otokorelasyonun önlenmesi amacıyla bağımlı değişkenin gecikmeli değerleri denklemin sağ tarafına açıklayıcı değişken olarak ilave edilmektedir. ADF denklemlerinde bağımlı değişkenin gecikme uzunluklarının belirlenmesi için Schwarz Bilgi Kriteri (SIC) kullanılmıştır.

$$\Delta y_t = \beta + \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta y_{t-i} + v_t \quad (1)$$

$$\Delta y_t = \beta + \delta y_{t-1} + \sum_{i=1}^p \phi_i \Delta y_{t-i} + \gamma \text{trend} + v_t \quad (2)$$

(1) ve (2) numaralı denklemlerde y ; durağanlığı incelenen değişkeni, β , δ , ϕ ve γ ; katsayıları, v ; hata terimini ve p ise optimal gecikme uzunluğunu göstermektedir. δ katsayısının t istatistiği MacKinnon tablo kritik değeriyle karşılaştırılarak serinin durağan olup olmadığına karar verilir. Eğer t istatistiğinin mutlak değeri MacKinnon tablo kritik değerinin mutlak değerinden büyükse seri seviyesinde durağandır.

PP testinde bağımlı değişken gecikmeleri söz konusu değildir. Çünkü PP testinde Newey-West bağımlı değişken gecikmelerini tespit eden bir kriter değil, bir uyarılma tahmincisidir. PP testi için (3) ve (4) numaralı denklemler kullanılmıştır.

$$\Delta y_t = \beta + \delta y_{t-1} + \mu_t \quad (3)$$

$$\Delta y_t = \beta + \delta y_{t-1} + \gamma \text{trend} + \mu_t \quad (4)$$

(3) ve (4) numaralı denklemlerde y_t ; durağanlığı incelenen değişkeni, β , δ ve γ ; katsayıları, μ ise hata terimini ifade etmektedir. δ katsayısının t istatistiği MacKinnon tablo kritik değeriyle karşılaştırılarak serinin durağan olup olmadığına karar verilir.

Zivot ve Andrews (1992), zaman serilerindeki yapısal kırılmayı dikkate almayan geleneksel birim kök testlerinin seride birim kök olduğunu ifade eden hipotezin kabulüne eğilimli olacaklarını iddia etmişlerdir. Kırılmanın dışsal olarak belirlenmesi yaklaşımına karşı çıkararak kırılmanın içsel olarak belirlenebileceği bir birim kök testi geliştirmişlerdir. Zivot ve Andrews (1992), yapısal kırılmayı dikkate alan birim kök testini 3 model kapsamında açıklamaktadırlar.

Model (A)

$$y_t = \hat{\mu}^A + \hat{\theta}^A DU_t(\hat{\lambda}) + \hat{\beta}^A t + \hat{\alpha}^A y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \hat{c}_j^A \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \quad (5)$$

Model (B)

$$y_t = \hat{\mu}^B + \hat{\gamma}^B DT_t^*(\hat{\lambda}) + \hat{\beta}^B t + \hat{\alpha}^B y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \hat{c}_j^B \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \quad (6)$$

Model (C)

$$y_t = \hat{\mu}^C + \hat{\theta}^C DU_t(\hat{\lambda}) + \hat{\beta}^C t + \hat{\gamma}^C DT_t^*(\hat{\lambda}) + \hat{\alpha}^C y_{t-1} + \sum_{j=1}^k \hat{c}_j^C \Delta y_{t-j} + \hat{e}_t \quad (7)$$

(5), (6) ve (7) numaralı modellerde $DU_t(\hat{\lambda})$; eğer $t > T\lambda$ ise 1, değilse 0, $DT_t^*(\hat{\lambda})$; eğer $t > T\lambda$ ise $t - T\lambda$, değilse 0 değerleri verilerek oluşturulan kukla değişkenlerdir. T gözlem sayısını göstermek üzere $t=1,2,3,\dots,T$ ve $T\lambda = T_B$ ' dir. λ (T_B/T), kırılma noktasını; T_B ise kırılma zamanını göstermektedir. Model A, sabitteki kırılmayı; Model B, trenddeki kırılmayı; Model C ise hem sabit hem de trenddeki kırılmayı incelemektedir. Bu yöntemde ele alınan her seri yukarıdaki modeller dâhilinde $j=2/T$ 'den $j=(T-1)/T$ 'ye kadar EKK ile tahmin edilmektedir. $\alpha^i = 1$ 'i test etmek amacıyla t istatistikleri hesaplanarak istatistiğin en küçük olduğu dönem kırılma dönemi olarak belirlenmektedir (Zivot ve Andrews, 1992: 254-255). Hesaplanan minimum t istatistikleri Zivot ve Andrews (1992)'in tablo kritik değerleri ile karşılaştırılarak karar verilmektedir. Eğer hesaplanan t

istatistiğinin mutlak değeri tablo kritik değerinin mutlak değerinden büyük ise serinin birim kök içerdiğini ifade eden sıfır hipotezi reddedilir.

Çalışmada kullanılan tüm serilerin durağanlık analizleri yapıldıktan sonra rasyonel beklentiler hipotezinin testine geçilmiştir. Rasyonel beklentiler hipotezi çalışmada yansızlık, etkinlik, otokorelasyon ve ortogonalite testleri ile sınanmıştır.

Yansızlık testi

Rasyonellik için gerekli koşullardan bir tanesi beklentilerin yansız olmasıdır. Yansız beklentiler, uzun dönemde tüketicilerin ortalama olarak eksik veya fazla tahmin yapmalarına engel olmaktadır.

Bu çalışmada kullanılan yansızlık testi ile imalat sanayinde toplamda ve alt sektörler bazında beklenen ve gerçekleşen fiyat değişimi serileri arasında sistematik bir ilişki olup olmadığının incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla (8) numaralı denklem toplam İSEA ve tüm alt sektörler için tahmin edilmiştir.

$$X_t = \alpha + \beta X_t^e + u_t \quad (8)$$

(8) numaralı denklemde X_t , gerçekleşen fiyat değişimini; X_t^e , beklenen fiyat değişimini; α ve β , katsayıları ve u_t , hata terimini temsil etmektedir. Beklentilerin yansız olması için istatistiksel olarak (8) numaralı denklemdeki sabit teriminin sıfıra, değişken katsayısının ise 1'e eşit olması gerekmektedir. Beklentilerin yansız olup olmadığı $H_0 : \alpha = 0, \beta = 1$ hipotezi ile sınanmıştır. İlgili hipotezin kabul edilmesi beklentilerin yansız olduğu anlamına gelmektedir. Toplam İSEA ve yirmi bir alt sektör için yukarıdaki denklem ayrı ayrı EKK yöntemi ile tahmin edilmiştir. Elde edilen katsayıların birlikte anlamlılığı ise Wald testi ile araştırılmıştır.

Otokorelasyon testi

Rasyonellik testi için uygulanması gereken bir diğer test ise otokorelasyon testidir. Otokorelasyon testi ile imalat sanayi fiyat serileri için tahmin hatalarının ve bu hataların gecikmelerinin ilişkili olup olmadığı araştırılmıştır. Bunun için aşağıdaki (9) numaralı denklem toplam İSEA ve tüm alt sektörler için tahmin edilmiştir.

$$\varepsilon_t = \sum_{i=1}^k \beta_i \varepsilon_{t-i} + u_t \quad (9)$$

Burada ε_t tahmin hatasını, k gecikme uzunluğunu ifade etmektedir ve her $i=1,2,\dots,k$ için sıfır hipotezi $H_0 : \beta_i = 0$ şeklindedir. Beklenti hataları arasında ilişki olup olmadığı EKK yöntemi ile tahmin edilen (9) numaralı denklemin katsayılarının istatistiksel olarak anlamlılığı dikkate alınarak diğer bir ifadeyle katsayılara ilişkin t istatistiklerine bakılarak belirlenmiştir.

Etkinlik testi

Rasyonel beklentiler hipotezinin bir diğer koşulu beklentilerin etkin olmasıdır. Bu çalışmada uygulanan etkinlik testi ile imalat sanayindeki gerçekleşen fiyat değişiminin geçmiş değerlerinin tahmin hatalarıyla ilişkili olup olmadığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Bunun için aşağıdaki (10) numaralı denklem toplam İSEA ve tüm alt sektörler için ayrı ayrı tahmin edilmiştir.

$$\varepsilon_t = \sum_{i=1}^k \beta_i X_{t-i} + u_t \quad (10)$$

(10) numaralı denklemde, X_{t-i} gerçekleşen fiyat değişiminin geçmiş değerlerini göstermektedir. Beklenti hatalarının minimum varyanslı olup olmadığına karar verirken EKK yöntemiyle tahmin edilmiş olan (10) numaralı denklemin katsayılarının bireysel t istatistiklerine bakılmıştır. Her $i=1,2,\dots,k$ için sıfır hipotezi $H_0: \beta_i = 0$ şeklindedir.

Ortogonalite testi

Ortogonalite testi ile tahmin hatalarının açıklanmasında mevcut tüm bilgi setinin kullanılıp kullanılmadığı test edilmektedir. Bu çalışmada uygulanan ortogonalite testi ile imalat sanayi tahmin hatalarının, kendi gecikmeleri dışında, faiz, döviz kuru, enflasyon, para arzı ve büyüme oranı gibi diğer makroekonomik değişkenler tarafından açıklanıp açıklanmadığı araştırılmıştır.

$$\varepsilon_t = \beta S_{t-i} + u_t \quad (11)$$

(11) numaralı denklemde S_{t-i} kullanılan bilgi setini ifade etmektedir. (11) numaralı denklem toplam imalat sanayi ve tüm alt sektörler için EKK yöntemi ile tahmin edilerek $H_0: \beta = 0$ hipotezi çerçevesinde bağımsız değişken gecikmelerinin katsayılarının birlikte sıfıra eşit olup olmadığı Wald testi ile test edilmiştir. Sıfır hipotezinin kabul edilmesi tahmin hatalarının ortogonal olduğu anlamına gelmektedir.

BULGULAR

Durağanlık analizleri ADF ve PP testleri kullanılarak sabitli, sabitli ve trendli modeller için uygulanmıştır. Bulgular Tablo 2, Tablo 3 ve Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 2: Fiyat Serileri için ADF Birim Kök Testi

Değişkenler	X_t		X_t^e	
	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli
Toplam	-8.886(0)***	-10.935(0)***	-5.750(1)***	-9.717(0)***
Sektör 1	-9.223(0)***	-11.615(0)***	-4.244(2)***	-11.689(0)***
Sektör 2	-8.120(0)***	-10.537(0)***	-3.270(3)**	-12.778(0)***
Sektör 3	-6.503(0)***	-7.540(0)***	-5.881(1)***	-10.320(0)***
Sektör 4	-5.551(1)***	-11.205(0)***	-2.811(2)*	-9.362(0)***
Sektör 5	-4.215(2)***	-11.662(0)***	-4.786(1)***	-7.251(1)***
Sektör 6	-7.224(1)***	-13.039(0)***	-2.163(7)	-14.820(0)***
Sektör 7	-6.916(1)***	-11.836(12)***	-3.285(4)**	-14.248(0)***
Sektör 8	-4.957(2)***	-13.169(0)***	-2.839(5)*	-13.847(0)***
Sektör 9	10.496(0)***	-12.595(0)***	-7.880(0)***	-9.265(0)***
Sektör 10	-6.468(1)***	-11.638(0)***	-5.335(1)***	-9.702(0)***
Sektör 11	-12.488(0)***	-13.103(0)***	-11.966(0)***	-12.168(0)***
Sektör 12	-3.708(2)***	-9.675(0)***	-2.961(2)**	-5.269(2)***
Sektör 13	-8.410(0)***	-14.568(0)***	-4.341(1)***	-6.727(1)***
Sektör 14	-1.587(7)	-14.569(4)***	-4.039(3)***	-14.459(0)***
Sektör 15	-7.859(0)***	-9.965(0)***	-3.647(1)***	-5.832(1)***
Sektör 16	-5.689(1)***	-10.728(0)***	-5.710(0)***	-9.225(0)***
Sektör 17	-2.614(5)*	-10.876(0)***	-3.652(2)***	-10.538(0)***
Sektör 18	-6.248(0)***	-7.957(0)***	-5.467(4)***	-8.426(0)***
Sektör 19	-15.021(0)***	-16.208(0)***	-13.260(0)***	-14.736(0)***
Sektör 20	-13.532(0)***	-14.140(0)***	-6.747(2)***	-7.032(2)***
Sektör 21	-1.165(12)	-13.907(0)***	-13.177(0)***	-14.376(0)***

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10'da serinin durağan olduğunu göstermektedir. Parantez içindeki değerler Schwarz bilgi kriterine göre hesaplanan gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Maksimum gecikme uzunluğu on ikidir.

ADF birim kök testinin sonuçlarının gösterildiği Tablo 2'ye bakıldığında toplam imalat sanayi ve tüm alt sektörler için gerçekleşen ve beklenen fiyat değişimi serilerinin seviyelerinde durağan olduğu görülmektedir.

PP birim kök testinin sonuçlarının gösterildiği Tablo 3'e bakıldığında toplam imalat sanayi ve tüm alt sektörler için gerçekleşen ve beklenen fiyat değişimi serilerinin seviyelerinde durağan olduğu elde edilmiştir. Toplam İSEA ve tüm alt sektörler için değişkenlerin seviyelerinde durağan olduğu her iki birim kök testi tarafından desteklenmektedir.

Tablo 3: Fiyat Serileri için PP Birim Kök Testi

Değişkenler	X_t		X_t^e	
	Sabitli	Sabitli-Trendli	Sabitli	Sabitli-Trendli
Toplam	-9.342(6)***	-10.935(1)***	-7.991(5)***	-9.717(0)***
Sektör 1	-10.021(7)***	-11.615(0)***	-8.680(6)***	-11.713(2)***
Sektör 2	-8.283(5)***	-10.410(5)***	-10.709(9)***	-12.990(7)***
Sektör 3	-6.550(4)***	-7.131(7)***	-8.921(5)***	-10.320(0)***
Sektör 4	-9.479(7)***	-11.377(4)***	-5.233(7)***	-9.987(7)***
Sektör 5	-10.290(8)***	-12.062(6)***	-9.093(11)***	-11.686(5)***
Sektör 6	-11.904(6)***	-13.027(1)***	-12.684(8)***	-14.983(11)***
Sektör 7	-10.033(4)***	-11.836(12)***	-12.353(7)***	-14.248(1)***
Sektör 8	-11.515(8)***	-13.230(4)***	-11.486(7)***	-13.838(5)***
Sektör 9	-11.004(6)***	-12.513(5)***	-7.749(2)***	-9.223(3)***
Sektör 10	-10.240(6)***	-11.638(0)***	-6.940(2)***	-9.728(4)***
Sektör 11	-12.661(5)***	-13.102(2)***	-11.992(2)***	-12.160(1)***
Sektör 12	-6.664(6)***	-9.763(3)***	-7.316(9)***	-10.722(9)***
Sektör 13	-8.384(2)***	-9.919(14)***	-7.869(8)***	-10.976(7)***
Sektör 14	-12.247(10)***	-14.569(4)***	-12.939(9)***	-14.459(4)***
Sektör 15	-8.484(7)***	-10.067(5)***	-6.174(8)***	-9.391(7)***
Sektör 16	-9.008(5)***	-10.820(2)***	-6.876(4)***	-9.309(2)***
Sektör 17	-9.055(7)***	-10.968(3)***	-7.725(8)***	-11.026(6)***
Sektör 18	-6.139(3)***	-7.949(2)***	-5.467(4)***	-8.431(1)***
Sektör 19	-15.488(8)***	-16.129(5)***	-13.905(8)***	-14.761(6)***
Sektör 20	-13.615(5)***	-14.140(0)***	-15.317(6)***	-15.538(6)***
Sektör 21	-13.310(6)***	-13.943(2)***	-13.228(4)***	-14.554(7)***

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10'da serinin durağan olduğunu göstermektedir. Parantez içindeki değerler Schwarz bilgi kriterine göre hesaplanan gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Maksimum gecikme uzunluğu on ikidir.

Tablo 4: Bazı Makro Ekonomik Değişkenler için ADF ve PP Birim Kök Testi

Değişkenler	ADF Sabitli	ADF Sabitli-Trendli	PP Sabitli	PP Sabitli-Trendli
Faiz	-3.807(1)***	-5.762(1)***	-6.413***	-9.069***
Kur	-1.758(2)	-1.365(2)	-1.720	-1.385
Δ Kur	-8.472(1)***	-8.561(1)***	-8.436***	-8.599***
M1	2.493(1)	-1.274(1)	4.631	-0.820
Δ M1	-14.732(0)***	-15.343(0)***	-14.803***	-17.697***
BO	-3.130(11)**	-3.078(11)	-22.408***	-22.418***
ENF	-7.364(0)***	-7.346(0)***	-7.444***	-7.437***

***, ** ve * sırasıyla %1, %5 ve %10'da ilgili serinin durağan olduğunu göstermektedir. Parantez içindeki değerler Schwarz bilgi kriterine göre hesaplanan gecikme uzunluğunu ifade etmektedir. Maksimum gecikme uzunluğu on ikidir. Δ ; serinin birinci devresel farkının alındığını ifade etmektedir.

İmalat sanayi beklenen ve gerçekleşen fiyat değişimi serilerinin durağanlık analizleri yapıldıktan sonra ortogonalite testinde kullanılan bazı makroekonomik değişkenlerin durağan oldukları seviyeler belirlenmiştir. Tablo 4'te faiz, döviz kuru, para arzı (M1), büyüme oranı (BO) ve enflasyon değişkenlerinin durağanlık testleri görülmektedir. ADF ve PP birim kök testlerine göre, büyüme, faiz ve enflasyon oranı serilerinin seviyelerinde, döviz kuru ve M1 serilerinin ise birinci farkında durağan olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Toplam imalat sanayi ve tüm alt sektörler itibarıyla ZA birim kök testi bulguları gerçekleşen ve beklenen fiyat değişim serileri için sırasıyla Tablo 5 ve Tablo 6'da sunulmuştur. Toplam imalat sanayi ve tüm alt sektörler için hem gerçekleşen hem de beklenen fiyat değişim serilerinin tümünün seviyesinde durağan olduğu tablolardan izlenmektedir.

Tablo 5: ZA Birim Kök Testi / X_t

Sektörler	Model A		Model B		Model C	
	t	TB	t	TB	t	TB
Toplam	-7.2299***	2001:11	-11.2496***	1994:9	-11.4581***	1995:2
Sektör 1	-11.8830***	2002:2	-12.0870***	1994:9	-12.1964***	1994:9
Sektör 2	-10.7414***	1998:7	-10.6295***	1994:12	-10.8298***	1996:7
Sektör 3	-7.5875***	1998:1	-7.5872***	1994:9	-7.9066***	1995:1
Sektör 4	-11.6067***	2001:10	-11.5090***	1994:9	-12.1225***	1994:10
Sektör 5	-12.1044***	2003:5	-12.6759***	1994:9	-13.0744***	1995:4
Sektör 6	-13.3716***	2000:8	-13.0318***	2007:4	-13.3402***	2000:8
Sektör 7	-12.2131***	1998:7	-12.1910***	1994:9	-12.4988***	1995:1
Sektör 8	-14.1732***	2002:1	-13.3366***	1994:10	-14.1868***	2002:11
Sektör 9	-12.8714***	1995:4	-12.6311***	2005:8	-13.2783***	1995:4
Sektör 10	-11.8345***	1994:10	-11.6971***	2003:11	-12.4005***	1994:10
Sektör 11	-13.4759***	2001:10	-13.2653***	1994:9	-13.4820***	2001:10
Sektör 12	-10.1622***	1998:3	-9.8312***	2005:2	-10.1881***	1998:3
Sektör 13	-10.5665***	1994:10	-10.5373***	1995:2	-10.7353***	1998:4
Sektör 14	-15.2912***	2002:12	-14.8703***	1994:9	-15.2620***	2001:12
Sektör 15	-10.7191***	2002:11	-10.2176***	1997:9	-10.7159***	2002:2
Sektör 16	-11.0965***	2001:12	-10.8934***	1994:9	-11.2281***	1995:3
Sektör 17	-11.7196***	2001:11	-11.1971***	1994:9	-11.7341***	2001:11
Sektör 18	-8.0422***	2001:2	-8.0061***	1994:9	-8.4713***	1995:2
Sektör 19	-16.7189***	2002:3	-16.8510***	1997:5	-17.3175***	1998:4
Sektör 20	-14.8000***	1997:1	-14.4493***	1999:8	-14.6616***	1995:2
Sektör 21	-14.5448***	1999:7	-14.4239***	1994:11	-15.4462***	1998:3

Tablo kritik değerleri A modeli için %1; -5.34, %5;-4.80, B modeli için %1; -4.93, %5; -4.42 ve C modeli için %1; -5.57, %5;-5.08'dir. Optimal gecikme uzunlukları parantez içinde gösterilmiştir. Optimal gecikme uzunlukları Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. *** serinin %1 anlamlılık seviyesinde durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 6: ZA Birim Kök Testi / X_t^e

Sektörler	Model A		Model B		Model C	
	t	TB	t	TB	t	TB
Toplam	-6.6696***	2001:12	-9.9746***	1994:9	-10.2044***	2001:12
Sektör 1	-12.0511***	2003:04	-12.2525***	1994:9	-12.5103***	1994:9
Sektör 2	-14.0820***	2002:11	-13.2501***	1998:10	-14.0554***	2002:11
Sektör 3	-11.3669***	2002:8	-10.4521***	1994:9	-11.4058***	2002:8
Sektör 4	-10.6752***	1999:12	-9.9298***	1994:9	-11.0030***	1998:5
Sektör 5	-7.8786***	2003:4	-7.9760***	1994:10	-8.2705***	1995:3
Sektör 6	-15.2265***	1995:1	-15.1392***	1998:11	-15.2460***	1995:1
Sektör 7	-14.5318***	2002:10	-14.8317***	1994:9	-15.9281***	1995:02
Sektör 8	-14.5118***	2003:3	-14.0086***	1996:2	-14.6389***	2003:4
Sektör 9	-9.6751***	2002:10	-9.3871***	1994:9	-10.0217***	1994:9
Sektör 10	-9.9850***	1995:4	-9.8256***	2005:6	-10.5012***	1995:1
Sektör 11	-12.4985***	2003:3	-12.4132***	2001:4	-12.6555***	2001:7
Sektör 12	-6.1338***	1998:2	-5.3846***	2005:5	-7.0140***	1998:2
Sektör 13	-7.5567***	1994:12	-7.7145***	1995:1	-8.0205***	1998:7
Sektör 14	-14.9003***	2001:5	-14.5474***	2005:10	-14.8827***	2001:10
Sektör 15	-6.7125***	2003:3	-6.1222***	1994:12	-6.6842***	2002:2
Sektör 16	-9.3599***	2001:10	-9.2796***	1994:9	-9.4183***	1995:2
Sektör 17	-12.1974***	2002:3	-11.0478***	1997:1	-12.2322***	2002:3
Sektör 18	-8.8044***	2002:9	-8.7069***	1994:9	-9.0504***	1995:1
Sektör 19	-15.0144***	2001:7	-14.8015***	1994:11	-15.2218***	1995:4
Sektör 20	-7.4740***	1997:7	-7.3631***	1998:1	-7.5830***	2000:3
Sektör 21	-14.9505***	2000:2	-14.4546***	2005:6	-14.9354***	2000:2

Tablo kritik değerleri A modeli için %1; -5.34, %5;-4.80, B modeli için %1; -4.93, %5; -4.42 ve C modeli için %1; -5.57, %5;-5.08'dir. Optimal gecikme uzunlukları parantez içinde gösterilmiştir. Optimal gecikme uzunlukları Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. *** serinin %1 anlamlılık seviyesinde durağan olduğunu göstermektedir.

Tablo 7'de çeşitli makro ekonomik değişkenlere ilişkin ZA birim kök testi bulgularına yer verilmiştir. Tabloya bakıldığında Faiz ve ENF serilerinin seviyesinde, Kur, M1 ve BO serilerinin ise birinci farkında durağan olduğu gözlenmektedir.

Tablo 7: ZA Birim Kök Testi / Bazı Makroekonomik Değişkenler

Sektörler	Model A		Model B		Model C	
	t	TB	t	TB	t	TB
Faiz	-6.2512***	2002:4	-5.9955***	2005:9	-6.2584***	2002:3
Kur	-4.1565	2001:2	-3.4847	2001:10	-5.5577**	2001:3
Δ Kur	-9.2083***	2001:11	-8.6233***	2001:4	-9.6299***	2001:11
M1	-1.9621	1999:4	-3.7015	2002:4	-3.7700	2003:6
Δ M1	-15.8320***	2006:7	-15.3434***	1994:9	-16.3315***	2006:7
ENF	-8.3053***	2003:6	-7.9885***	2001:5	-8.7139***	2003:5
BO	-3.6840	2002:3	-3.1340	2003:8	-3.6689	2002:3
Δ BO	-9.8929***	2004:6	-9.9172***	2007:6	-10.1399***	2007:6

Tablo kritik değerleri A modeli için %1; -5.34, %5;-4.80, B modeli için %1; -4.93, %5; -4.42 ve C modeli için %1; -5.57, %5;-5.08'dir. Optimal gecikme uzunlukları parantez içinde gösterilmiştir. Optimal gecikme uzunlukları Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir. *** ve ** sırasıyla serinin %1 ve %5 anlamlılık seviyesinde durağan olduğunu göstermektedir. Δ ; serinin birinci devresel farkının alındığını ifade etmektedir.

Uygulanan birim kök testleri sonucu seviyelerinde durağan oldukları elde edilen serilerin rasyonelliğini araştırmak için ilk olarak yansızlık testi uygulanmıştır. Yansızlık testinin sonuçları Tablo 8'de görülmektedir. Tablo 8'den

yansıyan sonuçlara bakıldığında Wald testine göre, toplam İSEA ve çoğu alt sektör için beklentilerin yanlı olduğu elde edilmiştir. Sadece sektör 4 olarak tanımlanan; başka yerde sınıflandırılmamış elektrikli makine ve teçhizat imalatı alt sektörü ve sektör 15 olarak tanımlanan; motorlu kara taşıtı, römork ve yarı römork imalatı alt sektörleri için beklentilerin yansız olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Tablo 8: Yansızlık Testi

	β_0	β_1	R^2	WALD	LM
Toplam	1.218 (4.482)*	0.820 (8.997)*	0.274	21.528 [0.000]*	2.566
Sektör 1	1.148 (3.799)*	0.945 (7.419)*	0.204	26.304 [0.000]*	0.271
Sektör 2	1.139 (4.035)*	0.566 (6.800)*	0.177	27.415 [0.000]*	25.238+
Sektör 3	1.212 (5.137)*	0.673 (8.279)*	0.242	28.063 [0.000]*	35.509+
Sektör 4	0.437 (1.961)**	0.877 (11.489)*	0.381	3.956 [0.138]	0.581
Sektör 5	1.171 (4.556)*	0.647 (8.334)*	0.245	24.670 [0.000]*	5.747+
Sektör 6	2.142 (6.744)*	0.138 (1.812)***	0.015	128.200 [0.000]*	6.176+
Sektör 7	1.390 (5.824)*	0.254 (3.319)*	0.048	94.643 [0.000]*	12.119+
Sektör 8	0.604 (3.570)*	0.457 (6.024)*	0.144	52.011 [0.000]*	0.243
Sektör 9	1.061 (3.245)*	0.929 (8.490)*	0.251	13.509 [0.001]*	2.650+
Sektör 10	0.717 (2.563)*	0.869 (10.060)*	0.321	6.583 [0.037]**	9.155+
Sektör 11	3.500 (5.852)*	0.275 (2.538)*	0.029	59.670 [0.000]*	0.014
Sektör 12	0.514 (2.783)*	0.827 (12.122)*	0.407	8.358 [0.015]*	0.542
Sektör 13	0.637 (2.671)*	0.918 (8.816)*	0.266	9.530 [0.008]*	1.046
Sektör 14	2.051 (8.819)*	0.220 (4.065)*	0.071	208.904 [0.000]*	4.887+
Sektör 15	0.377 (1.546)	0.955 (14.623)*	0.499	2.781 [0.248]	0.876
Sektör 16	1.215 (4.383)*	0.701 (8.957)*	0.272	20.965 [0.000]*	0.775
Sektör 17	0.727 (2.918)*	0.719 (9.089)*	0.278	13.344 [0.001]*	4.796+
Sektör 18	0.058 (0.341)	1.246 (18.588)*	0.617	30.480 [0.000]*	3.064+
Sektör 19	1.681 (4.985)*	0.076 (1.081)	0.005	168.091 [0.000]*	1.025
Sektör 20	2.316 (6.064)*	0.055 (0.838)	0.003	210.114 [0.000]*	0.481
Sektör 21	1.334 (4.493)*	0.139 (1.893)**	0.016	135.994 [0.000]*	0.844

Parantez içindeki değerler sırasıyla t istatistiklerini ve köşeli parantez içindeki değerler p-değerini göstermektedir. *,** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde istatistiksel olarak anlamlılığı ifade etmektedir. Wald testi ile $H_0: \beta_0 = 0, \beta_1 = 1$ hipotezi test edilmektedir. +, denklemin otokorelasyon içerdiğini ifade etmektedir.

Yansızlığı test etmek için tahmin edilen denklemlerin hata terimlerinin otokorelasyon problemi içerip içermediği Lagrange çarpan (LM) testi ile araştırılmıştır. LM sonuçlarına göre 10 alt sektörün otokorelasyon problemi içerdiği tespit edilmiştir. Otokorelasyon problemi Cochrane-Orcutt (CO) yöntemi kullanılarak giderilmiştir. CO düzeltmesi yapılan denklemlerin katsayıları Tablo 9’da sunulmuştur. Tablo 9’dan gözleneceği üzere 10 alt sektör için yansızlık sonuçları otokorelasyondan arındırıldıktan sonra değişmemiştir. Diğer bir ifadeyle ilgili sektörler itibariyle fiyat değişim beklentileri ele alınan dönem için yine yanlıdır.

Tablo 9: CO Düzeltmesi Yapılmış Yansızlık Testi

	β_0	β_1	r	R^2	WALD	LM
Sektör 2	2.348 (5.304)***	0.023 (0.276)	0.524	0.000	129.755 [0.000]***	0.705
Sektör 3	2.091 (4.469)***	0.132 (1.685)*	0.630	0.013	124.840 [0.000]***	0.491
Sektör 5	0.568 (2.91)***	0.914 (14.801)***	-0.344	0.508	9.569 [0.008]***	0.115
Sektör 6	2.603 (6.302)***	-0.084 (-1.097)	0.292	0.015	128.200 [0.000]***	6.176 ⁺
Sektör 7	1.975 5.792)***	-0.067 (-0.896)	0.407	0.008	46.221 [0.000]***	5.389 ⁺
Sektör 9	0.798 (2.773)***	1.061 (10.680)***	-0.155	0.349	17.446 [0.000]***	0.059
Sektör 10	0.343 (1.585)	1.055 (15.084)*	-0.292	0.517	8.220 [0.016]**	0.112
Sektör 14	2.633 (7.714)***	-0.040 (-0.748)	0.395	0.002	378.036 [0.000]***	1.993
Sektör 17	1.073 (3.512)***	0.549 (6.034)***	0.231	0.146	25.195 [0.000]***	0.226
Sektör 18	0.186 (0.951)	1.177 (15.762)***	0.149	0.539	18.139 [0.000]***	0.047

Parantez içindeki değerler t istatistiklerini, köşeli parantez içindeki değerler p-değerini göstermektedir. *, ** ve *** sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir. Wald testi ile $H_0: \beta_0 = 0, \beta_1 = 1$ hipotezi test edilmektedir. +, denklemin otokorelasyon içerdiğini göstermektedir. r, otokorelasyon katsayısıdır.

Tablo 10: Otokorelasyon Testi

Sektörler	Bağımsız değişkenler		Sektörler	Bağımsız değişkenler
	$\varepsilon_t (-1)$	$\varepsilon_t (-2)$		$\varepsilon_t (-1)$
	Katsayı [t-istatistiği]	Katsayı [t-istatistiği]		Katsayı [t-istatistiği]
Toplam	-0.210 [-3.138]***		Sektör 11	-0.273 [-4.149]***
Sektör 1	-0.059 [-0.874]		Sektör 12	-0.057 [-0.841]
Sektör 2	0.068 [0.811]		Sektör 13	0.035 [0.513]
Sektör 3	0.260 [3.942]***		Sektör 14	-0.207 [-3.091]***
Sektör 4	-0.091 [-1.344]		Sektör 15	-0.081 [-1.192]
Sektör 5	-0.381 [-6.025]***		Sektör 16	-0.049 [-0.733]
Sektör 6	-0.114 [-1.689]*		Sektör 17	0.059 [0.879]
Sektör 7	-0.068 [-1.009]		Sektör 18	0.248 [3.737]***
Sektör 8	-0.256 [-3.791]***	-0.182 [-2.700]*	Sektör 19	-0.257 [-3.887]***
Sektör 9	-0.136 [-2.012]**		Sektör 20	-0.248 [-3.737]***
Sektör 10	-0.270 [-4.103]***		Sektör 21	-0.149 [-2.201]**

Köşeli parantez içindeki değerler t istatistiklerini, ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde ilgili katsayının anlamlı olduğunu göstermektedir. Gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir

Yansızlık testinden sonra beklenti hatalarının ilişkili olup olmadığını test etmek amacıyla otokorelasyon testi yapılmış olup elde edilen sonuçlar Tablo 10'da sunulmuştur. Tablo 10'a göre toplam İSEA'nın ve 12 alt sektörün otokorelasyona sahip olduğu, yani mevcut tahmin hatalarının geçmişteki hatalarla ilişkili olduğu saptanmıştır.

Beklentilerin rasyonel olması için gereken bir diğer koşul etkinliktir. Etkinlik testine ilişkin bulgular Tablo 11'de sunulmuştur. Tablo 11'deki sonuçlara bakıldığında 12 alt sektör için etkinlik varsayımı geçerlidir. Yani toplam İSEA ve diğer alt sektörlerin aksine bu 12 alt sektör için geçmiş dönemlerin gerçekleşen fiyat değişimlerinin içerdiği mevcut tüm bilgi beklentilerin tahmininde kullanılmıştır.

Tablo 11: Etkinlik Testi

Sektörler	Bağımsız değişkenler		Sektörler	Bağımsız değişkenler	
	X_t (-1)			X_t (-2)	
	Katsayı [t-istatistiği]			Katsayı [t-istatistiği]	Katsayı [t-istatistiği]
Toplam	0.203 [3.547]***		Sektör 11	0.088 [1.172]	
Sektör 1	0.246 [4.196]***		Sektör 12	0.171 [3.272]***	
Sektör 2	0.242 [3.645]***		Sektör 13	0.220 [3.811]***	
Sektör 3	0.393 [6.859]***		Sektör 14	0.042 [0.456]	
Sektör 4	0.077 [1.411]		Sektör 15	0.106 [2.207]**	
Sektör 5	0.041 [0.662]		Sektör 16	0.087 [1.333]	0.178 [2.722]***
Sektör 6	0.053 [0.627]		Sektör 17	0.236 [4.047]***	
Sektör 7	0.081 [1.016]		Sektör 18	0.427 [8.123]	-0.160 [-3.039]
Sektör 8	0.073 [1.001]		Sektör 19	-0.126 [-1.392]	
Sektör 9	0.176 [2.992]		Sektör 20	0.078 [0.819]	
Sektör 10	0.121 [2.160]**		Sektör 21	0.110 [1.287]	

Köşeli parantez içindeki değerler t istatistiklerini, ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde ilgili katsayının anlamlı olduğunu göstermektedir. Gecikme uzunluğu Schwarz bilgi kriterine göre belirlenmiştir

Rasyonel beklentiler hipotezinin geçerliliğini test etmek üzere son olarak ortogonalite testi yapılarak bulgular Tablo 12’de sunulmuştur. Tablo 12’ye bakıldığında 9 alt sektör itibarıyla ortogonalite varsayımının geçerli olduğu görülmektedir. Bu sektörler itibarıyla faiz, döviz kuru, para arzı, büyüme oranı ve enflasyon değişkenleri ile hata terimleri arasında herhangi bir ilişki olmadığını söylemek mümkündür. Toplam İSEA ve 12 alt sektörün ortogonalite şartını sağlamadığı saptanmıştır.

Tablo 12: Ortogonalite Testi

Sektörler	WALD	Sektörler	WALD
Toplam	82.2832*** (0.000)	Sektör 11	54.5237*** (0.000)
Sektör 1	57.8266*** (0.000)	Sektör 12	41.9030*** (0.0001)
Sektör 2	19.4472** (0.0349)	Sektör 13	168.5765*** (0.000)
Sektör 3	16.7598 (0.3334)	Sektör 14	10.3682 (0.4088)
Sektör 4	26.8058*** (0.0049)	Sektör 15	4.7815 (0.9053)
Sektör 5	50.0430*** (0.0000)	Sektör 16	55.7912*** (0.000)
Sektör 6	3.8127 (0.9554)	Sektör 17	67.4604*** (0.0000)
Sektör 7	20.0095 (0.1716)	Sektör 18	153.2596*** (0.000)
Sektör 8	84.2527*** (0.000)	Sektör 19	7.7010 (0.8625)
Sektör 9	18.0046 (0.2624)	Sektör 20	14.3484 (0.2143)
Sektör 10	66.8475*** (0.000)	Sektör 21	2.3604 (0.9928)

Parantez içindeki değerler olasılık değerleridir. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyesinde anlamlılığı ifade etmektedir. Wald testi ile $H_0: \beta = 0$ hipotezi test edilmiştir.

SONUÇ

Enflasyon beklentileri para politikası karar sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Politika yapıcılarının, ekonomik birimlerin fiyat beklentilerini inceleyerek fiyatların gelecekteki seyrini öngörmeye yönelik bazı bilgileri içerip içermediğini bilmek isterler. Eğer beklentiler rasyonelse, ekonomik birimler fiyat beklentilerinin tahmininde mevcut tüm bilgi setini en iyi şekilde kullanmış demektir. Bu kapsamda çalışmada imalat sanayi fiyat değişim beklentilerinin rasyonel olup olmadığı 1992-2009 dönemi itibarıyla araştırılmıştır.

Rasyonel beklentiler hipotezi mevcut literatürden faydalanılarak dört analiz ile test edilmiştir. Yansızlık testine göre, toplam imalat sanayi ve bu sektörü oluşturan hemen hemen bütün alt kalemlerin yanlı olduğu tespit edilmiştir. Tahmin edilen serilerin hata terimlerinin otokorelasyon içerip içermediği LM test istatistiği ile araştırılmış ve otokorelasyona sahip olduğu belirlenen denklemlere CO düzeltmesi uygulanmıştır. CO düzeltmesi yapılan denklemler için yansızlık testi tekrar uygulanmış fakat sonuçların değişmediği yani beklentilerin yine yanlı olarak elde edildiği görülmüştür. Otokorelasyon testine göre, toplam İSEA ve çoğu alt sektörün geçmişteki hatalarla ilişkili olduğu saptanmıştır. Etkinlik testine göre, toplam İSEA ve çoğu alt sektör için gerçekleşen fiyat değişimlerinin içerdiği mevcut tüm bilginin beklentilerin tahmininde kullanılmadığı görülmüştür. Ortogonalite testine göre ise, toplam İSEA ve çoğu alt sektör için faiz, döviz kuru, M1, BO ve enflasyon değişkenleri ile hata terimleri arasında bir ilişki olduğu

saptanmıştır. Elde edilen sonuçlar rasyonellik açısından değerlendirildiğinde toplam imalat sanayi için beklentilerin rasyonel olmadığı gözlenmiştir. Alt sektörler itibariyle değerlendirme yapıldığında 21 alt sektörden hiç birinin rasyonel beklentiler hipotezini doğrulamadığı fakat üç alt sektör için rasyonellik açısından ele alınan varsayımların çoğunun geçerli olduğu belirlenmiştir. Örneğin sektör 4’de enflasyon beklentileri yansızlık, etkinlik ve otokorelasyon varsayımlarını sağlarken ortogonallik varsayımını sağlayamadığı için rasyonel kabul edilmemiştir. Bunun yanı sıra sektör 7’de etkinlik, otokorelasyon ve ortogonallik varsayımları sağlanırken ilgili sektör itibariyle enflasyon beklentilerinin yansız olmaması nedeniyle beklentilerin rasyonel olmadığı saptanmıştır. Son olarak sektör 15, yansızlık, otokorelasyon ve ortogonallik varsayımlarını sağlarken etkinlik varsayımını sağlayamaması gerekçesiyle ilgili sektörde enflasyon beklentilerinin rasyonel olmadığı kabul edilmiştir.

Türkiye literatürüne baktığımızda daha çok beklentilerin rasyonel olmadığını gösteren sonuçların söz konusu olduğu görülmektedir (Bilgili, 2001; Oral, 2002; Kara ve Tuğer, 2005; Barlas Özer ve Mutluer, 2005; Oral vd., 2009). Bu çalışmada da İSEA anketleri kapsamında tüm alt sektörler ve toplam imalat sanayi için uygulanan yansızlık, otokorelasyon, etkinlik ve ortogonallik testi sonuçları rasyonel beklentiler hipotezinin geçerli olmadığı yönünde bulgular sergilemiştir. Her ne kadar literatürdeki çalışmaların büyük bir çoğunluğu enflasyon beklentilerinin rasyonelliğini iktisadi yönelim anketleri kapsamında incelemiş olsalar da bu çalışmadan elde edilen sonuçlar literatürdeki diğer çalışmaları destekler niteliktedir.

Beklentilerin rasyonel olmaması öncelikle merkez bankasının uygulayacağı para politikasının önceden tahmin edilebilirliğini ortadan kaldırarak uygulanan para politikasının ekonominin reel değişkenleri üzerindeki etkisini arttıracaktır. Bunun yanı sıra rasyonel olamayan beklentiler uygulanan politikaların önceden kestirilmesini imkânsız kılarak ekonomik birimlerin kar ya da faydalarını maksimize edecek şekilde karar vermelerini engelleyecektir.

KAYNAKÇA

Bakhshi, H., Kapetanios, G. ve Yates, A. (2003). Rational expectations and fixed-event forecasts: An application to UK inflation. *Bank of England Working Paper*, No. 176.

Barlas Özer, Y. ve Mutluer, D. (2005). Inflation expectations in Turkey: statistical evidence from the business tendency survey. *Central Bank Review*, 5 (2): 73-97.

Barro, R. J. (1976). Rational expectations and the role of monetary policy. *Journal of Monetary Economics*, 2 (1): 1-33.

Bilgili, F. (2001). The unbiasedness and efficiency tests of the rational expectations hypothesis. *MPRA Paper*, No. 24114.

Brown, B. W. ve Maital, S. (1981). What do economists know? An empirical study of experts' expectations. *Econometrica*, 49 (2): 491-504.

Dabbs, R. E., Smith, K. L. ve Brocato, J. (1991). Tests on the rationality of professional business forecasters with changing forecast horizons. *Quarterly Journal of Business and Economics*, 30 (2): 28-50.

Dickey, D. ve Fuller, W. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74 (366): 427-431.

Enders, W. (1995). Applied econometric time series. United States of America: John Wiley & Sons.

Evans, G. W. ve Gulamani, R. (1984). Tests for rationality of the Carlson-Parkin inflation expectations data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 46 (1): 1-19.

Forsells, M. ve Kenny, G. (2002). The rationality of consumer' inflation expectations: Survey-based evidence for the EURO area. *European Central Bank Working Paper*, No.163.

Jeong, J. ve Maddala, G. S. (1991). Measurement errors and tests for rationality. *Journal of Business and Economic Statistics*, 9 (4): 431-439.

Jonsson, T. ve Osterholm, P. (2010). The properties of survey-based inflation expectations in Sweden. *National Institute of Economic Research Working Paper*, No. 114.

Kara, H. ve Küçük-Tuğer, H. (2005). Some evidence on the (ir)rationality of inflation expectations in Turkey. *The Central Bank of the Republic of Turkey Working Paper*, No. 05/12.

Karadaş, E. ve Öđünç, F. (2003). An analysis of inflation expectations of Turkish private manufacturing industry. *Central Bank Review*, 3 (2): 57-83.

Lucas, R. E. (1972). Expectations and the neutrality of money. *Journal of Economic Theory*, (4): 103-114.

Lyziak, T. (2003). Consumer inflation expectations in Poland. *European Central Bank Working Paper Series*, No. 287.

Mehra, Y. P. (2002). Survey measures of expected inflation: Revisiting content and rationality. *Economic Quarterly*, 88 (3): 17-36.

Metin, K. ve Muslu, İ. (1999). Money demand, the Cagan Model, testing rational expectations vs adaptive expectations: The case of Turkey. *Empirical Economics*, 24 (3): 415-426.

Mishkin, F. S. (1981). Are market forecasts rational?. *National Bureau of Economic Research Working Paper*, No. 0507.

Oral, E. (2002). Inflation expectations derived from business tendency survey of the Central Bank. *The Central Bank of the Republic of Turkey Working Paper*.

Oral, E., Saygılı, H., Saygılı, M. ve Tuncel, S. Ö. (2009). An assessment of the Central Bank of the Republic of Turkey's survey of expectations. *İktisat İşletme ve Finans*, 24 (276): 23-51.

Pearce, D. K. (1984). An empirical analysis of expected stock price movements. *Journal of Money, Credit and Banking*, 16 (3): 317-327.

Pesando, J. E. A.(1975). Note on the rationality of the Livingston price expectations. *Journal of Political Economy*, 83 (4): 849-858.

Phillips, P. ve Peron, P. (1988). Testing for a unit root in time series regressions. *Biometrika*, 75 (2): 335-346.

Prat, G. ve Uctum, R. (2011). Modeling oil price expectations: evidence from survey data. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 58 (3): 236-247.

Razzak, W. A. (1997). Testing the rationality of the National Bank of New Zealand's survey data. *Reserve Bank of New Zealand Discussion Paper*, 97 (5).

Sargent, T. J. ve Wallace, N. (1975). Rational expectations, the optimal monetary instrument, and the optimal money supply rule. *Journal of Political Economy*, 83 (2): 241-255.

Turnovsky, S. J. (1970). Empirical evidence on the formation of expectations. *Journal of the American Statistical Association*, 65 (332): 1441-1454.

Uygur, E. (1989). Inflation expectations of the Turkish manufacturing firms. *Central Bank of the Republic of Turkey Discussion Paper*, No.8904.

Zivot, E. ve Andrews, D. W. K. (1992). Further evidence on the Great Crash, the Oil Price Shock, and the unit-root hypothesis. *Journal of Business and Economics Statistics*, 10 (3), 251-270.

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
MAKALE YAYIM İLKELERİ VE YAZIM KURALLARI

1. Genel İlkeler

DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az dört defa yayınlanan hakemli bir dergidir. Derginin yayım dili Türkçe'dir. Ancak İngilizce yazılan makaleler de yayımlanabilir. Dergi, alana özgün katkılar yapan teorik ve/veya uygulamalı makaleleri yayınlamayı amaçlar. Dergiye gönderilen makalelerin daha önce hiçbir yerde yayımlanmamış olması ve herhangi bir yerde yayınlanması için değerlendirme sürecine girmemiş olması gerekir. Gönderilen makaleler, ilk olarak yayın kurulu tarafından alana özgün katkısı, bilimsel anlatımı ve yazım kuralları yönünden incelenir. Çalışmalar, ön değerlendirme ölçütlerini karşılamaları halinde üç hakeme gönderilir. Hakemlerin ve yazarın kimlikleri bu süreçte gizli tutulur. Hakem raporları doğrultusunda makalenin yayınlanıp yayınlanmamasına, yayın kurulu karar verir. Yayınlanmayan makaleler, yazara geri verilmez. Dergideki makalelerin bilimsel sorumluluğu yazara aittir. Yayınlanmış eserlerden kaynak gösterilmek suretiyle alıntı yapılabilir. Dergide yayınlanmasından sonra makalenin tüm telif hakları DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi'ne aittir. Yayınlanmış çalışmaların yazarlarına telif ücreti ödenmez. DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi onayı olmadan yayınlanmış makaleler başka bir yerde yayınlanamaz ve çoğaltılamaz.

2. Makalelerin Gönderilmesi

Makaleler, "MS Word" programında çıktısı alınıp, "üç" kopya olarak ve makalenin içine kopyalandığı bir CD'yle "Sosyal Bilimler Enstitüsü, Dokuz Eylül Üniversitesi, Kaynaklar Yerleşkesi, 35160 Buca-İzmir" adresine gönderilmelidir. Ayrıca, makalenin "MS Word"de yazılmış hali, e-postayla sbedergi@deu.edu.tr e-posta adresine gönderilmelidir.

3. Yazım Kuralları ve Biçimsel Özellikler

Makaleler, MS Word programında "Times New Roman 11 Punto" karakteriyle **tek satır aralıklı** ve **iki yana yaslanmış** olarak yazılır. Paragraf başlarındaki girinti "**1,25 cm**" ve paragraf aralarındaki boşluk önce "**0 nk**" sonra "**6 nk**" olmalıdır. (Bu ayarlar MS Word programında "paragraf ayarları" – "girintiler ve aralıklar" bölümünden yapılmaktadır). Sayfa yapısı A4 olmalı; sağ 4 cm, sol 4 cm, üst 5,25 cm ve alt kenarlardan "4,75 cm" boşluk bırakılmalıdır. (Bu ayarlar "sayfa düzeni" – "kenar boşlukları" bölümünden yapılmaktadır).

Makalenin genel kurgusu sırasıyla şöyledir: **Makale adı, yazar adı, Türkçe öz, Türkçe anahtar kelimeler, makalenin İngilizce adı, İngilizce öz, İngilizce anahtar kelimeler, tam metin, dipnotlar, kaynakça ve ekler.** Öz ve anahtar kelimeler "Times New Roman 10 Punto" karakteriyle yazılmalıdır.

Makaleler, herhangi bir yerde sunulmuşsa bu durum mutlaka makale başlığına dipnot verilerek gösterilmelidir.

Makalenin ilk sayfası kapak sayfasıdır. Bu sayfada, çalışmanın başlığı (büyük harflerle, 11 Punto ve koyu), yazar adı ve soyadı (soyadı büyük harflerle), ünvanı, adresi ve varsa teşekkür notu bulunur. İkinci sayfada, makalenin başlığı tekrar yazılmalıdır. Öz, anahtar kelimeler, İngilizce öz ve anahtar kelimeler ikinci sayfada olmalıdır. Özler ortalama 150 kelimedenden oluşmalıdır. Özde, çalışmanın amacı ve kapsamı, özgün yönü ve incelediği alana getirdiği katkı, yöntemi ve başlıca vurguları, değerlendirmeler ve öneriler kısaca belirtilmelidir. Anahtar kelimeler en az iki en çok altı tane olmalıdır. Makalenin ana metni üçüncü sayfadan başlamalıdır. Metindeki ana başlıklar, büyük harfle ve koyu olarak yazılmalıdır. İkinci düzey başlıklar koyu ve kelimelerin sadece ilk harfleri büyük yazılmalıdır. Üçüncü düzey başlıklarınsa koyu ve sadece ilk kelimelerinin ilk harfi büyük yazılmalıdır.

Tablo ve şekil başlıkları, tablo ve şekillerin üzerinde numaralandırılarak “Times New Roman 10 Punto” olarak yazılmalıdır. Tablo içi yazım karakteri “Times New Roman 9 Punto” olmalıdır.

Dergide, **kaynak gösterme metin içinde parantez içinde yazar soy ismi ve yayın yılı olarak verilir.** Örneğin: (Ahmet, 2005: 46). Kaynak gösterilen çalışma iki yazarlıysa iki yazarın soy isimleri gösterilir. (Ahmet ve Ozan, 2003: 69). Kaynak gösterilen çalışma üç ve daha fazla yazarlıysa ilk yazarın “soy ismiyle vd.” ifadesi kullanılmalıdır. Örneğin: (Ahmet vd., 2006: 79). Metin içinde aynı konuya birden fazla kaynak gösterilmişse ya da yer verilmişse, yazarların soy isimleri alfabetik sıralamayla gösterilmelidir. Örneğin; (Ahmet, 2009; Can, 2001; Uysal 2006). Aynı yazarın aynı yıla ait farklı çalışmaları, yayın yılı sonuna konulacak “a, b, c, ...” harfleriyle gösterilmelidir. Örneğin: (Yılmaz, 2008a; 2008b).

Metinde dipnot uygulaması ilgili sayfanın altında, metnin bütünlüğü bozmayacak şekilde yalnızca açıklama amacıyla kullanılmalıdır ve “Times New Roman 10 Punto” karakteriyle verilmelidir.

Kaynakçada, örnek çalışmalar için uyulması gereken genel kurallar aşağıda gösterilmiştir.

Kitap:

Rosenau, P. M. (2004). *Post-modernizm ve toplum bilimleri*. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.

Kitap bölümü:

Muecke, M. A. (1994). On the evaluation of ethnographies. J. M. Morse (Der.) *Critical issues in qualitative research*: İçinde 187–209. London: Sage.

Dergi:

Kılıç, G. ve Öztürk, Y. (2009). Kariyer yönetimi: beş yıldızlı otellerde bir uygulama. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 20 (1): 45–60.

E-dergi:

Drichoutis, A. C., Lazaridis, P. ve Nayga, R. M. Jr. (2006). “Consumers’ use of nutritional labels: a review of research studies and issues”, *Academy of Marketing Science Review* (e-journal), 2006 (9): <http://www.amsreview.org/articles/drichoutis09-2006.pdf>, (02.09.2011).

Tez:

Çolakoğlu, Ü. (1997). Konaklama işletmelerinde yönetici-yönetilen ilişkilerinde iletişim stratejileri. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

Sempozyum ve kongre bildirileri:

Önder, A. Ö., Karadağ, M. ve Deliktaş, E. (2003) “Seçilmiş İllerde Kamu Sermaye Stokunun Özel Sektör İmalat Sanayii Üretim Etkinliği Üzerine Etkisi” Pamukkale Üniversitesi KEAS’03 Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu-1, Eylül 11-12, Denizli.

Temiz, D. ve Gökmen, A. (2009). Foreign Direct Investment and Export in Turkey: The Period of 1991-2008, *EconAnadolu 2009: Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi*, 17-19 Haziran 2009, Eskişehir, Türkiye.

İnternet adresi:

University of Georgia, “Points of pride”, <http://www.uga.edu/profile/pride.html> (erişim tarihi).

Raporlar:

TCMB, (1995)Yıllık Rapor. www.tcmb.gov.tr, (01.05.2011). **veya** Bikmen, F. ve Meydanoğlu, Z. (2006). *Türkiye’de sivil toplum: bir değişim süreci*. Uluslararası Sivil Toplum Endeksi Projesi Türkiye Ülke Raporu. İstanbul: Tüsev Yayınları No: 39.

İnternet makale:

Suronovic, M. S. (2005). *International finance theory and policy*. <http://internationalecon.com/Finance/Fch70/Fch70.php> (erişim tarihi).

İnternet bildiri:

Temiz, D. ve Gökmen, A. (2009). Foreign Direct Investment and Export in Turkey: The Period of 1991-2008, EconAnadolu 2009: Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi, 17-19 Haziran 2009, Eskişehir, Türkiye (econ.anadolu.edu.tr/fullpapers/ Temiz_Gokmen_econanadolu2009.pdf) (erişim tarihi).

Makalenin yazımıyla atıflarla ilgili belirtilmeyen diğer konularda bilimsel makale yazım kuralları esas alınmalıdır. Yararlanılan kaynaklar, makalenin sonunda ayrı bir sayfada soy isim sırasıyla alfabetik olarak “kaynakça” başlığı altında gösterilmelidir. Kaynakçada aynı yazarın aynı yıla ait çalışmaları varsa, çalışmanın yapıldığı yılsonuna “a, b, c, ...” harfleri koyularak sıralanmalıdır.

Söz konusu kural ve ilkelere uymayan makalelerin sorumlulukları yazar(lar)a aittir. Dergi Yayın Komisyonu’nun ilgili kural ve ilkelere uymayan makaleleri “hakem değerlendirme sürecine” girmeden “reddetme” hakkı bulunmaktadır.

İÇİNDEKİLER / CONTENT

Ekonomik Özgürlüklerdeki Yakınsamanın Haldane-Hall Yaklaşımı ile Ölçümü Merter AKINCI, Gönül YÜCE AKINCI, Ömer YILMAZ	193
Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Kariyer Seçimine Etki Eden Kariyer Çapalarının Belirlenmesine Yönelik Bir Araştırma Tuba GEZEN, Özlem KÖROĞLU	213
Reconciliation under the Shadow of Diaspora Politics: Some Lessons from the Turkish-Armenian Reconciliation Commission (TARC) Nazif MANDACI	235
A Research on Barriers of Sustainable Supply Chain Management and Sustainable Supplier Selection Criteria in Turkey Funda ÖZÇELİK, Burcu AVCI ÖZTÜRK	259
Türkiye Hisse Senedi Piyasası Getiri ve Oynaklığındaki Uzun Dönem Bağımlılık için Ampirik Bir Analiz Serpil TÜRKYILMAZ, Mesut BALİBEY	281
İş Doyumu ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı Arasındaki İlişkinin Otel İşletmeleri Açısından İncelenmesi Hülya YEŞİLYURT, Nilüfer KOÇAK	303
Rasyonel Beklentiler Hipotezi: Türk İmalat Sanayi Örneği Sinem YILMAZ, Zehra ABDİOĞLU	325